

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»
МИКОЛАЇВСЬКИЙ ОСЕРЕДОК

Новітні кримінально-правові дослідження – 2025

АЛЬМАНАХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Миколаїв
МННП НУ «ОЮА»
2025

Редакційна колегія:

В.о. директора Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія», голова Миколаївського осередку громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права», доктор юридичних наук, професор **Олександр Козаченко**

В.о. завідувача кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія», секретарка Миколаївського осередку громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права», докторка філософії (PhD) в галузі права, доцентка **Ольга Мусиченко**

Схвалено та рекомендовано до видання кафедрою кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол засідання кафедри № 08 від 06 травня 2025 року)

Новітні кримінально-правові дослідження – 2025 : Альманах
Н73 наукових праць / за ред. д.ю.н., професора О. Козаченка, доктора філософії (PhD) в галузі права, доцента О. Мусиченко. – Миколаїв : МННП НУ «ОЮА», 2025. – 169 с.

До ювілейного, 10-го за ліком Альманаху наукових праць, увійшли матеріали, присвячені різноманітним проблемам як сучасної науки кримінального права, так і практики його застосування. Автори репрезентованих в Альманасі наукових праць, якими виступили як відомі дослідники проблем кримінального права в їх теоретичній та прикладній площині, так і молоді науковці, які роблять перші кроки у формуванні власної теоретичної та практичної правосвідомості, досліджують актуальні питання становлення, сучасного стану та перспектив подальшого розвитку кримінального права України, пропонуючи власні моделі вирішення нагальних проблем, сформованих соціально-політичним викликом сьогодення, одним з яких є продовження розпочатої до повномасштабної війни активної діяльності з формування нового за змістом та формою кримінального закону України.

Видання може викликати зацікавленість вчених, аспірантів і студентів, співробітників судових та правоохоронних органів, державних службовців, а також всіх тих, хто замислюється над проблемами українського кримінального права та практики його застосування в сучасних умовах воєнного часу в Україні та шукає відповіді на питання, поставлені необхідністю підвищення ефективності кримінально-правового регулювання.

УДК 343

*Публікації наведено в авторській редакції з незначними коректорськими правками.
Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів публікацій.
За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних,
цитат, власних імен тощо відповідають автори публікацій та їх наукові керівники.*

© Миколаївський навчально-науковий інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»
© ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»,
Миколаївський осередок

ШАНОВНИЙ ЧИТАЧУ!

Перед Вами десятий ювілейний щорічний Альманах наукових праць, який присвячений проблематиці сучасного кримінального права. Це вагомий привід підвести підсумки здійсненої діяльності, поділитися перспективними планами, висловити слова подяки тим, хто сприйняв та відгукнувся на пропозицію організаційного комітету, представники якого багато років плідно працюють в стінах Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія».

Перші найсердечніші слова подяки нашим Захисникам та Захисницям, всім тим, хто в складі Сил оборони України захищає нашу Вітчизну від загарбницьких намірів країни, назву якої не прийнято застосовувати у поважному товаристві, тому назву як є, намірів країни-агресора. Вже більше трьох років Український народ дає відсіч хижачьким планам країни-агресора, яка націлилась на нашу землю, наш спосіб життя, наші намагання приєднатися до європейського цивілізованого світу з метою створення належних умов для розвитку громадянського суспільства і розбудови сучасної соціальної та правової держави, наші мрії самостійно вирішувати свою долю. Сотні тисяч найкращих представників нашого волелюбного народу, сотні тисяч хлопців і дівчат не залежно від віку, соціального статусу, були змушені полишити свої сім'ї, домівки, відкласти на потім свої найзаповітніші мрії та бажання і взявши в руки зброю на передовій та в тилу захищати наші устремління, майбутнє УКРАЇНИ!

**СЛАВА УКРАЇНІ! СЛАВА УКРАЇНЦЯМ, ТИМ, ХТО ВЖЕ
ВИКОНАВ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК ІЗ ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ І БУДЕ ЖИТИ
ВІЧНО В ПАМ'ЯТІ ТА СЕРЦІ КОЖНОГО З НАС, І ТИМ, ХТО ЙОГО
ВИКОНУЄ ЗАРАЗ! ГЕРОЯМ СЛАВА!**

Коли 11 років тому (у 2022 році Альманах наукових праць не формувався, оскільки навесні ворог наблизився до Миколаєва і нагальними, на той момент, були завдання з оборони нашого рідного міста), у такому далекому після всіх подій останніх років – пандемія коронавірусу, війна, 2014 році, виникла ідея започаткувати нове видання, в якому об'єднати науковий потенціал як знаних і визнаних фахівців кримінального права, що розвивали науку в поважних правових школах України, так і молодих дослідників, які здатні запропонувати нові підходи до вирішення проблем сучасного кримінального права. Вагому підтримку нашим намаганням надав Президент національного Університету «Одеська юридична

академія» академік Сергій Васильович КІВАЛОВ. Обрання дати дедлайну подання матеріалів для Альманаху наукових праць редакційною колегією було також не випадковим, оскільки 20 квітня 2000 року, наш навчальний заклад отримав статус Національного закладу освіти, що стало констатацією вже відомого для всіх факту про вагомий внесок науково-педагогічного складу у підготовку майбутніх фахівців в галузі права та визнання наукових звершень. Особливі слова подяки Ользі Михайлівні МУСИЧЕНКО, яка з перших днів реалізації цього проєкту по всіх питаннях, що виникали – від організаційних до редагування та форматування Альманаху, була і залишається одностайною, зростаючи поряд з Альманахом фахово та професійно. Окремі слова подяки відповідальному секретарю Тетяні Миколаївні ПЄШЕВІЙ, яка приєдналась до ініціативної групи вже після започаткування видання, за якісне виконання покладених обов'язків. Слід наголосити, що саме завдячуючи ентузіазму та відданій роботі організаційного комітету протягом всіх 10 років підготовки та видання Альманаху наукових праць, розміщення статей для всіх, без жодного виключення, авторів було і залишається безкоштовним.

Змістовно, що стало доброю традицією, «Новітні кримінально-правові дослідження – 2025» складаються з двох частин. До першої частини наукових праць входять дослідження вже відомих фахівців у галузі кримінального права, наукові здобутки яких визнані не тільки в Україні, але й за її кордонами. За 10 років видання Альманаху наукових праць багато знаних фахівців направляли свої наукові напрацювання для оприлюднення саме в нашому виданні. Окремо хочу відмітити таких науковців зі ступенем доктора юридичних наук як Балобанова Д., Баулін Ю., Гловюк І., Гуржій Т., Демидова Л., Денисова Т., Дудоров О., Колб О., Коломієць Ю., Косжанов А. (Казахстан), Мисливий В., Митрофанов І., Озерський І., Орловська Н., Сотула О., Стрельцов Є., Топчій В., Туляков В., Фріс П., Хавронюк М., Ханов Т. (Казахстан), Харченко В., Хряпінський П., Юзікова Н. Більшість із зазначених науковців неодноразово як одноособово, так і у співавторстві з колегами та учнями, представляли цікаві матеріали для включення в Альманах, за що глибока їм вдячність та шана! Така увага представників кримінально-правової науки стала реальністю, не в останню чергу, завдячуючи тому, що з 2019 року співорганізаторами цього видання стала Громадська організація «Всеукраїнська асоціація кримінального права», яку на той момент очолював академік Юрій Васильович БАУЛІН. Глибока подяка Юрію Васильовичу за його зусилля з популяризації, як особистою

участю, так і на засіданнях Президії ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права», цього видання!

Сторінки другої частини Альманаху вже традиційно віддані молодим дослідникам, які роблять перші, але достатньо впевнені кроки на шляху осмислення власних наукових надбань. Приємно, що з часом видання Альманаху збігається час становлення та фахового загартування значної кількості нових юристів, які мали можливість сформувати та апробувати свій особистий науковий стиль на сторінках цього видання. Сьогодні досить складно перерахувати всіх авторів Альманаху: тих, хто за останні 10 років захистив докторські дисертації або дисертації докторів філософії (особливо приємно, що серед таких науковців є представники Миколаївського навчально-наукового інституту права НУ «ОЮА»), отримав нові вчені звання, для чого, як відомо, потрібний внесок в розвиток науки; хто отримав дипломи бакалавра та магістра права і завдячуючи в тому числі і публікаціям в Альманасі, отримав можливість реалізувати себе у сфері практичної юриспруденції; хто продовжує навчання і зможе наступного року ще як студент, подати матеріали до цього видання. Але всім і кожному хочу висловити слова подяки і щирі побажання подальших успіхів!

З моменту початку реалізації цього проєкту, бажання поєднати досвід та наукову вагомість із завзятістю та оптимізмом стало фундаментом для формування авторського колективу Альманаху наукових праць. Особливо радує той факт, що обидві групи дослідників об'єднує небайдужість до проблем і перспектив розвитку кримінального права в сучасних умовах розбудови соціальної і правової держави, яка повинна функціонувати на засадах верховенства права.

Окрема подяка керівництву та співробітникам наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія», які оперативно забезпечують загальний безкоштовний доступ до публікацій в Альманасі та своєчасну індексацію бібліографічних метаданих у наукометричній базі Google Scholar.

Окрема подяка всьому авторському колективу за розуміння висловленого організаційним комітетом бажання відмовитися від посилань на джерела, які видаються в країні-агресорі та її сателітах. Беззаперечно впевнений, що українська наука, в тому числі і кримінально-правова, повністю самодостатня, має свою, можливо не просту, але свою власну історію та свої здобутки, які, в цьому немає жодних сумнівів, будуть ще

вагомішими в умовах миру та самостійно обраного шляху цивілізаційного розвитку.

Окремо слід сказати про подальші перспективи. Відгуки, які я отримую від колег, щира зацікавленість у поданні статей на наступний рік, переконують мене в необхідності продовження роботи над формуванням Альманаху наукових праць «Новітні кримінально-правові дослідження» і в наступних роках, для того щоб кожний, незалежно від наявності або відсутності визнаних наукових здобутків та регалій, мав можливість поділитися результатом власного наукового пошуку з однією умовою, що цей результат є власним.

Безпеки, спокою та терпіння Вам і вашим рідним! Перемоги та Миру всім нам!

З глибокою повагою та вдячністю за увагу до цього видання

Олександр Козаченко

Розділ І

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 343.2/.7(477) (094.4):343.211

Баулін Юрій

<https://orcid.org/0000-0001-8764-3567>

ПРИНЦИПОВІ ВІДМІННОСТІ ПРОЄКТУ НОВОГО КК ВІД ЧИННОГО КК УКРАЇНИ

У статті досліджуються принципові відмінності проєкту нового КК України (далі – КК) у порівнянні з чинним КК. Розглядаються філософія, структура та основні положення Загальної частини цих кодексів. На відміну від чинного КК України, у проєкті визначається, що призначенням КК є встановлення підстав та меж повноважень державних органів по відношенню до осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення. Відповідно до цього підходу побудована структура КК, яка складається із Загальної, Спеціальної та Заключної частин, зміст яких багато у чому принципово відрізняється від чинного КК України. З урахуванням обмеженого обсягу статті досліджені принципові відмінності у приписах Загальної частини КК порівняно з чинним КК України.

Ключові слова: чинний КК України, проєкт нового КК, філософія КК, структура КК, основні положення Загальної частини КК.

The article examines the fundamental differences between the draft of the new Criminal Code of Ukraine (hereinafter referred to as the Criminal Code) and the current Criminal Code. The philosophy, structure and main provisions of the General Part of these codes are considered. Unlike the current Criminal Code, the draft defines that the purpose of the Criminal Code is to establish the grounds and limits of the powers of state bodies in relation to persons who commit criminal offenses. In accordance with this approach, the structure of the draft Criminal Code is built, which consists of the General, Special and Final Parts, the content of which in many respects fundamentally differs from the current Criminal Code. Taking into account the limited scope of the article, the fundamental differences in the provisions of the General Part of the draft Criminal Code compared to the current Criminal Code are examined.

Keywords: current Criminal Code of Ukraine, draft of the new Criminal Code, philosophy of the Criminal Code, structure of the Criminal Code, main provisions of the General Part of the Criminal Code.

Вступ. Чинний КК України був ухвалений Верховною Радою України 5 квітня 2001 року і набрав чинності з 1 вересня 2001 року. КК України побудований на відповідних концептуальних засадах, серед яких: утвердження загальнолюдських цінностей, головною з яких є людина, її природні права і свободи, відповідність Конституції України, загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права, збереження

наступності кримінального законодавства, єдність термінології тощо [1, с.3-15]. Водночас, на час дії чинного КК України випали доленосні події бурхливого розвитку політичної системи, економічного розвитку країни на ринкових засадах, обрання Україною євроінтеграційного та євроатлантичного курсу, воєнна агресія рф проти України, відбулися суттєві зміни у стані та структурі злочинності тощо. Депутати сімох скликань Верховної Ради України внесли численні зміни до чинного КК України, що призвело до порушення його системності, викривлення його окремих фундаментальних засад, розбалансованості системи санкцій, термінологічної неузгодженості тощо [2, с. 19-23]. Указом Президента України від 7 серпня 2019 року була створена Комісія з питань правової реформи [3], в рамках якої утворено шість робочих груп, однією з яких є робоча група з питань розвитку кримінального права (далі – Робоча група). На думку членів Робочої групи, чинний КК України не може бути реформований шляхом підготовки його нової редакції або внесення точкових змін до нього. Існують численні передумови підготовки та ухвалення проєкту нового КК України на принципово нових концептуальних засадах з урахуванням сучасних викликів та потреб демократичного суспільства [4, с. 17]. Члени Робочої групи дійшли висновку щодо необхідності розробки та ухвалення проєкту нового КК [5, с. 17], який підготовлений хоча і з урахуванням принципу наступності, але принципово відрізняється від чинного КК України (текст проєкту КК опублікований на сайті <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> станом на 02.04.2025 року).

Основний зміст. Чинний КК України побудований на концепції встановлення заборон для потенційних суб'єктів кримінальних правопорушень під загрозою застосування до них кримінальної відповідальності та інших кримінально-правових заходів, а також їх реального застосування до осіб, які порушили ці заборони. Відповідно до цього КК України регулює два види суспільних відносин, що виникають між державою і особами, які не порушують заборон, встановлених КК України, а також між державою і особами, які порушують встановлені КК України заборони. Тому завдання чинного КК України визначено як правове забезпечення охорони важливих цінностей людини, суспільства, держави, а також миру і безпеки людства від кримінально-правових посягань, а також їх запобігання (ч. 1 ст. 1). Логічним є положення, що для здійснення цього завдання КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили (ч. 2 ст. 1). На відміну від цього, проєкт КК передбачає

не завдання, а його призначення, згідно з яким КК визначає підстави та межі повноважень органів державної влади щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення та інші передбачені цим Кодексом протиправні діяння, з метою забезпечення людини, суспільства, держави та міжнародного правопорядку, або діяння за обставин, що виключають їхню протиправність (ст. 1.1.1). І тому предметом регулювання КК на засадах верховенства права є суспільні відносини, що виникають між державою і особами, які вчиняють: 1) кримінальні правопорушення, 2) протиправні діяння, передбачені цим Кодексом, які не є кримінальними правопорушеннями, та 3) діяння за обставин, що виключають їх протиправність (ст. 1.2.2). Зазначені положення відповідають вимогам ч. 2 ст. 19 Конституції України, згідно з якою «органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Вочевидь, що КК не регулює кримінально-правовими засобами суспільні відносини між державою і особами, які не вчиняють кримінальних правопорушень та інших протиправних діянь, передбачених КК, оскільки така правомірна поведінка людей обумовлена впливом на їх свідомість і волю різних неюридичних факторів, які не регулюється кримінальним правом, хоча, звичайно, положення КК та практика його застосування впливають на поведінку людей, певна кількість з яких дійсно не вчиняють кримінальних правопорушень та інших протиправних діянь із-за страху перед кримінальним покаранням.

Одним із концептуальних положень чинного КК України є визнання кримінального законодавства одним з основних засобів боротьби з негативними суспільно небезпечними явищами у суспільстві. Саме цим можна пояснити внесення парламентом за підрахунками проф. Тютюгіна В.І. більше чим 1509 змін до чинного КК України (308 – до Загальної і 1201 – до Особливої частин). Водночас, згідно із принципом пропорційності (ст. 1.3.4) у проєкті КК передбачено, що кримінально-правові засоби є крайніми засобами реагування держави на протиправні діяння, передбачені КК. І цьому принципу підпорядковано визначення ознак складів кримінальних правопорушень та їх поділ на злочини й провини, а також правила застосування кримінально-правових засобів до кримінального правопорушника з кінцевою метою забезпечення суспільства від вчинення ним нових кримінальних правопорушень, тобто повернення злочинця у суспільство (за висловом шведських колег) як «доброго сусіда».

Чинний КК України в основному є «виправленим і доповненим» варіантом КК 1960 року, успадкувавши багато змістовних його положень, стиль викладання законодавчого матеріалу, термінологію тощо, хоча і містить певні прогресивні підходи, які були закладені під час його підготовки та ухвалення [6, с.16].

Ціннісні засади проєкту КК України полягають у тому, що він заснований на підвалинах справедливості, відповідає моральним принципам сучасного українського суспільства і, на думку розробників, є людиноцентричним за своїм спрямуванням. В основу проєкту КК покладено, зокрема, такі цінності: 1) недопущення свавільного втручання держави у права та свободи людини; 2) забезпечення справедливої кримінальної відповідальності осіб за злочинні посягання на найважливіші соціальні цінності; 3) утвердження прав потерпілої особи та забезпечення її дієвої ролі у механізмі правосуддя; 4) відповідність міжнародно-правовим зобов'язанням України й сучасним європейським практикам протидії злочинності кримінально-правовими засобами; 5) наступність і 6) стабільність [7, с. 14-17].

Проєкт КК ґрунтується на засадах верховенства права у сучасному його розумінні, враховує сучасні тренди у суспільному житті, зокрема, нові реалії у стані, динаміці й структурі національної та міжнародної злочинності, пріоритети європейської (як країн Ради Європи, так і країн Європейського Союзу) кримінально-правової політики, вимоги цифровізації, законодавчої техніки, юридичної визначеності тощо, відрізняється своєю структурою, юридичною формою і правовим змістом від чинного КК. Так, останній не містить окремого розділу, присвяченого принципам КК (вони виводяться із положень Конституції України та окремих положень КК України науковцями та судовою практикою). Водночас, проєкт КК містить Розділі 1.3 «Принципи Кримінального кодексу та його застосування», в якому визначено вісім таких принципів: законності, юридичної визначеності, рівності, пропорційності, індивідуальності, гуманізму, однократності застосування кримінально-правових засобів, сумлінного виконання міжнародних зобов'язань [8, с. 40-49]. На цих принципах ґрунтуються усі положення КК і має базуватися практика їх застосування, оскільки вони є складниками верховенства права. Такий підхід відповідає набутому теоретичному і практичному європейському досвіду, згідно з яким найбільш продуктивним для розуміння верховенства права є його тлумачення як певної суми щільно переплечених між собою принципів [9, с. 441]. До засадничих складових верховенства права зазвичай

відносять саме ті принципи, які і передбачені у проєкті КК. Кожен із цих принципів охоплює низку вимог, дотримання яких є гарантією втілення у життя відповідної складової верховенства права.

Нарешті, чинний КК України побудований на принципі монізму кримінального законодавства, що закріплено у ч. 3 ст. 3 КК України: «Кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом (ч. 3 ст. 3)». Але фактично кримінально-правові приписи передбачені не тільки у чинному КК України, а й у положеннях Кримінального процесуального Кодексу України (далі КПК України), Кримінально-виконавчого Кодексу України (далі – КВК України), Закону України «Про застосування амністії в Україні», у Положенні про порядок здійснення помилування тощо. У проєкті КК врахована існуюча практика законотворення і тому передбачено, що якщо в іншому законі України відносини, зазначені у КК, врегульовані інакше, ніж цим Кодексом, то застосовуються положення КК (ч. 2 ст. 1.2.2). Більше того, враховуючи протиріччя, що існують між положеннями Загальної та Особливої частини у чинному КК України, у проєкті КК передбачено, що у разі виникнення суперечності між положеннями Загальної та Спеціальної частин застосовуються положення Загальної частини КК (ч. 3 ст. 1.2.2).

Відомо, що структура чинного КК України включає Загальну і Особливу частини, а також Прикінцеві та Перехідні положення. Частини поділяються на розділи, а останні містять статті, при цьому нумерація статей є наскрізною, а нумерація розділів у Загальній та Особливій частинах кожен раз починається заново (Загальна частина містить Розділи з 1 по 15, а Особлива - Розділи з 1 по 20). Водночас, проєкт КК поділяється на 12 книг, які об'єднують Загальну, Спеціальну та Заключну частини, і кожна книга – на розділи (у багатьох розділах Спеціальної частини і на підрозділи), що містять відповідні статті. Нумерація кожного розділу у книзі є самостійною і починається з одиниці (наприклад, Книга 2: Розділ 1, Розділ 2...), а нумерація статей є наскрізною лише для кожного розділу і включає в себе три цифри: перша – це номер книги, друга – номер розділу у цій книзі і третя – номер статті у цьому розділі (наприклад, стаття 2.2.8). Така нумерація має свої переваги: 1) при доповненні певного розділу КК новою статтею не треба змінювати всю нумерацію статей КК, а лише доповнювати такий розділ додатковою статтею з відповідним номером у цьому розділі і 2) запропонована нумерація книг, розділів і статей є зручною для підготовки цифрової форми КК.

Загальна частина складається із трьох книг. Книга перша «Про Кримінальний Кодекс України» містить чотири розділи: «Глосарій», «Вихідні положення», «Принципи Кримінального Кодексу та його застосування» і «Дія Кримінального Кодексу у часі та просторі». Книга друга «Про кримінальне правопорушення» включає в себе 10 розділів, в яких визначено: поняття, ознаки та види кримінального правопорушення, поняття складу кримінального правопорушення та характеристику чотирьох його елементів, критерії тяжкості кримінальних правопорушень, незакінчений злочин та співучасть у кримінальному правопорушенні, сукупність кримінальних правопорушень, обставини, що виключають протиправність діяння, і кримінально-правова кваліфікація. Нарешті, книга третя «Про кримінально-правові засоби та їх застосування» містить 11 розділів, які присвячені загальним положенням про кримінально-правові засоби, а також визначенню та правилам застосування їх окремих видів: покарання, засобів пробації і засобів безпеки, реституції та компенсації, конфіскації майна і вилучення речі, судимості і кримінально-правових засобів щодо юридичної особи. В окремому розділі передбачені особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх та молодих осіб. Спеціальна частина проекту КК містить вісім книг, при цьому розташування цих книг підпорядковано певній логіці: на першому місці у книзі 4 поміщені кримінальні правопорушення проти людини (11 розділів), потім книги 5 і 6 – кримінальні правопорушення проти людини і суспільних інтересів (8 розділів), далі книга 7 – кримінальні правопорушення проти суспільства (9 розділів), у книзі 8 – кримінальні правопорушення проти правосуддя (3 розділи). Книга 9 присвячена кримінальним правопорушенням проти держави та безпеки України (8 розділів), а книга 10 – проти порядку несення військової служби (6 розділів). Завершується Спеціальна частина Книгою 11 «Злочини проти міжнародного правопорядку» (5 розділів). Всього у Спеціальній частині 50 розділів, що дозволяє легко знайти статтю КК, яка передбачає певний склад кримінального правопорушення. Завершує проект КК Заклучна частина, яка включає книгу 12, що містить два розділи: Розділ 12.1 «Перехідні положення» і Розділ 12.2 «Прикінцеві положення» з відповідними статтями.

Основні положення і категорії Загальної частини проекту КК значною мірою відрізняються від відповідних положень чинного КК України. Так, згідно із ч. 1 ст. 11 чинного КК України «Кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення». У

проекті КК кримінальне правопорушення визначається інакше: це протиправне діяння, яке відповідає складу злочину чи провини, передбаченого цим Кодексом. Оскільки ознака суспільної небезпеки діяння є юридично невизначеною [10, с. 3-18], то у проекті КК передбачена інша ознака кримінального правопорушення – протиправність діяння. І на відміну від чинного КК України, в якому вживається словосполучення «кримінальна протиправність діяння», що фактично означає передбаченість його у КК України, в проекті КК йдеться про загальну протиправність діяння, тобто протиправним визнається діяння, яке порушує вимогу, обмеження або заборону, передбачену законом чи іншим джерелом права (ст. 2.1.2). При цьому проект КК розрізняє два види протиправних діянь: 1) об'єктивно-суб'єктивні протиправні діяння, які є правопорушеннями, і 2) об'єктивно-протиправні діяння, а саме: діяння неосудної особи або особи, яка не досягла певного віку, якими заподіюється шкода об'єктам кримінально-правової охорони. Другою ознакою кримінального правопорушення є відповідність вчиненого протиправного діяння складу певного кримінального правопорушення. На відміну від чинного КК України, в якому лише згадується, а не визначається склад кримінального правопорушення (ст. 2, ч.2 ст.17), у проекті КК визначено, що склад кримінального правопорушення – це система обов'язкових ознак, що визначають об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкта та суб'єктивну сторону кримінального правопорушення і передбачені у: 1) статтях Загальної частини цього Кодексу, які визначають загальні ознаки складу кримінального правопорушення, та 2) статтях Спеціальної частини цього Кодексу, які визначають ознаки складу окремого кримінального правопорушення (ст.2.2.3). У свою чергу, у наступних Розділах 2.2 - 2.4 визначаються ознаки зазначених чотирьох елементів складу кримінального правопорушення.

Далі, у чинному КК України тяжкість кримінального правопорушення визначається видом, розміром чи строком покарання, що передбачене за певний вид кримінального правопорушення (ст. 12 КК України). Інший підхід запропонований у проекті КК: тяжкість кримінального правопорушення визначається видом і розміром спричиненої шкоди та формою вини (ч. 1 ст. 2.5.1). За характером шкоди виділено такі її види: шкода життю; здоров'ю; майнова шкода; шкода особистій свободі та гідності людини; сексуальній свободі чи сексуальній недоторканості людини; порядку (несення військової служби тощо); довкіллю; шкода безпеці (національній безпеці України, міжнародній безпеці) тощо. За

розміром шкоди виділено шість її видів – істотна, суттєва, значна, тяжка, особливо тяжка і виключно тяжка, а також мізерна шкода, наявність якої свідчить про відсутність кримінального правопорушення у вчиненому діянні. Визначення видів шкоди має велике значення для багатьох положень проєкту КК, зокрема при класифікації кримінальних правопорушень. Так, якщо у чинному КК України кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини в залежності від виду і розміру передбаченого покарання у санкції статті Особливої частини. У проєкті КК провиною визнається діяння, яким умисно спричинено істотну шкоду або з необережності спричинено значну шкоду, а злочином – діяння, яким умисно спричинено суттєву, значну, тяжку, особливо тяжку чи винятково тяжку шкоду або з необережності спричинено тяжку або особливо тяжку шкоду. Умисні злочини мають 9 ступенів тяжкості. При цьому ступінь тяжкості злочину, визначений у статті Спеціальної частини Кодексу, є базовим. Для умисних злочинів базовими є 1, 3, 5, 7 і 9 ступені тяжкості, а у необережних злочинах – 3 і 5 ступені тяжкості. Базові ступені тяжкості умисних злочинів відповідають таким видам спричиненої шкоди: 1) суттєва шкода – 1 ступінь; 2) значна шкода – 3 ступінь; 3) тяжка шкода – 5 ступінь; 4) особливо тяжка шкода – 7 ступінь; 5) винятково тяжка шкода – 9 ступінь. У необережних злочинах видам спричиненої шкоди відповідають такі базові ступені тяжкості: 1) тяжка шкода – 3 ступінь і 2) особливо тяжка шкода – 5 ступінь. Вчинений злочин може бути визнаний злочином 2, 4, 6 і 8 ступенів тяжкості лише за наявності ознак, які, порівняно з базовим, змінюють ступінь його тяжкості (стаття 2.5.10).

Виходячи з того, що у Конституції України, КПК України, КВК України та інших актах використовуються категорії злочинів чинного КК України, проєкт КК також виділяє три групи злочинів, які відповідають певним ступеням тяжкості: 1) нетяжкі злочини – злочини 1-4 ступеня тяжкості; 2) тяжкі злочини – злочини 5-6 ступеня тяжкості; 3) особливо тяжкі – злочини 7-9 ступеня тяжкості.

Проєктом КК визначено і алгоритм (ст. 2.5.12), за яким органи кримінальної юстиції встановлюватимуть ступінь тяжкості реально вчиненого злочину за наявності ознак, які порівняно з базовим, змінюють ступінь його тяжкості. Цей алгоритм враховує необхідність, за наявності визначених законом підстав, спочатку знизити тяжкість злочину на три або на два ступеня, а якщо таких підстав немає, але є підстави для підвищення тяжкості злочину – підвищити її на два ступеня або на один ступінь. Це відповідає сучасній практиці кваліфікації вчинених злочинів, коли спочатку

встановлюються ознаки основного складу злочину у вчиненому діянні, а потім (за наявності особливо кваліфікуючих та кваліфікуючих ознак) діяння особи кваліфікуються за тією частиною статті, яка передбачає особливо кваліфікований склад злочину з наведенням у вироку ще і кваліфікуючих ознак, а покарання призначається відповідно до санкції статті, що передбачає особливо кваліфікуючий склад злочину. Існує комп'ютерна програма, яку Робоча група протестувала для визначення ступеня тяжкості вчиненого злочину відповідно до алгоритму, передбаченого ст. 2.5.12.

На відміну від чинного КК України в проєкті виділяється лише один вид множинності кримінальних правопорушень, а саме їх сукупність (Розділ 2.8). Такою сукупністю визнається вчинення особою двох чи більше провин або двох чи більше злочинів: 1) за жоден з яких її не було засуджено і 2) за кожен з яких до особи підлягають застосуванню кримінально-правові засоби.

Враховуючи, що ознакою кримінального правопорушення визнається протиправність діяння, проєкт КК, на відміну від чинного КК України, містить Розділ 2.9 «Обставини, що виключають протиправність діяння». Цей розділ включає статтю 2.9.1. «Поняття та види обставин, що виключають протиправність діяння» і тринадцять видів таких обставин (на відміну від 9 видів у чинному КК України), але і цей перелік не є вичерпним відповідно до положень ст. 2.9.1.

Чинний КК України лише вживає словосполучення «кваліфікація кримінального правопорушення», а проєкт КК містить окремий Розділ 2.10 «Кримінально-правова кваліфікація», в якому визначаються поняття такої кваліфікації й алгоритм складання формули кваліфікації та її обґрунтування. Крім того, розділ включає статті, що передбачають кваліфікацію сукупності кримінальних правопорушень; кваліфікацію при конкуренції статей, які передбачають цілий склад кримінального правопорушення та його частину, а також спеціальний та загальний склади кримінального правопорушення; кваліфікацію незакінченого злочину; добровільної відмови; вчинення кримінального правопорушення у співучасті, а також зміну кваліфікації.

Досліджуючи кримінально-правові наслідки кримінального правопорушення, слід відзначити, що проєкт КК, на відміну від чинного КК України, містить спеціальний розділ 3.1 «Загальні положення про кримінально-правові засоби», в якому визначаються поняття та мета кримінально-правового засобу, а також перелічуються сім видів таких засобів: 1) покарання; 2) засоби пробації; 3) засоби безпеки; 4) реституція чи компенсація; 5) конфіскація майна чи вилучення речі; 6) судимість; 7)

кримінально-правові засоби щодо юридичної особи. Крім того, враховуючі поширене вживання словосполучення «кримінальна відповідальність», остання визначається у проєкті КК як покарання та судимість, які застосовуються до особи, засудженої за кримінальне правопорушення (ст. 3.1.3). На відміну від чинного КК України, який передбачає 14 видів покарань, проєкт КК містить п'ять видів покарань: 1) громадські роботи; 2) штраф; 3) обмеження свободи; 4) строкове ув'язнення; 5) довічне ув'язнення.

Крім того, у проєкті КК, на відміну від чинного КК України, передбачена лише одна типова санкція за провину і 9 типових санкцій за злочини 1 - 9 ступенів тяжкості, а також штраф як додаткове покарання за певні види злочинів (ст. 3.2.8). Загальні правила призначення покарання, які визначені у проєкті КК певним чином співпадають із загальними засадами призначення покарання у чинному КК України, але мають і ряд принципових новел (ст. 3.3.1 – 3.3.11).

Члени Робочої групи відмовились від інституту звільнення від кримінальної відповідальності, який містить чинний КК України, оскільки вважають, що він протиричить ст. 62 Конституції України, і передбачили розвинений інститут звільнення від покарання та його відбування, а також зміну призначеного покарання. Видами звільнення від покарання визнаються: 1) не призначення покарання; 2) невиконання призначеного покарання; 3) відстрочення виконання призначеного покарання; 4) зупинення виконання покарання; 5) припинення виконання покарання. Видами зміни призначеного покарання є: 1) скорочення невідбутої частини покарання та 2) скорочення (зменшення) чи заміна призначеного покарання (ст. 3.4.1 – 3.4.17).

Принципово відрізняється інститут судимості у проєкті КК порівняно з чинним КК України. Судимістю у проєкті КК визнається застосування до засудженої особи правових обмежень, передбачених КК та іншими законами України, яких налічується більш 150. Правові обмеження судимості, передбачені КК, припиняються з дня її погашення, а обмеження, визначені іншими законами України, – з дня її зняття. При цьому судимість погашається автоматично з дня закінчення виконання кримінально-правових засобів, а знімається лише судом за клопотанням засудженої особи, якщо вона після погашення судимості не вчинила іншого умисного кримінального правопорушення протягом певного строку (ст. 3.9.1- 3.9.3).

Проєкт КК містить також визначення кримінально-правових засобів, які не передбачені чинним КК України, та правила їх застосування (Розділи

3.5 – 3.8), а також новели щодо застосування кримінально-правових засобів до неповнолітніх і молодих осіб (Розділ 3.10) та до юридичних осіб (Розділ 3.11).

Висновки. Дослідження принципів відмінностей підготовленого Робочою групою проєкту нового КК від філософії, структури і основних положень Загальної частини чинного КК України є частковою відповіддю на існуючий соціальний запит: що не влаштовує у чинному КК України, чому він потребує заміни, чим обумовлена потреба в ухваленні нового КК? Вочевидь, що повна відповідь на цей запит потребує висвітлення принципів відмінностей і приписів Спеціальної частини проєкту КК від положень Особливої частини чинного КК, що є предметом наступних публікацій.

Список використаних джерел

1. Тацій В.Я., Сташис В.В. Новий Кримінальний кодекс України. *Право України*. 2001, № 7.
2. Бакумов О., Баулін Ю. Необхідність підготовки і ухвалення нового КК: Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. К.: Компанія ВАІТЕ, 2024.
3. Указ Президента України №584/2019 від 07 серпня 2019 року «Питання Комісії з питань правової реформи».
4. Баулін Ю., Марчук Н. Стан кримінального законодавства сучасної України: Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. К.: Компанія ВАІТЕ, 2024.
5. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. Андрушко П.П., Бакумов О.С., Баулін Ю.В., Бурдін Ю.В., Вишневська І.А., Горох О.П., Гуторова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І. / За заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. К.: Компанія ВАІТЕ, 2024.
6. Борисов В.І. Кримінальний кодекс України 2001 року: хроніки підготовки та прийняття. *Вісник Асоціації кримінального права*. 2022, №2.
7. Баулін Ю. Ціннісні засади проєкту Кримінального кодексу України: сучасність та майбутнє. *Реформування кримінального законодавства України: сучасність та майбутнє*: матеріали міжнар. наук. конф. 22-23 жовт. 2020 року/ редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2021.
8. Хавронюк М. Принципи КК та його застосування: Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. К.: Компанія ВАІТЕ, 2024.
9. Козюбра М.І. Практична філософія права: Монографія. – К.: «ДУХ І ЛІТЕРА», 2024.
10. Азаров Д.С. Розуміння суспільної небезпеки злочину (за результатами соціологічного експерименту). Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки, 2019. т. 3.

ІНФОРМАЦІЙНА ТАКСОНОМІЧНА СИСТЕМА ЗАХОДІВ СОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ КОМПОНЕНТ

Таксономія, як методика систематизації та класифікації соціальних заходів впливу на девіантну поведінку особи, дозволяє виділити три аспекти (трихотомію), єдність яких забезпечує формування науково обґрунтованого підходу до створення інформаційної таксономічної системи зовнішнього впливу на поведінку особи. Перший з цих аспектів – реляційна складова таксономії, орієнтує на необхідність виділення субстрату соціального впливу, яким є соціальний захід. Другий аспект уособлює предикатний вимір таксономії, що орієнтується на формування інформаційної таксономічної системи заходів соціального впливу. Третій аспект – функціональний, акцентує увагу на вирішенні проблеми виявлення та дослідження об'єктивно існуючих динамічних зв'язків між таксонами як різних, так і однієї таксономічної категорії. За результатом проведеного дослідження сформульована низка висновків теоретичного характеру, які спрямовані на формування об'єктивного та системного сприйняття сукупності соціальних заходів впливу на девіантну поведінку особи.

Ключові слова: таксономія соціальних заходів; реляційний аспект таксономії; соціально-правовий захід; предикатна складова таксономії; інформаційна таксономічна система заходів соціального впливу; функціональність таксономії.

Taxonomy, as a methodology for systematisation and classification of social measures of influence on deviant behaviour, allows us to distinguish three aspects (trichotomy), the unity of which ensures the formation of a scientifically sound approach to the creation of an information taxonomic system of external influence on a person's behaviour. The first of these aspects, the relational component of the taxonomy, focuses on the need to identify the substrate of social influence, which is a social event. The second aspect represents the predicate dimension of the taxonomy, which focuses on forming an information taxonomic system of social impact measures. The third aspect is functional, focusing on solving the problem of identifying and studying the objectively existing dynamic relationships between taxa of both different and the same taxonomic category. Based on the study's results, the author formulates several theoretical conclusions to form an objective and systematic perception of the totality of social influence measures on deviant behaviour.

Keywords: taxonomy of social measures; relational aspect of taxonomy; socio-legal measure; predicate component of taxonomy; information taxonomic system of social impact measures; functionality of taxonomy.

Вступ. Сучасний етап розвитку як громадянського суспільства, так і правової та соціальної держави, відзначається спробою реалізації накопиченого людством значного досвіду в застосуванні різних форм соціального впливу як реакції на девіантну поведінку особи, з метою протидії негативним проявам, що викликані девіаціями, багаторівневою

диверсифікацію такого впливу в умовах виникнення нових сфер людського буття які потребують застосування заохочення та примусу, що продиктовано новим етапом цивілізаційного розвитку суспільства. Одним з найбільш ефективних наукових підходів, який дозволяє вирішити завдання систематизації та класифікації соціальних заходів впливу в сучасних умовах багаторівневого та багатоколіїного їхнього застосування, є таксономія. Таксономія соціальних заходів характеризується єдністю трьох взаємопов'язаних аспектів (трихотомією), кожен з яких фокусує на окремому прояві такої систематизації та класифікації: по-перше, реляційний аспект таксономії дозволяє виділити в якості субстрату (першоелемента) здійснюваного соціального впливу певний базовий компонент, який у своєму конкретному вимірі забезпечує зовнішній вплив на поведінку особи, що характеризується як універсальними змістовними ознаками, так і унікальними особливостями об'єктивного та суб'єктивного характеру. По-друге, предикатний вимір таксономії орієнтований на формування інформаційної таксономічної системи заходів соціального впливу (далі по тексту ІТСЗСВ) з виділенням таксономічних категорій (рангів) та віднесених до них таксонів, які об'єднують заходи, що характеризуються тим або іншим ступенем загальності. По-третє, функціональний аспект таксономії дозволяє вирішити проблему виявлення об'єктивно існуючих динамічних зв'язків між таксонами як різних, так і однієї таксономічної категорії.

Основний зміст. Реляційний аспект таксономії – це не тільки і не стільки про категорії, які використовуються в процесі обраного підходу до систематизації та класифікації, що також є необхідним та важливим, але й, не в останню чергу, про змістовні та суттєві характеристики самого об'єкта таксономії. Відразу слід зазначити наступне: оскільки в межах соціального регулювання правовий елемент представляється найбільш актуальним і цікавим в контексті наукових уподобань автора, в процесі викладення власних поглядів на таксономію соціальних заходів буде використовуватись термін «соціально-правовий захід».

Реляційний аспект таксономії вимагає визначення дефініції соціально-правового заходу як субстрату всіх форм здійснення соціально-правового впливу. Соціально-правовий захід представляє собою конкретний елемент соціально-правового регулювання, який є наслідком девіантної поведінки особи та змістовно об'єднує систему загальних способів та

конкретного прийому впливу, що використовуються з метою отримання позитивного соціально-значущого результату [1, с.182-208].

Таким чином, заходу, як зовнішньому прояву здійснюваного соціально-правового впливу, притаманні наступні ознаки. По-перше, він визначений (у правовій сфері) або сприймається (за межами правового регулювання) як самостійне соціально значуще явище, використовуване з метою регулювання поведінки учасників суспільних відносин, якій притаманні ознаки делікту, коли мова йде про правову сферу, та антисоціальної девіантної поведінки (девіації), коли йдеться про вчинки в соціальній сфері загалом. По-друге, кожний соціально-правовий захід формується на засадах поєднання способів та конкретного прийому необхідного і достатнього впливу на особу з поведінкою, що характеризується відхиленням від соціально-правових вимог. Традиційно виділяється два самостійні, але при цьому такі, що мають дихотомічний характер, способи соціально-правового впливу – заохочення та примус. При цьому примус, як один із способів зовнішнього впливу на поведінку особи, характеризується тим, що його застосування є індиферентним щодо бажання особи бути підданою такому впливу, і, за своїм змістом, примусовий вплив полягає в обмеженні певних свобод і можливостей щодо задоволення власних інтересів особою, яка допустила девіантну поведінку, обмежень, які б на особу не покладались, якби вона не допустила такої поведінки. Натомість заохочення як спосіб соціально-правового впливу знаходиться в прямій залежності від ініціативної поведінки особи, яка формується на засадах усвідомлення нею необхідності добровільного самообмеження наданих свобод та власних інтересів, або від подій, які не залежать від волі особи, що допустила девіантну поведінку, але настання яких зменшує суспільну небезпеку як самої поведінки, так і особи, яка її допустила. У свою чергу заохочення і примус, як способи соціально-правового впливу, формують дві можливі моделі поведінки суб'єкта впливу – добровільна та примусова. У свою чергу прийом соціально-правового впливу відображає унікальні, специфічні ознаки, які притаманні кожному окремому заходу соціально-правового впливу та які пов'язані із змістовними характеристиками самого впливу. Слід наголосити, що способи та прийоми соціально-правового впливу виступають домінантою будь-якого заходу впливу, при цьому способи уособлюють методи впливу на соціальні відносини, а прийом відображає природу та зміст такого впливу. По-третє, соціально-правові заходи мають за мету здійснення

такого регулятивного впливу, який приносить окремим суспільним відносинам (мікрорівень) та суспільству і його інституціям (макрорівень) позитивний, конкретно- та загальнокорисний результат.

Вказані ознаки набувають певних особливостей у процесі використання заходу як елемента зовнішнього впливу в правовій сфері, що є очевидним і послідовним, враховуючи той факт, що виключно правом визначається найбільш небезпечний вид девіантної поведінки особи – делікти, які представляють собою неправомірні діяння деліктоздатної особи за вчинення яких передбачається застосування заходів, передбачених нормами права, тобто правових заходів.

У межах правового регулювання деліктної поведінки особливе місце займають кримінально-правові заходи, які застосовуються до особи, що вчинила делікт з підвищеним (істотним) рівнем суспільної небезпеки (кримінально протиправне діяння) та за способами та прийомами правового впливу відносяться до найбільш суворих з усіх нормативно визначених заходів правового впливу (кримінальна відповідальність, примусові заходи медичного характеру тощо). Відповідно, під кримінально-правовим заходом слід розуміти правовий наслідок вчинення кримінально протиправного діяння, змістом якого є система способів і прийомів здійснення примусового та реабілітаційно-заохочувального впливу держави на кримінальні практики деліктного характеру (кримінальні правопорушення, об'єктивно протиправні діяння, зловживання правом) та правомірну постделіктну поведінку, який здійснюється на підставі закону, детермінованого культурним середовищем, що склалося в конкретно-історичних умовах розвитку суспільства [2, с. 33]. Кримінально-правові заходи характеризуються низкою ознак, які є похідними від загальних ознак соціально-правового заходу що мають свої особливості, продиктовані специфікою кримінально-правового регулювання [3, с. 324-325].

Якщо реляційний аспект таксономії базується на визначеності субстрату (першоелемента), який у різних формах свого вираження виступає об'єктом таксономії, то предикатний вимагає проведення класифікації – розподілу об'єктів за певними таксономічними категоріями з урахуванням суттєвих та додаткових властивостей об'єкта та здійснення систематизації, яка пов'язана з впорядкуванням об'єктів відповідно до тих зв'язків, які між ними існують. Результатом застосування таксономії в її предикатному значенні є інформаційна таксономічна система заходів

соціального впливу (далі по тесту ІТСЗСВ), яка може бути представлена у наступному вигляді.

Вершиною ІТСЗСВ слід визнати таксономічну категорію – *тип*, який відображає максимальний рівень узагальнення, що має відповідний опис. Загалом тип виступає своєрідним зразком, стандартом, який визначає характер ІТСЗСВ в цілому, його базову структурованість. Як вже зазначалось вище, субстратом, своєрідним *архетипом* всієї системи є захід, як зовнішній прояв здійснюваного соціального впливу, натомість *підтип* соціального заходу уособлює систему способів та прийомів впливу, передбачених нормами моралі, звичаєвими правилами поведінки, релігійними встановленнями, нормами права тощо, і тому визначається як соціальні заходи, оскільки орієнтовані на регулювання відносин між людьми. Серед всіх соціальних заходів протидії девіаціям особливе місце займають правові, призначення яких полягає у протидії деліктним (протиправним) проявам у соціальному бутті.

Наступним за рівнем таксономічної ієрархії виступає *клас* правових заходів, який характеризується додатковою властивістю, здатною забезпечити об'єктивний розподіл заходів по таксонам, які одночасно відповідають вимогам визначеного підтипу. Уявляється, що всі заходи правового підтипу можуть бути розділені на два класи, які характеризуються домінуванням серед правових заходів або відсутністю такого домінування етатистських ознак і тому це класи публічно-правових заходів (етатистська складова в таких заходах є найбільш поширеною) та приватноправові заходи (заходи правового впливу цього класу знаходяться у сфері інтересів суб'єктів, які не наділені публічними повноваженнями).

Наступним в напрямку зменшення узагальнення виступає таксономічна категорія *роду*, яка охоплює множинність, що наділена певними додатковими властивостями. Таксономічна категорія роду в більшій мірі відповідає систематизації, що є традиційною для сучасної загальнотеоретичної юриспруденції і полягає у виділенні окремих галузей права.

Наступною таксономічною категорією є *вид* правових заходів, який має поліструктуру, що викликано великою кількістю ознак правових заходів, що підлягають врахуванню з метою створення зручної для використання ієрархічної моделі. Таксони виду структурно складаються з надвиду, виду та підвиду правових заходів.

Надвидові правові заходи охоплюють такі форми зовнішнього правового впливу, які поділяються на заходи, яким притаманні ознаки юридичної відповідальності та інші правові заходи, в яких відсутні суттєві ознаки такої відповідальності. Під юридичною відповідальністю слід визнавати такий вид соціальної відповідальності, який має правову визначеність (визначеність в нормах права) та наділений державно-владним характером і проявляється в позбавленнях (наприклад, обмеження прав і свобод особи), які особа не мала б переживати, якби вела себе правомірно і не вчинила правопорушення. На відміну від юридичної відповідальності, надвид інших правових заходів не має всіх ознак, які притаманні юридичній відповідальності. Це, наприклад, відсутність необхідних ознак правопорушення як підстави застосування юридичної відповідальності, відсутність ознаки позбавлень тощо. В межах таксономічної категорії надвиду виділяються види юридичної відповідальності, які знаходяться у тісному зв'язку з таксонами роду, наприклад, кримінальна, адміністративна, цивільно-правова відповідальності тощо. В свою чергу під кримінальною відповідальністю слід розуміти сукупність кримінально-правових заходів примусового та заохочувального впливу, які застосовуються на підставі закону державою з метою забезпечення виконання особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, обов'язку перетерпіти передбачені законом обмеження прав і свобод.

Таксономічна категорія безпосередньо **виду** об'єднує заходи, які відрізняються унікальним прийомом правового впливу, який відрізняє один правовий захід від іншого в межах таксонів **надвиду**. Так, видами заходів кримінальної відповідальності слід визнати засудження, покарання та судимість як зовнішні форми реалізації кримінальної відповідальності. Що стосується інших (таких, що не мають ознак кримінальної відповідальності) видів кримінально-правових заходів, то до них відносяться: примусові заходи медичного характеру, примусове, спеціальна конфіскація, примусові заходи виховного характеру, обмежувальні кримінально-правові заходи, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Політипні (багатовидові) заходи утворюють **підвиди** заходів правового впливу. Так, наприклад, покаранню, як виду публічно-правового заходу кримінальної відповідальності, притаманні такі окремі підвиди як штраф, позбавлення волі, конфіскація майна тощо. У свою чергу до заходів щодо юридичних осіб, як публічно-правового класу заходів, яким не притаманні ознаки кримінальної відповідальності, відносяться такі підвиди

як штраф, конфіскація, ліквідація. Монотипними (одновидовими) кримінально-правовими заходами слід вважати такі заходи, які застосовуються безпосередньо, тобто за відсутності передбаченого законом підвиду (наприклад, спеціальна конфіскація, примусове лікування).

Функціональна складова таксономії типу соціальних заходів загалом і окремих їхніх родів зокрема, тісно пов'язана з реляційним аспектом таксономії, якщо припустити, що змістовною ознакою правових заходів є прийом соціального впливу, а однією з властивостей об'єктивного характеру виступають цілі застосування зовнішніх форм впливу на девіантну поведінку особи. З метою визначення характеру таких зав'язків щодо предмету даного дослідження, доцільно звернутися до аналізу як самого терміну «функція», так і їхньої системи.

Етимологічний аналіз вказує на те, що термін «функція» походить від латинського «functio» – спосіб діяльності, реалізація властивостей, потенції певного виду об'єкта, його роль і призначення в межах даної системи зав'язків і відносин [4, с. 239]. З філософської точки зору, яка сформувалась у зв'язку із застосуванням цього терміна, передуючи юриспруденції, функція являє собою внутрішні та зовнішні зв'язки певної системи, які є стабілізуючим фактором, що забезпечує відносну стабільність як самої системи, так і зв'язків з іншими системами. Таким чином, функція у філософському значенні – це зовнішні прояви внутрішніх властивостей будь-якого об'єкта чи явища у певній системі відносин. Активне застосування терміна «функція» в теорії права забезпечило формування юридичного поняття, яке здебільшого трактується як основний напрямок (цілі) та зміст (прийом) правового впливу, що вказує на інструментальне призначення права [5, с. 25].

Для визначення функціональної сфери таксономії соціально-правових заходів, як особливого виду зовнішньої форми впливу на осіб, що допустили вчинення делікту або пов'язаної з ним поведінки, слід враховувати наступне. По-перше, обраний підхід до класифікації та систематизації таких заходів фокусує на необхідності визначення цілей їх застосування, які повинні відповідати загальній меті їх соціально-правового призначення – відновлення порушеного девіантною поведінкою стану соціальної справедливості або формування стану соціальної справедливості в умовах оцінки постдевіантної поведінки особи. По-друге, зміст діяльності в процесі реалізації функцій соціально-правових заходів, будучи похідним від призначення таких заходів, повинен історично і культурно

обумовлюватися. Не тільки цілі соціально-правового впливу на суспільні відносини, але й самі прийоми його здійснення повинні визначатися особливостями суспільного розвитку, визнаними загально соціальними цінностями, умовами суспільного розвитку. По-третє, функції досліджуваних заходів в їхньому правовому бутті є похідними від загальних функцій права, репрезентуючи визначальні властивості останніх і одночасно інтерпретуючи їх, надаючи їм придатність для досягнення цілей, поставлених перед заходами, що об'єднуються в межах певного таксону. Узагальнюючий характер функцій права забезпечує ситуацію, за якої одна функція права формує засади декількох функцій соціально-правових заходів. По-четверте, функції соціально-правових заходів поєднані між собою, створюють певний соціально-правовий режим регулювання суспільних відносин, які виникли в результаті девіантної поведінки особи. По-п'яте, функції таксонів однієї таксономічної категорії не тільки повинні відповідати функціям таксонів таксономічної категорії, що передує, але й самі одночасно є парадигмою для функцій таксонів таксономічних категорій нижчого рівня. По-шосте, окремі види соціально-правових заходів мають політипову структуру, що забезпечує багатовекторність безпосереднього функціонування таких заходів окремого виду (особливий рівень функціонування). З урахуванням зазначеного можна зробити загальний висновок: окремий вид соціально-правового заходу здебільшого орієнтований на здійснення декількох функцій, однак тільки одна з них є репрезентативною для визначення виду окремого заходу, оскільки саме для здійснення такої функції відповідний соціально-правовий захід і набуває нормативного закріплення [6, с. 18-19].

Різноманітні функції соціально-правових заходів вкладаються в традиційну для соціально-правового регулювання систему на підставі вирішення завдань здійснення регулятивного та охоронного впливу.

Регулятивна функція знаходить своє втілення у регулюванні суспільних відносин шляхом закріплення у соціальних нормах з метою створення орієнтиру, еталону поведінки суб'єктів відносин, які виникають у процесі регулюючого впливу соціальних норм на суспільні відносини. У межах регулятивної функції можна виокремити регулятивно-статичну і регулятивно-динамічну функції. Регулятивна статична функція характеризується визначенням змісту матеріальних соціальних норм, якими конкретизуються ті права й обов'язки, якими наділяється суб'єкт; визначається вид і характер соціальної відповідальності, яка застосовується

до суб'єкта у разі невиконання покладених обов'язків або зловживання наданим правом; встановлюються види заходів соціально-правового впливу на особу. Регулятивна динамічна функція, виражаючись у впливі на суспільні відносини шляхом оформлення їх розвитку (динаміки), орієнтує на процесуальне оформлення реалізації соціальних положень.

Охоронна функція полягає в такому її спрямуванні, яка орієнтує і забезпечує реалізацію соціально-правових встановлень в умовах їх загального визнання й використання та забезпечення недоторканності положень шляхом застосування заходів соціально-правового впливу. Охоронна функція реалізується, у загальному вигляді, через забезпечення й гарантування виконання наданих прав і покладених обов'язків певними суб'єктами [7].

Таким чином, під функціональним аспектом таксономії соціально-правових заходів слід розуміти систему основних напрямків регулятивного та охоронного впливу на суспільні відносини, що виникають як соціально-правовий наслідок девіантної поведінки особи, яка посягає на систему соціальних цінностей, з метою відновлення соціальної справедливості, створюючи тим самим особливий соціально-правовий режим протидії негативним проявам, який характеризується збалансуванням публічних і приватних засад здійснення соціально-правового впливу.

Висновки. За результатом проведеного дослідження щодо застосування таксономічної методики систематизації та класифікації соціально-правових заходів зовнішнього впливу на девіантну (деліктну) та пов'язаною з нею поведінку особу, можна зробити наступні висновки теоретичного характеру. Реляційний аспект таксономії зовнішніх форм соціально-правового впливу, його субстратом (першоелементом) слід визнати соціально-правовий захід, під яким потрібно розуміти базовий елемент соціально-правового регулювання, який має дуалістичну природу та змістовно об'єднує систему загальних способів та конкретного прийому соціально-правового впливу, що використовуються з метою отримання позитивного соціально-значущого результату. Предикатний вимір таксономії пов'язаний з формуванням ІТСЗСВ з виділенням ієрархічної системи таксономічних категорій, яка об'єднує соціально-правові заходи, що характеризуються тим або іншим ступенем узагальнення. Таксономія у функціональному аспекті орієнтована на визначення функцій соціально-правових заходів і базується на особливостях як цілей їх застосування, так і

прийомів здійснення відповідного зовнішнього соціально-правового регулювання та забезпечують регулятивний або охоронний вплив.

Список використаних джерел

1. Козаченко О.В. Кримінально-правові заходи: культуро-антропологічний вимір : монографія. Миколаїв : Іліон, 2011. 504 с.
2. Козаченко О. Ознаки та властивості кримінально-правових заходів примусового та заохочувального впливу. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* : монографія / за ред. проф. О.В. Козаченка, проф. Є.Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 31-51.
3. Козаченко О. Таксономія кримінально-правових заходів. *Таксономія правових заходів* : монографія / за ред. проф. О. Козаченка. Миколаїв : Іліон, 2024. С. 312-349.
4. Велика українська енциклопедія. Тематичний словник гасел з напрямку «Філософські науки» (філософія, логіка, етика, естетика) / Укладачі: Арістова А. В., Шліхта І. В.; за заг. ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. – К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2019. 256 с.
5. Козаченко О.В. Функції кримінально-правових заходів (культуро-антропологічний підхід). *Сучасне кримінальне право: наукові нариси*: монографія / за ред. Н.А. Мирошніченко, Є.Л. Стрельцов; передмова С.В. Ківалова. Одеса: Юридична література, 2017. С. 24-45.
6. Козаченко О.В., Мусиченко О.М., Василяка О.В., Чорнозуб Л.В. Таксономія правових заходів. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2022. Вип. №5(46). С. 13-20. http://pjuv.nuoua.od.ua/v5_2022/2.pdf
7. Ковальський В.С. Охоронна функція права : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2010. 336 с.

Колб Олександр

<https://orcid.org/0000-0003-1792-4739>

Пирожик Олександр

<https://orcid.org/0000-0001-5793-7433>

Дучимінська Леся

<https://orcid.org/0000-0002-2907-9408>

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗАПОБІГАННЯ ВПЛИВУ НА УКРАЇНЦІВ СПОТВОРЕНОЇ ПАРАЛЕЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У даній науковій статті здійснено аналіз сучасних інформаційних підходів, що стосуються оцінки діяльності нашої держави і, зокрема, Збройних Сил України (ЗСУ), в умовах воєнного стану, та на підставі отриманих результатів дослідження запропоновано низку науково обґрунтованих заходів, спрямованих на нейтралізацію, блокування, усунення тощо джерел негативного впливу на українців відповідних суб'єктів спотвореної інформаційної діяльності з означеної проблематики. Доведено також, що використання у засобах масової інформації зазначеного методу оцінювання при визначенні результативності супротиву ЗСУ та інших військових формувань відкритій військовій агресії росії – це сучасне «ноу-хау» та відображення, одночасно, видів і форм ведення війни, які системно та безперервно застосовуються державою-агресором проти України.

Встановлено, що особливу суспільну небезпеку у зв'язку з цим мають спроби росії залучити до цієї протиправної діяльності можливості інших зарубіжних країн, у першу чергу США, які є стратегічними партнерами нашої держави у війні із зазначеним ворогом. Крім цього, визначено, що основним об'єктом інформаційної атаки в Україні стали ЗСУ та інші військові формування, які, попри деякі невдачі на фронті, виступають на сьогодні єдиною реальною гарантією та силою, що протистоїть геноциду української нації, який постійно вчиняється державою-агресором, з порушенням у тому числі законів і звичаїв ведення війни, а також не дозволяє росії реалізувати свої інші протиправні наміри на території іншої суверенної та визнаної у цивілізованому світі країни.

Виходячи з отриманих результатів дослідження, доведено необхідність здійснення комплексних і системних заходів, спрямованих на нейтралізацію, блокування, усунення тощо потенційних і реальних джерел негативного впливу на свідомість громадян України з тим, щоб знизити рівень ефективності національного супротиву державі-агресору та спотворити їх оцінку щодо можливостей нашої нації дати відсіч будь-якому ворогу, включаючи й суб'єктів інформаційної діяльності.

Ключові слова: паралельна реальність; світова геополітика; запобігання; геноцид; інформаційна діяльність; Збройні Сили України та інші військові формування; воєнний стан; суб'єкти інформаційного впливу на свідомість людини; кримінологічно значущі показники.

This scientific article analyzes modern information approaches related to the assessment of the activities of our state and, in particular, the Armed Forces of Ukraine (AFU), in conditions of martial law, and based on the results of the study, a number of scientifically sound measures are

proposed aimed at neutralizing, blocking, eliminating, etc. sources of negative influence on Ukrainians of the relevant subjects of distorted information activity on the specified issues.

It is also proven that the use of the specified method of assessing in the mass media the effectiveness of the resistance of the AFU and other military formations to open military aggression of Russia is a modern "know-how" and a reflection of the types and forms of war that are systematically and continuously used by the aggressor state against Ukraine.

It has been established that Russia's attempts to involve the capabilities of other foreign countries, primarily the United States, which are our state's strategic partners in the war with the aforementioned enemy, pose a particular public danger in this regard. In addition, it has been determined that the main object of the information attack in Ukraine has become the Armed Forces of Ukraine and other military formations, which, despite some setbacks on the front, are currently the only real guarantee and force that opposes the genocide of the Ukrainian nation, which is constantly being committed by the aggressor state, in violation, including, of the laws and customs of warfare, and also does not allow Russia to implement its other illegal intentions on the territory of another sovereign and recognized in the civilized world country.

Based on the results of the study, the need for comprehensive and systematic measures aimed at neutralizing, blocking, eliminating, etc., potential and real sources of negative influence on the consciousness of Ukrainian citizens is proven in order to reduce the level of effectiveness of national resistance to the aggressor state and distort their assessment of our nation's ability to repel any enemy, including subjects of information activity.

Key words: *parallel reality; world geopolitics; prevention; genocide; information activity; Armed Forces of Ukraine and other military formations; martial law; subjects of information influence on human consciousness; criminologically significant indicators.*

Вступ. Як показує практика, зміна політичного режиму у США [1], відкрита підтримка росії, як держави-агресора з боку Північної Кореї та Ірану [2], а також виправдання її злочинної діяльності деякими членами Європейського Союзу (ЄС) (Угорщини та Словаччини) [3] активізували у сьогодення діяльність вказаного ворога не тільки на фронті [4], але й в інших сферах суспільних відносин.

Мова, у першу чергу, ведеться про використання сучасних інформаційних технологій, включаючи й можливості шпигунської мережі російської федерації (рф) за кордоном, щодо дискредитації керівництва нашої держави (визнання його нелегітимним) [5], використання прогалин і недоліків України при мобілізації населення [6] та деякі прорахунки командирів тих чи інших рангів щодо протидії державі-агресору на фронті [7] у спотворенні реальної дійсності зазначених та інших суспільних процесів і здійснення таким чином негативного впливу на свідомість не тільки наших співвітчизників, але й громадян інших країн, які проживають за кордоном з означеної проблематики.

Сутність даного підходу з боку ворожої держави, та, одночасно, зміст проблем, які виникають при цьому, полягає у тому, що поставивши за головну мету так званої «спеціальної військової операції» (СВО) знищення (геноциду – у сенсі положень ст. 442 Кримінального кодексу України (КК України))

української нації як частини цивілізованого сучасного світу [8], РФ реалізує при цьому й інші дотичні до цього цілі, а саме – шляхом маніпуляції свідомістю певної частини людей сформувані та надати відповідної руйнівної сили тим тенденціям і пов'язаним з ними суспільної небезпечним явищам і процесам, які знижували б боєздатність ЗСУ та інших військових формувань на фронті, а, в кінцевому підсумку, зламали б волю Українського народу до супротиву та бажання бути незалежним і суверенним навіть у таких складних умовах життєдіяльності та відносин з іншими зарубіжними державами, які склались у сьогоденні.

Таким чином, слід констатувати, що в наявності складна прикладна проблема, яка має пряме відношення до забезпечення національної безпеки України та має бути вирішена на всіх рівнях її діяльності, включаючи й наукову. Виходячи з цього, *метою* даної наукової статті є визначення сутності та змісту негативного впливу сучасних інформаційних джерел на свідомість людини з тим, щоб сприяти державі-агресору у досягненні мети її війни проти України. У свою чергу, *головним завданням* цієї роботи є обґрунтування необхідності здійснення адекватних, дієвих і системних заходів, спрямованих на запобігання протиправній діяльності суб'єктів інформаційних відносин у контексті світової геополітики в означеному напрямі.

Результати вивчення наукової літератури показали, що досить активно та предметно розробкою зазначеної вище проблематики займаються у сьогоденні такі учені, як: А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, М. В. Карчевський, О. О. Кваша, І. М. Копотун, В. Я. Конопельський, С. А. Мозоль, Є. С. Назимко, О. Н. Ярмиш та ін. Поряд з цим, у силу неоднозначності, суперечливості та правової недосконалості окремих правових норм досліджуваної у цій роботі проблематики, вибрана тема, потребує більш активної позиції та обґрунтованості її оцінок з боку науковців, що й стало вирішальним при виборі предмета цієї наукової статті.

Основний зміст. Вивчення даних офіційної статистики [9] свідчить про те, що хоча у структурі загальної злочинності в Україні в умовах воєнного стану (2022-2024 р. р.) питома вага кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст. ст. 436-447 КК) є незначною (у межах 1%) [10], проте такі із них, як порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 вказаного Кодексу) та геноцид (ст. 442 цього ж Кодексу), мають підвищену суспільну небезпеку, позаяк за своєю сутністю і метою спрямовані на умисне знищення української нації [11, с. 1047-1068]. Зокрема, тільки у 2022 році в Україні було обліковано 62 тис. 128 кримінальних правопорушень проти

миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (17,1% у структурі злочинності), у тому числі: а) порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України) – 62 тис. 128 таких злочинів (97,2% у загальній кількості даного виду кримінальних правопорушень (розділ XX Особливої частини даного Кодексу), серед яких, поєднаних з умисним убивством – 6 тис. 013 випадків (10% у структурі ст. 438 КК України); б) геноцид (ст. 442 КК України) – 22 злочини [10] (0,04% у структурі цих кримінальних правопорушень).

У 2023 році вказані показники мали наступний вигляд: всього було обліковано 62 тис. 667 зазначених кримінальних правопорушень (13,2% у структурі злочинності), у тому числі: 1) за ст. 438 КК України – 60944 випадки (97,2% у загальній кількості) злочинів, пов'язаних з порушенням законів і звичаїв війни), серед яких поєднаних з умисним убивством – 1 тис. 884 (3%); 2) за ст. 442 КК України – 7 кримінальних правопорушень (0,01 % у структурі цих злочинів) [10].

У 2024 році було обліковано 30 тис. 151 кримінальне правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (6,1% у загальній структурі злочинності в Україні), у тому числі: а) за ст. 438 КК – 28788 (95,5% у загальній кількості зазначених злочинів), серед яких поєднаних з умисним убивством – 1659 випадків (5,8% у структурі цих кримінальних правопорушень); б) за ст. 442 КК України – 3 злочини (0,01% у структурі даного виду кримінальних правопорушень (розділ XX Особливої частини вказаного Кодексу) [10].

При цьому для того, щоб виправдати свою військову агресію і вчинені вказані та інші воєнні злочини (ст. 438 КК України), РФ здійснює як на окупованих та інших територіях України, а також у цілому у світовій інформаційній мережі різноманітні сплановані дії з поширення неправдивої інформації на будь-яку аудиторію («ІПСО» – спеціальну інформаційно-психологічну операцію [12]).

Їх суспільну небезпеку та сутність можна охарактеризувати таким чином.

Як свідчить практика, гібридна війна московії проти України набирає нових форм. Зокрема, не змігши перемогти Збройні Сили України зброєю, держава-агресор з приходом у Білий дім Дональда Трампа істотно змінює стратегію і тактику гібридної війни. І на цьому етапі на перший план виходить інформаційна війна, яка поєднує в собі елементи геополітики, пропаганди, маніпулювання засобами масової інформації та комунікації, дипломатії, культури, релігії та навіть спорту. Чого варті лишень байки про те, що Путін молився за здоров'я Трампа перед іконою, або ж «миротворчі

ініціативи» зіграти спільний хокейний матч між рф та США, який легітимізує країну-агресора [13]. Більш того, у сьогоденні чітко простежується старт якісно нового та значно потужнішого витка інформаційної війни проти України, в якому світовому споживачу інформації пропонується цинічно спотворена паралельна реальність щодо подій в Україні, де створення, продукування та поширення «ІПСО» стає новою формою світової геополітики, в яку максимально залучаються міждержавні відносини та з яких тепер намагаються витіснити професійних дипломатів, бо професійні пропагандисти та спецслужби обіцяють геополітикам набагато швидші «рецепти» успіху, ніж дипломати. Звідси і їхні висловлювання про те, що війну в Україні та інші проблеми можна завершити впродовж 24 годин [14].

Як видається, ознаки цього нового витка інформаційної війни проти України у сьогоденні можна побачити достатньо багато. Саме тому, зокрема, суперечка Трампа із Зеленським у Білому домі була лише передвісником переходу гібридної війни проти нашої держави на принципово інший, відмінний від попереднього, рівень [15]. Без сумніву – це симптоми створення паралельної реальності щодо війни в Україні, яких ставатиме щоразу більше. Для цього в рф створені цілі шпигунські мережі по всьому світу, які ніколи не залишаються без роботи [16]. Отже, подальше блокування будь-якої альтернативної інформації про війну в Україні та її справжні першопричини медійними каналами Мєска і Трампа – це лише початок майбутнього маніпулювання свідомістю мас. Більш того, саме тому надалі масовому споживачу будуть «доводити» дедалі найбільш безглузді наративи про Україну та українців, не гребуючи брехнею про нові оточення українських воїнів на фронті [17], масове боягузтво і дезертирство в ЗСУ [18], свавілля бойових командирів у ЗСУ [19], протиправність діяльності територіальних центрів комплектування [20], ін.

Таким чином, логічно припустити, що саме ЗСУ у сьогоденні є одним із об'єктів інформаційних атак ворога, враховуючи відомий вислів про те, що кого не вдається знищити зброєю, того будуть обстрілювати, у тому числі намагатись знищити інформаційно. І, хоча у ЗСУ дотепер не все ідеально, проте зазначені сили оборони та супротиву – це чи не єдина в світі сила, від якої залежить доля не тільки України, але й Європи та інших цивілізованих держав світу. Разом із тим, варто мати на увазі, що інформаційна війна зі створення паралельної реальності та з пропагуванням у зв'язку з цим ворожих наративів не може залишатися без нашого активного реагування, інформаційного спротиву, бо цей потік становить критичну загрозу

національній безпеці України, при цьому не меншу, ніж військові дії держави-агресора, бо героїчний спротив ЗСУ дає нам віру і всьому цивілізованому світу, що ця екзистенційна війна не може закінчитися поразкою України [21]. Саме тому, без сумніву, такі виклики не можуть залишатися без реагування, бо тотально програна інформаційна війна може обернутись поразкою в загальній гібридній війні, що, знову ж таки, підтверджує наявність прикладних проблем, над вирішенням якої мали би невідкладно задуматися вітчизняні наукові кола та мас-медіа.

Як видається, вкрай необхідним та логічним у зв'язку з цим було б доповнення чинного КК України статтею 447-1 «Проведення спеціальних інформаційно-психологічних операцій державною-агресором» наступного змісту: «Проведення спеціальних інформаційно-психологічних операцій державною-агресором та її уповноваженими представниками з метою виправдання вчинюваних нею військових та інших злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, – карається позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років позбавлення волі або довічним позбавленням волі».

Додатковим аргументом з цього приводу виступають позиції деяких суб'єктів законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України) та інформаційної діяльності [22], які, як «ворожою» та такою, що є однією з форм реалізації ІПСО РФ у нашій державі, назвати не можна. Так, у 2025 році на підставі прийнятих змін і доповнень, які внесла Верховна Рада України до ст. 46 Бюджетного кодексу, Кабінет Міністрів України видав спеціальну постанову, відповідно до якої всі інваліди війни (афганці, ліквідатори наслідків аварії на ЧАЕС, ветерани правоохоронних органів, які набули такий статус до 2014 року (початку антитерористичної операції на Сході нашої держави)) віднесені до категорії інших «інвалідів», ніж ті, що стали такими з 2014 по 2025 роки [23].

Сутність і, одночасно, суспільна небезпечність такої протиправної діяльності зазначених органів державної влади полягає у тому, що таким чином остання під виглядом відновлення соціальної справедливості здійснює нівелювання (знецінення) вкладу та втрат тих громадян, які захищали у різний час і в різних формах національні інтереси України, а також дає своєрідну «картинку» для ІПСО держави-агресора. З іншого боку, така безвідповідальна позиція суб'єктів законодавчої ініціативи – це «дешевий» популізм і примітивне «загравання» з населенням, яке має свої оціночні критерії прийнятих ними нормативно-правових актів, а також об'єктивно вимушена захищатись від протиправних посягань на свої

конституційні права, законні інтереси та свободи, що не залишає без своєї уваги та власної інтерпретації держава-агресор, у тому числі й шляхом проведення спеціальних ІПСО. І, це при тому, що і в ст. 24 Конституції України, і в ст. 14 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, і в ст. 1-1 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» забороняється будь-яка дискримінація громадян і порушення їх прав на рівність перед законом.

Хіба, це не вияв російської ІПСО? Бо як можна пояснити дії так званих «ініціаторів» злочинної законодавчої «провокації» в Україні, яка має пряме відношення до детермінації вчинення військових правопорушень (дезертирство, самовільне залишення частини, добровільна здача у полон, т. ін.) (розділ XIX Особливої частини КК України), створення штучного протистояння різних категорій інвалідів війни («колишніх» (до 2014 р.) і сучасних (після 2014 р.)) та величезної соціальної напруги у нашому суспільстві? У той самий час, у коридорах Верховної Ради України десь загубився проєкт Закону «Про демобілізацію зі Збройних Сил України в умовах воєнного стану» та інші, досить важливі з огляду забезпечення національної безпеки, питання та проблеми. Зокрема, у сьогоднішній, у сенсі предмета даної наукової статті, актуальними є завдання щодо нейтралізації корупційних ризиків у правоохоронних та інших органах державної влади, де через прогалини у чинному законодавстві про мобілізацію «ховаються» від служби у ЗСУ різноманітні категорії державних службовців [24].

Як видається (а, це в умовах активізації ІПСО з боку держави-агресора є найбільш ефективним заходом щодо запобігання негативного впливу інформації паралельної реальності на свідомість будь-якої людини), у такій ситуації логічно було б доповнити законодавчі акти, які регулюють діяльність правоохоронних та інших органів державної влади України, положенням про те, що на державну службу приймаються тільки ті особи, які проходили військову службу в Збройних Силах України, у тому числі в період перебування у підрозділах антитерористичної операції у 2014-2022 роках та у період воєнного стану в Україні. Такий підхід дасть можливість вирішити у сьогоднішній низку системних проблем: а) підвищити рівень свідомості державних службовців усіх рівнів органів виконавчої влади, а також їх відповідальності за долю України; б) знизити рівень ухилень від мобілізації та військової служби у цілому; в) ефективно протидіяти негативному впливу ІПСО, які проводить держава-агресор на всіх рівнях, включаючи міжнародний інформаційний простір; г) здійснювати повноцінну діяльність як держави, так і її уповноважених представників на

міжнародній арені, що стосується запобігання та нейтралізації детермінант, які сприяють розвитку явищ і процесів негативного впливу російської ІІСО на іноземних громадян та наших співвітчизників, які на сьогодні перебувають за кордоном.

Висновки. Таким чином, виходячи з отриманих результатів даного дослідження, можна констатувати діалектичний взаємозв'язок і взаємодію усіх форм ведення війни РФ проти України, а тому запобігання і протидія різноманітним проявам паралельної реальності, включаючи ІІСО, є необхідністю та об'єктивно обумовленою діяльністю нашої держави в умовах воєнного стану, реальної загрози її національній безпеці та геноциду Українського народу з боку країни-агресора.

Список використаних джерел

1. Голубева А. «Сучасні диктатори приходять до влади через вибори?». Що чекає на демократію при Трампі. *BBC News Україна*. 2025. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cn93141v1y8o>.
2. Козацький С. «Самостійна» війна Росії проти України: хто і що постачає їй для вбивства українців. *Український мілітарний портал*. 2024. URL: <https://military.com/uk/articles/samostijna-vijna-rosiyi-proti-ukrayiny-hto-i-shho-postachaye-yij-dlya-vbyvstva-ukrayintsiv/>.
3. Кот Р., Юрченко Н. Стефанішина пояснила, чому Угорщина та Словаччина блокують шляхи України до ЄС. *РБК-Україна*. 2025. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/stefanishina-poyasnila-chomu-ugorshchina-1738926943.html>.
4. Шендеровський Н. Дикий пояснив, чому Росія активізувалася на фронті. *Інформаційне агентство УНІАН*. 2025. URL: <https://www.unian.ua/war/viy-na-v-ukrajini-yevgen-dikiy-poyasniv-chomu-rosiya-aktivizuvalasya-na-fronti-12961920.html>.
5. Путін продовжує поширювати «фальшивий наратив» щодо Зеленського. *Радіо Свобода*. 2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/roziyska-propahanda-zelenskyy-putin/33308435.html>.
6. Гулійчук Д. Законопроект про мобілізацію: нардеп відповів, що гальмує розгляд правок. *ТСН*. 2024. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/zakonoprojekt-pro-mobilizaciyu-nardep-vidpoviv-scho-galmuye-rozglyad-popravok-2538142.html>.
7. Собко С. За що судять генералів? *ЕСПЕКО*. 2025. URL: <https://espreso.tv/poglyad-za-shcho-sudyat-generaliv>.
8. Букет Є. Чому росія хоче знищити Україну: момент істини. *АрміяІнформ*. 2024. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/08/28/chomu-rosiya-hoche-znyshhyty-ukrayinu-moment-istyny/>.
9. Про офіційну статистику: Закон України від 16.08.2022 № 2524-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
10. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення у 2022-2024 рр. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

12. Що таке ІПСО, як виявити фейк та в якій соцмережі їх найбільше — інтерв'ю з керівницею VoxCheck Світлоною Сліпченко. Телеканал «Дім». 2023. URL: <https://kanalDIM.tv/shho-take-ipso-yak-vyavyty-fejk-ta-v-yakij-soczmerzhi-yih-najbilshe-intervyu-z-kerivnyczyeu-voxccheck-svitlanoyu-slipchenko/>.
13. Гичко М. Путін молився за Трампа, коли у нього стріляли, - Віткофф. Інформаційне агентство УНІАН. 2025. URL: <https://www.unian.ua/world/putin-molivsya-za-trampa-koli-u-nogo-strilyali-vitkoff-12953190.html>.
14. «Я був трохи саркастичний»: Трамп пояснив свою заяву про завершення війни в Україні за 24 години. Радіо Свобода. 2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tramp-viyna-24-hodiny-perehovory/33348243.html>.
15. Зеленський, Трамп і Венс. На суперечку в Білому домі відреагували світові аналітики та ЗМІ. Радіо Свобода. 2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/analityky-zmi-pro-superechku-v-bilomu-domi/33332673.html>.
16. Свиридчук Ю. WSJ: російська шпигунська мережа розширюється після повномасштабного вторгнення. Суспільне Новини. 2024. URL: <https://suspilne.media/697646-wsj-rosijska-spigunska-mereza-rozsiruetsa-pisla-povnomashtabnogo-vtorgnenna/>.
17. Українські військові в оточенні на Курщині? ЦПД зробив заяву. Центр протидії дезінформації запевняє, що ніякого оточення немає. Главком. 2025. URL: <https://glavcom.ua/country/society/ukrajinski-vijskovi-v-otochenni-na-kurschhini-tspd-zrobiv-zajavu-1052906.html>.
18. Кучер Л. Масові ІПСО та провокації – що робить РФ для зриву мобілізації в Україні та як це зупинити. Новини.LIVE. 2024. URL: <https://shtab.novyny.live/masovi-ipso-ta-provokatsiyi-shcho-robit-rf-dlia-zrivu-mobilizatsiyi-v-ukrayini-ta-iaak-tse-zupiniti-190932.html>.
19. Чергова ІПСО росіян націлена на дискредитацію командування ЗСУ. Фактчек-проект «Без Брехні». 2023. URL: <https://without-lie.info/factcheck/u-minobrony-ukrainy-povidomyly-pro-cherhove-ipso-rosiian-natsilene-na-dyskredytatsiiu-komanduvannia-zsu/>.
20. Терещук Г. Росія використовує скандали довкола ТЦК в Україні, проводячи свою ІПСО. Радіо Свобода. 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/mobilizacija-vijna-zachyst-skandal/32993395.html>.
21. Луцевич О. «Світ на грані: значення української перемоги» – ЗМІ для змін. Детектор медіа. 2023. URL: <https://cs.detector.media/blogs/texts/185464/2023-06-03-svit-na-grani-znachennya-ukrainskoi-peremogy/>.
22. Відповіді на запитання журналістів – Головне управління Пенсійного фонду України в Донецькій області. URL: <https://www.pfu.gov.ua/>
23. Про визначення порядку виплати пенсій деяким категоріям у 2025 році у період воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 03.01.2025 № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
24. Татік Ю. Відстрочка, бронювання та відповідальність – що змінилось у регулюванні мобілізації. Юридична практика. 2024. URL: <https://pravo.ua/vidstrochka-broniuvannia-ta-vidpovidalnist-shcho-zminylos-u-rehuliuanni-mobilizatsii/>.

Топчій Василь

<https://orcid.org/0000-0002-1726-9028>

Колб Олександр

<https://orcid.org/0000-0003-1792-4739>

Svoboda Ivo

Dr.Svoboda.Ivo@seznam.cz

КРИМІНОЛОГІЧНА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПЕРМАНЕНТНОЇ ВІЙНИ З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ (2014-2025 Р. Р.)

У даній науковій статті здійснено аналіз діяльності судів усіх рівнів в Україні з часу розв'язання російською федерацією у 2014 році гібридної війни з нашою державою та її продовження у 2022 році у формі відкритої агресії.

Зокрема, встановлено, що хоча кількість визначених у чинному Кримінальному кодексі кримінальних правопорушень проти правосуддя має щорічну тенденцію до зниження, проте у структурі загальної злочинності їх питома вага залишається майже незмінною, що свідчить про низький рівень запобіжної діяльності та у певній мірі констатує відношення населення України до суддівської влади.

Доведено, що серед детермінаційного комплексу причин і умова, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень проти правосуддя, є постійне (у межах досліджуваного періоду) винесення суддями завідомо неправосудних рішень (вироків, ухвал та постанов), що не тільки підриває авторитет даного органу державної влади в Україні, але й обумовлює необхідність звернення громадян за захистом своїх прав, законних інтересів і свобод до Європейського суду з прав людини, за кількістю яких наша держава займає перші місця в Європі.

Визначено також, що у зазначеному детермінаційному комплексі кримінологічно значущу роль відіграють й ті умови, які пов'язані з тиском виконавчої влади на суддів, у тому числі й шляхом щорічного обмеження фінансового забезпечення їх діяльності у таких формах як: скорочення витрат на матеріально-технічний супровід судового процесу; недостатнє виділення коштів з державного бюджету на поточні та капітальні ремонти службових приміщень судів; нерівномірність (непропорційність) в оплаті роботи суддів, їх помічників та секретарів судових засідань, т. ін.

Виходячи з отриманих результатів, у даній науковій статті зроблено висновок про те, що існуючі на сьогодні соціально-правові умови функціонування судів в Україні не забезпечують їх незалежність і недоторканість, а також детермінують у зв'язку з цим низький рівень захисту прав, законних інтересів і свобод громадян та юридичних осіб.

Ключові слова: *судова влада; незалежність судді; недоторканість судді; кримінологічна оцінка; суддя; Європейський суд з прав людини; права, законні інтереси і свободи людини; запобігання правопорушенням; вплив на суд.*

This scientific article analyzes the activities of courts of all levels in Ukraine since the Russian Federation launched a hybrid war with our state in 2014 and its continuation in 2022 in the form of open aggression.

In particular, it was found that although the number of criminal offenses against justice defined in the current Criminal Code has an annual tendency to decrease, their share in the structure

of general crime remains almost unchanged, which indicates a low level of preventive activity and to a certain extent states the attitude of the population of Ukraine to the judiciary.

It has been proven that among the determinant complex of causes and conditions that contribute to the commission of criminal offenses against justice, there is a constant (within the studied period) issuance of knowingly false decisions (verdicts, rulings and resolutions) by judges, which not only undermines the authority of this type of state power in Ukraine, but also necessitates the appeal of citizens to the European Court of Human Rights for the protection of their rights, legitimate interests and freedoms, in terms of the number of which our state ranks first in Europe. It has also been determined that in the specified determinant complex, a criminologically significant role is played by those conditions that are associated with the pressure of the executive branch on judges, including through annual restrictions on the financial support of their activities in such forms as: reduction of costs for material and technical support of the process; insufficient allocation of funds for current and capital repairs of office premises; unevenness (disproportionality) in the remuneration of judges, their assistants and court session secretaries, i.e. etc.

Based on the results obtained, this scientific article concludes that the current socio-legal conditions for the functioning of courts in Ukraine do not ensure their independence and inviolability, and also determine in this regard a low level of protection of the rights, legitimate interests and freedoms of citizens and legal entities.

Key words: *judicial power; independence of the judge; immunity of the judge; criminological assessment; judge; European Court of Human Rights; rights, legitimate interests and freedoms of the person; prevention of offenses; influence on the court.*

Вступ. Як показує практика, щорічно збільшується кількість громадян України, які, використавши існуючі правові механізми захисту своїх прав, законних інтересів і свобод у національних судах, вимушені звертатись у зв'язку з цим у Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) [1]. При цьому, однією з детермінант, яка обумовлює необхідність використання міжнародно-правового механізму захисту свого правового статусу нашими співвітчизниками, є здійснення правосуддя в Україні з грубим недотриманням визначених у законі засад судочинства, а також втручання у їх діяльність інших органів державної влади, мова про які ведеться в ст. 6 Конституції України.

Така протиправна практика не тільки підриває авторитет судової влади в нашій державі, але й знижує вірогідність їх вступу у Європейський Союз (ЄС) [2] та НАТО [3], що закріплено в Основному Законі України як стратегічний напрямок її сталого розвитку. Додатковим аргументом щодо актуальності зазначеної проблематики виступають статистичні дані, які характеризують зміст і спрямованість кримінальних правопорушень проти правосуддя (ст. ст. 371-400 Кримінального кодексу (КК) України). Так, проведений аналіз кількості облікованих кримінальних правопорушень на протязі 2013 року (першому звітному періоді прийняття нового Кримінального процесуального кодексу (КПК)) та в подальші аналогічні часові відрізки (2014-2024 р.р.) засвідчує наступні кримінологічно значущі показники з означеної тематики дослідження, а саме: а) питома вага зазначеної категорії суспільно небезпечних і караних діянь (ст. 11 КК України) у

загальній структурі злочинності у 2013 році склала 1,8%; у 2021 р. (останньому «мирному періоді» перед відкритим військовим вторгненням російської федерації) [4] – 2,4%; у 2022 р. – 1%; у 2023 р. – 1,1%; у 2024 р. – 1,5% [5], тобто у період воєнного стану, вказані статистичні дані майже зрівнялись з такими ж оціночними відомостями за 2013 рік; б) щорічно кількість кримінальних правопорушень проти правосуддя є майже однаковою (2013 р. – 10 тис. 270; 2021 р. – 9 тис. 100; 2022 р. – 3 тис. 636; 2023 р. – 5 тис. 308; 2024 р. – 7 тис. 308 [5]; в) хоча щорічно й зменшується кількість кримінальних проваджень за ст. 375 КК України «Постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» (2013 р. – 52 випадки таких кримінальних правопорушень; 2021 р. – 4; 2022 р. – 3; 2023 р. – 0) [5]. Проте це пов'язано не стільки з питаннями якості діяльності судової влади, скільки з так званою латентною злочинністю [6, с. 60-63], яка у даному випадку пов'язана у певній мірі із заангажованістю в роботі судів та впливом на них інших гілок державної влади в Україні у різних формах (у низькому рівні матеріально-побутового та іншого забезпечення діяльності суддів, зокрема) [7].

Як показують результати, отримані в ході даного дослідження, серед детермінант, які знижують рівень ефективності судової влади в Україні, особливе місце і негативний вплив на зниження її авторитету в нашій державі займають ті із них, що пов'язані з невиконанням рішень судів та не притягненням у зв'язку з цим винних осіб до кримінальної відповідальності (ст. 382 КК). При цьому у досліджуваному в цій роботі періоді (2013-2024 р. р.) намітилась стійка негативна тенденція з означеного питання [8], що, у свою чергу, обумовлює необхідність активізації відповідних суб'єктів кримінального провадження (ст. ст. 36-41, 216 КПК) щодо протидії зазначеному суспільно небезпечному явищу.

Отже, слід констатувати, що в наявності складна прикладна проблема, яка потребує активізації наукових пошуків щодо її вирішення, а це, у свою чергу, визначає теоретичну та практичну цінність даної наукової статті.

Виходячи з цього, *метою* цієї роботи є визначення правових прогалин і колізій, що впливають на детермінацію кримінальних правопорушень проти правосуддя та розробка у зв'язку з цим науково обґрунтованих шляхів їх вирішення. У свою чергу, *основним завданням* зазначеної наукової статті є здійснення кримінологічної оцінки діяльності судової влади України в умовах перманентної війни з російською федерацією (2014-2024 р. р.). При цьому варто зазначити, що у даній розробці мова ведеться не про кримінологічну характеристику (загальний опис складу кримінальних правопорушень) [9, с.

401], а лише про один її аспект – кримінологічну оцінку тих детермінант, які знижують ефективність судової влади в Україні.

Як показали результати аналізу наукової літератури, проблеми кримінологічної оцінки діяльності судової влади в Україні в умовах перманентної війни з російською федерацією (2014-2024 рр.) є предметом активних доктринальних пошуків таких учених, як: М. О. Баймуратов, М. С. Кельман, В. П. Колісник, П. М. Любченко, О. О. Майданик, О. В. Марцеляк, О. В. Петришин, О. В. Пушкіна, В. М. Шаповал та ін. Поряд з цим, у контексті діяльності судової влади в умовах відкритої військової агресії росії проти України (2022-2024 рр.) зазначена у цій науковій статті тематика комплексно та системно на доктринальному рівні вивчена недостатньо, що й стало вирішальним при виборі об'єкта і предмета даного дослідження.

Основний зміст. Відповідно до положень ст. 124 Конституції України, правосуддя в нашій державі здійснюють виключно суди. При цьому делегування функцій судів, а також привласнення їх іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Як видається, важливими у зв'язку з цим є й вимоги ст. 126 Конституції України, у якій зазначено, що незалежність і недоторканість судді гарантується Основним та іншими законами України. Більш того, як витікає із змісту цієї ж статті Конституції України, вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється. Аналогічні правові гарантії, включаючи й з питань незалежності судів, закріплені в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. ст. 5, 6) [10], що, здавалось би, має унеможливити вплив на них інших гілок державної влади (ст. 6 Конституції України), тим більше, що у ч. 2 ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» з цього приводу вказано, що особи, які привласнили функції суду несуть відповідальність, установлену законом [10].

Та, як показує практика, реальність є дещо іншою. Зокрема, якщо узагальнити зібрані в ході даного наукового дослідження емпіричні матеріали [11, с. 25-36], то серед сучасних проблем, які детермінують вплив інших суб'єктів державотворення на судову владу в Україні та свідчать про посягання на її незалежність, можна виокремити наступні із них:

1. Щомісячно із грошового забезпечення суддів (за їх письмовою згодою) вираховують від 10 до 20% сум на забезпечення діяльності Збройних Сил України (ЗСУ).

Як видається, такий підхід хоча і є добровільним з боку окремо взятих суддів, але в умовах дії корпоративних норм їх діяльності, які у тому числі регулюють порядок професійного росту та довічного (безстрокового) перебування у статусі судді, підвищує у зв'язку з цим рівень корупційних

ризиків і впливу на них керівників судової системи України. Без сумніву, якби відрахування на потреби ЗСУ здійснювались би дійсно на добровільних засадах, то у такому разі значним чином була б підвищена ефективність суддівської діяльності, а також у певній мірі нейтралізувались, блокувались, усувались тощо детермінанти, які сприяють різноманітним впливам на суддів з метою прийняття ними явно неправосудних рішень з тих чи інших питань.

Прикладом такого причинно-наслідкового зв'язку можна назвати рішення Волинського окружного адміністративного суду та Восьмого апеляційного адміністративного суду за позовом Особа_1, які визнали правомірним його звільнення з роботи та стали на бік відповідача, що допустив при цьому порушення процедури такого розірвання трудових відносин, яка передбачає погодження зазначеного рішення адміністрації державного органу з Міністерством соціальної політики України [12]. Замість цього, відповідач спочатку звільнив з роботи позивача, а потім погодив свій наказ із зазначеним центральним органом державної виконавчої влади, порушивши таким чином так звану процедурну справедливість [13, с. 126] та проігнорувавши з цього приводу відповідне рішення Конституційного Суду України від 20.06.2007 № 5-рп/2007 [14], дотримання та виконання якого, відповідно до вимог ст.ст. 97, 98 Закону України «Про Конституційний Суд України», є обов'язковим для будь-якого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, а також для юридичних і фізичних осіб. Проте, у справі Особа_1 зазначені вище суди порушення процедури його звільнення не визнали, прийнявши цілком алогічне і несправедливе рішення, а саме: погодження про звільнення особи з роботи може бути здійснено і після настання вказаного юридичного факту [12].

2. Знову ж таки, через порушення принципу змістовної справедливості у нашій державі (зокрема, шляхом перекосів в оплаті роботи працівників суду), а також у судовій системі [13, с. 126] вкрай низькою є заробітна плата помічників і секретарів судових засідань, на яких фактично покладено підготовку всіх проєктів рішень, що приймає суддя (чи колегія суддів). Враховуючи зазначені обставини, велика частина суддів зі свого грошового місячного забезпечення змушена «доплачувати» помічникам і секретарям судового засідання за виконання ними своїх повноважень, що і в цьому разі підвищує корупційні ризики у їх роботі, у силу створення таким чином досить «близьких» відносин між вказаними учасниками судової діяльності.

3. Через те, що з Державного бюджету України на 100% не здійснюється матеріально-технічне забезпечення діяльності суддів, помічників і секретарів, ці ресурсні питання (придбання паперу для друку, скріпок, кнопок, кулькових ручок, а також заправка ксероксів та картриджів, т. ін.) проводиться останніми

за власні кошти, що принижує їх професійну гідність та створює також корупційні ризики, пов'язані із залученням до таких «покупок» інших осіб (адвокатів, відповідачів і позивачів, так званих меценатів тощо) [7].

4. Як показує практика, залучення до добору суддів в Україні іноземних фахівців та визнання їх голосу пріоритетним при рівності позицій членів відповідних комісій не тільки не зменшує кількості суддівських помилок та звернень наших громадян у Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) [1], але й є грубим порушенням ст. ст. 1, 5 Конституції України, а саме – це є втручання у нашу суверенність і незалежність [15], а також запереченням конституційного положення про те, що їх носієм і єдиним джерелом влади в Україні є народ [16]. Звичайно, що при такому процедурному підході не може бути мови й про незалежність суддів, позаяк їх статус залежить не від волі Українського народу, а визначається іноземними громадянами, які при прийнятті рішень з цього приводу керуються національним законодавством та правовою системою, практикою його реалізації, правовою культурою тощо, видаючи «бажане» за дійсне, адже наші вітчизняні аналоги на сьогодні не тільки далекі від цивілізованих стандартів судової системи, на чому постійно акцентує увагу ЄСПЛ, але й не передбачають віднесення судових прецедентів до джерел законодавства, у тому числі у формі так званих «зразкових справ вищих спеціалізованих судів», позаяк це знову ж таки, є однією із форм тиску на конкретних суддів, які при прийнятті рішення мають керуватись лише законом (ст. ст. 19, 92, 126 Конституції України).

5. Як в Конституції України (ст. 129-1), так і в кодифікованих законодавчих актах, які регулюють діяльність суддів у певній сфері суспільних відносин, закріплено положення про здійснення ними контролю за виконанням судових рішень [17].

Проте, на практиці суди фактично самоусунулись від виконання зазначеної функції, відмовляючи під будь яким приводом у задоволенні заяв позивачів з даного питання [18]. Саме тому, такою «куцою» (юридично нікчемною) є судова практика щодо притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб за невиконання судових рішень (ст. 382 КК України), хоча щорічно в Україні зростає кількість виданих у зв'язку з цим судами виконавчих листів [8]. Без сумніву, така позиція судів не тільки знижує рівень їх незалежності та підриває авторитет як органів державної влади, але й не дозволяє створити ефективні засади правової і демократичної держави (ст. 1 Конституції України), що є однією з системних вимог і критеріїв її вступу в ЄС [2] та НАТО [3].

6. Як встановлено в ході даного дослідження, у судовій системі вживались певні заходи щодо зміцнення судової гілки влади України.

У цьому контексті можна назвати постанову Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», у п. 2 якої зазначено, що оскільки Конституція України, як це витікає зі ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді конкретних справ мають застосовувати Конституцію як акт прямої дії. У такому ж сенсі сформульовані були у свій час й положення інших постанов Пленуму Верховного Суду України («Про завдання судів України по підвищенню рівня правосуддя» від 22.02.1991 № 1; «Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинству» від 18.06.1999 № 10; «Про незалежність судової влади» від 13.06.2007 № 8; ін.). Показовим у даному випадку можна вважати й виступ у 2017 році на XIV позачерговому з'їзді суддів України Голови Верховного Суду України Я. Романюка, який з цього приводу зазначив, що у сучасних вітчизняних реаліях, коли багато державних органів відчувають кадровий голод, а на державній службі бракує професіоналів, якості і ефективності діяльності того чи іншого органу часто замінюється банальним популізмом, що без сумніву, недопустимо в органах державної судової влади [19, с. 7].

На жаль, у сьогоденні такі позиції керівників судів знайти досить важко, особливо в умовах, коли фактично «паралізованою» є діяльність Конституційного Суду України у зв'язку зі звільненням з нього значної кількості суддів та тривалим недоукомплектуванням вакантних посад [20], а також з невіглаством, правовою «безкультурністю» та свавільним втручанням у діяльність судів представників інших гілок влади в нашій державі (ст. 6 Конституції України). Зокрема, прикладом такого беззаконня в Україні можна назвати дії, вчинені Верховною Радою України, пов'язані із протиправним звуженням та порушенням при цьому положень ст. ст. 22, 57 та 64 Конституції України шляхом внесення змін у ст. 46 Бюджетного кодексу, а також прийняття на цій підставі Кабінетом Міністрів України постанови від 03.01.2025 № 1 «Про визначення порядку виплати пенсій деяким категоріям осіб у 2025 році у період воєнного стану». При цьому, інший орган державної виконавчої влади – Пенсійний фонд України, використовуючи сьогоденну недієздатність Конституційного Суду України та грубо порушуючи ст. 60 Основного закону щодо невиконання явно злочинних нормативно-правових актів, вперше в історії нашої незалежної держави створив досить небезпечний правовий прецедент, а саме – без видання передбачених законом рішень про зменшення виплат для пенсіонерів [21] фактично позбавив цих осіб права на свою приватну власність (ст. 41 Конституції України), враховуючи, що пенсія – це вид соціального

забезпечення, а не доходу, прибутку, доданої вартості тощо. І, це при тому, що відповідно вимог ст.ст. 58, 64 Основного закону України обмеження даного права не допускається навіть в умовах воєнного стану. Та, попри все, навіть у таких умовах суди мають бути незалежними від зазначених законодавчих підходів і рішень і керуватись у своїй діяльності лише Конституцією та законами України.

Про приниження ролі та місця судів у правовому механізмі державної влади України свідчить також і нелогічна назва нині діючого Верховного Суду. Алогічність та суспільна шкідливість такого законодавчого підходу є очевидною, а саме: як може виносити рішення від імені України такий суд, який ніякого відношення до цієї держави немає (а, саме так, слід у сьогоденні оцінювати рішення Верховного Суду)? І, це при тому, що це суперечить правилам української мови (у сенсі дотримання вимог щодо повної власної назви будь-якої фізичної чи юридичної особи), а також положенням ст.ст. 80-81 Цивільного кодексу України, які передбачають дотримання всіх вимог відносно приналежності юридичної особи до тієї чи іншої держави, а тому доповнення словосполучення «Верховний Суд» словом «України» є цілком обґрунтованим та необхідним у контексті забезпечення незалежності судової влади в нашій державі, а також підвищення її ролі, місця і авторитету в українському суспільстві.

Висновок. Виходячи з отриманих результатів даного наукового дослідження, а також з критеріїв методології кримінологічних оцінок зазначених у цій роботі суспільно шкідливих явищ і процесів, можна констатувати, що в умовах перманентної війни росії проти України (2014-2024 рр.) вкрай загрозливими та такими, що створюють реальні джерела посягань на національну безпеку, є спроби окремих органів державної влади здійснювати вплив на суддів та привласнювати функції правосуддя. У таких правових реаліях держава зобов'язана здійснити комплекс інших, ефективних і дієвих, крім існуючих у сьогоденні, заходів, спрямованих на забезпечення реальної незалежності і недоторканості суддів, включаючи у тому числі прийняття спеціальної постанови Верховного Суду, рішення Конституційного Суду України та Ради Національної безпеки і оборони України.

Список використаних джерел

1. України вийшла з трійки країн, з якими найчастіше судяться в Європейському суді з прав людини. URL: <https://opendata-bom.ua>.
2. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями від 07.02.1992 № 994_b06. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.
3. Північноатлантичний договір (НАТО) від 04.04.1949. URL: <https://www.nato.int>.

4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL:<https://zakon.rada.gov.ua>.
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення у 2013-2024 рр. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
6. Кримінологія: підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. В. В. Чернея; за наук. ред. д.ю.н., проф. О. М. Джужи. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 672 с.
7. ВРП закликала ДСА подати на затвердження нормативи кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення судів. *Вища рада правосуддя*. 2021. URL: <https://www.hcj.gov.ua/news/vrp-zaklykala-dsa-podaty-na-zatverdzhennya-normatyvy-kadrovogo-finansovogo-ta-materialno>.
8. Підсумки щодо роботи підрозділів ДВС Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ). URL:<https://centraljust.gov.ua>.
9. Кримінологія: підручник / Відпов. ред. за проф. Я. Ю. Кондратьєва; за заг. ред. д.ю.н., проф. О. М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 414 с.
10. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
11. Основи методології наукових досліджень: навч. посіб. для студ. і курсантів / за ред. П. С. Прибутька. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 156 с.
12. Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 16 січня 2025 року у справі № 140/5414/24, пров. № А/857/22079/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124471313>
13. Теорія держави і права: за ред. О. В. Петришина Харків : Право, 2014. 368 с.
14. Рішення Конституційного Суду України (справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності) від 20.06.2007 № 5-рп/2007. URL:<https://zakon.rada.gov.ua>.
15. Рішення Конституційного Суду України у справі від 25.01.2012 № 3-рп/2012. URL:<https://zakon.rada.gov.ua>.
16. Рішення Конституційного Суду України у справі від 05.10.2005 № 6-рп/2005. URL:<https://zakon.rada.gov.ua>.
17. Рішення Конституційного Суду України (Другий Сенат) (справа про обов'язковість судового рішення) від 13.05.2024 № 6-п(II)2024. URL:<https://zakon.rada.gov.ua>.
18. Ухвала Волинського окружного адміністративного суду про відмову у відкритті провадження в частині позовних вимог від 09 вересня 2024 року у справі № 140/9186/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121508786>
19. Стан здійснення правосуддя у 2016 році: доповідь Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка на XIV позачерговому з'їзді суддів України. *Вісник Верховного Суду України*. 2017. № 3(199). С. 3-7.
20. Призначення суддів КСУ без наявності вакантних місць є нелегітимним. ЦППР закликає Президента не провокувати подальшу ескалацію міжінституційного конфлікту між главою держави і КСУ та скасувати свої укази № 596/2021 та № 597/2021. *Центр політико-правових реформ*. 2021. URL: <https://pravo.org.ua/pryznachennya-suddiv-ksu-bez-nayavnosti-vakantnyh-mists-ye-nelegitymny/>.
21. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 року № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>.

PATH TO THE EU: PROTECTION AND SUPPORT FOR CRIME VICTIMS

This paper examines the critical issue of crime victim compensation within the European Union legal framework and analyzes Ukraine's current legislative gaps in this domain. The research highlights a recent landmark ruling by the Court of Justice of the European Union (CJEU), which established that member states must provide fair and appropriate compensation to both direct victims of violent crimes and their close relatives who suffer as indirect victims. The study contrasts the EU's comprehensive victim protection framework—including the Victims' Rights Directive, the Compensation Directive, and the EU Strategy on Victims' Rights (2020-2025)—with Ukraine's underdeveloped legislation in this area. Despite constitutional provisions and Civil Code articles theoretically guaranteeing victim compensation, Ukraine lacks specific implementation mechanisms, rendering these protections largely symbolic. The paper notes that Ukraine signed the European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes in 1985 but has yet to ratify it 39 years later. This legislative vacuum not only contradicts Ukraine's European integration aspirations but also undermines public trust in state institutions, as recognized by the Constitutional Court of Ukraine. The research concludes that adopting comprehensive victim compensation legislation is an urgent priority for Ukraine's alignment with EU standards and for fulfilling its obligations under ratified international agreements, including the Istanbul Convention. This legislative gap represents a significant obstacle in Ukraine's path toward EU membership and in ensuring justice for crime victims within its borders.

Keywords: *Victim compensation, Criminal Policy, European Union law, Ukrainian legislation, transitional justice, European integration.*

У цій статті досліджується критичне питання компенсації жертвам злочинів у рамках правової системи Європейського Союзу та аналізуються поточні законодавчі прогалини України у цій сфері. Дослідження висвітлює нещодавнє знакове рішення Суду Європейського Союзу (CJEU), яке встановило, що держави-члени повинні забезпечувати справедливу та належну компенсацію як безпосереднім жертвам насильницьких злочинів, так і їхнім близьким родичам, які страждають як непрямі жертви. У дослідженні порівнюється комплексна структура захисту жертв ЄС — включаючи Директиву про права жертв, Директиву про компенсацію та Стратегію ЄС щодо прав жертв (2020-2025) — із недостатньо розвиненим законодавством України у цій сфері. Незважаючи на конституційні положення та статті Цивільного кодексу, які теоретично гарантують компенсацію жертвам, Україні бракує конкретних механізмів імплементації, що робить ці захисні заходи переважно символічними. У статті зазначається, що Україна підписала Європейську конвенцію про компенсацію жертвам насильницьких злочинів у 1985 році, але ще не ратифікувала її через 39 років. Цей законодавчий вакуум не лише суперечить прагненням України до європейської інтеграції, але й підриває суспільну довіру до державних інституцій, як це визнано Конституційним Судом України. Дослідження доходить висновку, що прийняття комплексного законодавства щодо

компенсації жертвам є невідкладним пріоритетом для узгодження України зі стандартами ЄС та виконання її зобов'язань за ратифікованими міжнародними угодами, включаючи Стамбульську конвенцію. Ця законодавча прогалина становить значну перешкоду на шляху України до членства в ЄС та забезпечення справедливості для жертв злочинів у межах її кордонів.

Ключові слова: *Компенсація жертвам, Кримінальна політика, право Європейського Союзу, українське законодавство, перехідне правосуддя, європейська інтеграція.*

Intro

In 2018, an Italian court ordered a man convicted of murdering his former partner to pay compensation to the victim's family members. Since the convicted man was found insolvent, the Italian state paid a reduced compensation, initially allocated only to the victim's children and her ex-husband, from whom she had separated years earlier. The victim's parents, sister and children appealed to the Venice District Court in Italy, seeking a "fair and adequate" compensation to reflect the harm they suffered as a result of the murder. In this context, the Italian court referred a question to the Court of Justice of the European Union (CJEU): Does national legislation that automatically excludes certain family members of a victim of a violent crime from receiving compensation if the victim died as a result of that crime comply with the EU Crime Victims Compensation Directive? On November 7, 2024, the CJEU ruled that this directive requires member states to establish a national compensation scheme that can cover not only direct victims of violent intentional crimes but also their close relatives who suffer as indirect victims due to the consequences of the crime. Additionally, the Court reiterated that this directive obligates each member state to create a compensation scheme for victims of violent intentional crimes that guarantees fair and appropriate compensation. Although member states have some discretion in this regard, they may not limit themselves to purely symbolic or clearly inadequate compensation given the gravity of the crime's impact on these victims. The compensation must adequately redress the suffering experienced by these victims to restore both the material and moral damages caused. Furthermore, if a national scheme sets compensation at a fixed rate, the compensation scale must be sufficiently detailed to avoid any scenario in which the compensation awarded for a particular type of violence would be clearly insufficient. Thus, the Court held that a national system that automatically excludes certain family members from any right to compensation solely due to the existence of other family members, without considering additional factors (such as the financial consequences for these family members due to the victim's death, or the fact that they were financially dependent

on or living with the deceased), cannot achieve "fair and appropriate" compensation [1].

Following the victimhood

By the way, political differentiation in the understanding and adopting measures of protection and satisfaction for victims of crime is the specifics of Italian criminal policy. Let's look at the concept of femicide criminalization. Femicide as a medical-legal term and social phenomenon is a trend in many studies of women's rights violations, especially when the pandemic and frustration risks have led to an increase in domestic violence. The term "femicide" (femicidio) was particularly adopted in Latin America as a useful tool in response to the alarming escalation of murders of women and girls. In parallel, the word "feminicidio" was introduced to denote the element of impunity and institutional violence due to the lack of accountability and adequate response from the state when such killings occur. This term is used by human rights experts at the moment when it comes to state responsibility. Along with this, with the current relatively negative dynamics of women's murders, it is men who dominate in the distribution of victims of criminal violence. By the way, none of the European countries has introduced femicide as an independent norm in the Criminal Code (see the study by the European Institute for Gender Equality) [2].

But here is Italy (bellissimo!), - legislators of legal positivism and multi-track approach in criminal law since the times of Enrico Ferri made a "gift" on March 8, 2025 (this is not a joke - because it was on March 8 that the Italian government announced its intention to do this) [3]. Dr. Nicolo Canestrini, one of the most well-known experts in international criminal law [4] analyzes the arguments against this step by the Italian government from Professor Giovanni Fiandaca [5] who is definitely not one of those who falls for trendy legal tendencies and expressed his skeptical "ma non capisco" (but I don't understand). Fiandaca believes that Italian criminal law should not be turned into a political tool.

Criminal law as a political label. Fiandaca emphasizes: that politicians like to appear active, especially when they need to "do something." Therefore, they quickly "patch" new crimes into the criminal code instead of long-term measures like educational reforms or economic support. One wants to say: "Sew faster, or you'll rip it apart!" This creates the illusion of decisive action but shifts responsibility to the courts, which already suffer from "flight overload." *Legal and constitutional misunderstandings.* Experts seem to think that the new law has been slightly "dressed up," but in reality, it is legally "limping on both feet." The

proposal considers femicide a particularly serious crime due to motives of hatred towards women. But here's the problem: how can judges understand that someone was motivated precisely by hatred? Here you need not a judge, but Sherlock Holmes with a couple of psychological experts. However, even they will not always understand where dislike ends and gender hatred begins. *Criminal law should not be social engineering* According to Fiandaca, the criminal code should not be like a "universal key" to social problems. If you start punishing for ideological motives, it's already similar to an attempt to correct thinking by force - as in the famous Odessa anecdote about forbidding cats to eat fish, but they still meow. The fight for gender equality is better conducted through education, cultural changes, and reforms, not through expanding the Criminal Code [6]. In conclusion, the professor does not hide his surprise: why invent a new crime when the old ones already work perfectly? "The Criminal Code is not the only tool in the kitchen of justice!" he says [6]. Therefore, instead of cutting new articles, it would be better to engage in supporting scientifically based programs and systemic changes. As a familiar grandmother from Moldavanka used to say: "Not everyone who shouts loudly knows the way to the Privoz" Such a legal "cappuccino" with femicide - a lot of foam, and the essence is somewhere at the bottom of the cup. The problem really exists, the problem is serious.

But whether we should use criminal sanctions as a political lever to counter victimization without appropriate professional criminological and legal expertise - must be decided carefully.

Models of treatment

The criminalisation of rape and the establishment of protective measures for victims remain critical areas in penal law, requiring a nuanced understanding of how societal narratives and institutional frameworks shape victimisation. Victimisation operates on multiple levels: as a societal institution, through its portrayal in the media, and as a lived reality for individuals. These dimensions often exist independently but intersect through prejudices and social structures that influence public perceptions and policy decisions. Media representations, in particular, play a pivotal role in amplifying certain narratives while suppressing others, often creating stereotypes of "worthy" and "unworthy" victims. This dynamic can obscure the systemic causes of violence, reinforce harmful societal norms, and shape the criminal justice response.

Prejudice and fear further compound these issues. Prejudices about victims often manifest as stigmas, isolating individuals or blaming them for their circumstances, especially in socially contentious cases such as prostitution or

migration. Fear, propagated through media narratives or societal rumours, creates a "culture of fear" that justifies control over vulnerable groups, legitimises violence, and perpetuates systemic inequalities. For instance, the portrayal of certain groups as inherently vulnerable or criminal can lead to heightened discrimination and marginalisation. These dynamics not only affect individual experiences of victimisation but also influence societal responses, including legal frameworks.

The Nordic model, which criminalises the purchase of sexual acts rather than the sale, provides an instructive case study. By shifting criminal liability to the client, this approach reframes sex workers as victims of systemic exploitation rather than as offenders. It addresses the stigma associated with sex work and seeks to dismantle the structures enabling exploitation. The European Court of Human Rights' judgment in *M.A. and Others v. France* [7] affirmed this approach, ruling that the criminalization of prostitutes' clients does not violate the European Convention on Human Rights. The Court emphasized the legitimacy of such laws in protecting human dignity, preventing exploitation, and promoting gender equality. It recognized that these measures are proportional, balancing the rights of sex workers with the broader societal interest in reducing harm.

The Court was fully aware of the undeniable difficulties and risks that individuals involved in prostitution faced during their activities. However, despite ongoing review of the law's application by relevant actors on the ground, there was no consensus on whether the negative effects described by the applicants were directly caused by the law in question or whether they stemmed from other factors that existed before the law's enactment. Furthermore, while the Court acknowledged that the principle of personal autonomy includes the right to freely choose how to exercise one's sexuality, it was not convinced by the applicants' argument that the ability to engage in prostitution, freely and with consenting adults, impacted fundamental aspects of private life that required additional protection or warranted limiting the State's margin of appreciation. Ultimately, the applicants primarily complained about being unable to pursue prostitution as a profession due to the impugned measure, citing examples of countries where prostitution was regulated similarly to any other economic activity [7].

This legal precedent underscores the need for comprehensive strategies to address victimization. Media accountability must be part of this effort, with ethical guidelines to ensure balanced and non-stereotypical portrayals of victims. Simultaneously, legal reforms should target manipulative practices that exploit

societal fears and prejudices. This integrated approach offers a path forward in addressing the complexities of victimization in contemporary society.

Fair compensation

Indeed, in EU countries, crime victims face certain challenges in accessing fair satisfaction and compensation.

On the one hand, the EU has already adopted a robust set of legislation on victims' rights. The Victims' Rights Directive (Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support, and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA) includes the right to access information, support, and protection according to the victims' individual needs, as well as a range of procedural rights. Other relevant EU instruments include the Compensation Directive (Council Directive 2004/80/EC of 29 April 2004 relating to compensation to crime victims), EU rules on European Protection Orders (Directive 2011/99/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the European Protection Order and Regulation (EU) No 606/2013 of the European Parliament and of the Council of 12 June 2013 on mutual recognition of protection measures in civil matters), among others.

Moreover, recognizing the challenges in implementing Directive 2012/29, the EU has adopted tools to further protect victims' interests in specific crime contexts (e.g., terrorism, sexual violence). Despite this progress, recent reports indicate that victims of crime still cannot fully rely on their rights in the EU. Victims' difficulties in accessing justice are mainly related to a lack of information, insufficient support, and inadequate protection.

For this reason, the EU Strategy on Victims' Rights (2020–2025) aims to further develop and improve member states' legislation on effective communication with victims, creating a safe environment for victims to report crimes, improving support and protection for the most vulnerable victims, facilitating victims' access to compensation, strengthening cooperation and coordination between all relevant actors, and enhancing international protection of victims' rights [8].

What about Ukrainian legislation?

Beyond special issues regarding victim protection during wartime (noting that the ratification of the Rome Statute would directly require compensation, restitution, and satisfaction for victims of crimes against peace and humanity), these are urgent issues of transitional justice that must be addressed. Provisions of the Law of Ukraine "On Ensuring the Rights and Freedoms of Citizens and the

Legal Regime in the Temporarily Occupied Territory of Ukraine" stipulate a special rule whereby the Russian Federation, as the occupying state, bears full responsibility for compensating Ukraine, legal entities, public associations, Ukrainian citizens, foreign nationals, and stateless persons for material and moral harm resulting from temporary occupation, with relevant court practice in place.

However, there are also general issues that require analysis and consistent implementation by the Verkhovna Rada of Ukraine. The Civil Code of Ukraine in Article 1177 stipulates that damage caused to an individual as a result of a criminal offense shall be compensated from the State Budget of Ukraine in cases and in the manner prescribed by law. The obligation of the state to compensate for harm caused by injury, other health impairments, or death resulting from a crime is enshrined in Article 1207 of the Civil Code of Ukraine. These provisions are merely referential!

The absence of relevant regulations has been widely criticized. The problem is not just a lack of funds. It is intriguing to consider where fines, often substantial, are allocated. A rhetorical question, perhaps, and no wish to comment on the gap between the slogan "4000 dollars for teachers" and the hypothetical \$4000 payments received by numerous elites. The meme "pensions for prosecutors" has become widespread. Not to mention... You know what I mean.

However, the starting point should be the adoption of the Law of Ukraine on compensation for damage to victims of criminal offenses.

Ultimately, the Verkhovna Rada of Ukraine needs to ratify the European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes (ETS No 116) of 24 November 1983 [9].

Notably, Ukraine signed this Convention in 1985! Yet, 39 years later, ratification remains pending. While Bill No. 3892 -- the Draft Law of Ukraine "On Compensation to Victims of Violent Criminal Offenses" and related bills [10] exists, it was removed from consideration. For some reason... although the ratified Istanbul Convention demands it.

Finally: "The state's failure to provide such compensation undermines trust in the state and government authorities and contradicts the Constitution of Ukraine." This phrase from the Constitutional Court of Ukraine's Decision No. 4-r(II)/21 [11] highlights the significance of a fair evaluation of the neglect of victims' rights.

The European Court of Human Rights (ECtHR) adds: "Thus, the court notes that the absence of a quality law establishing the procedure and conditions for the state to compensate the harm caused to the victim of a crime in the event

of the offender's insolvency precludes the issuance of a justified, fair, and lawful court decision to recover funds as compensation for such harm from the state represented by the State Treasury of Ukraine. Therefore, the claim must be denied." [12]

Conclusion

The analysis of victim compensation frameworks highlights a stark contrast between EU standards and Ukraine's current legislative reality. While the EU has developed a comprehensive system for protecting and compensating crime victims, Ukraine's legal framework remains largely symbolic, lacking the necessary implementation mechanisms to provide genuine relief to those who have suffered from criminal acts. This gap not only contradicts Ukraine's EU integration aspirations but also undermines the fundamental rights of its citizens.

The CJEU's recent ruling further underscores the legal and moral obligation for states to provide fair and appropriate compensation to both direct victims and their close relatives affected by violent crimes. This ruling sets a clear standard that Ukraine must meet to align with EU expectations and norms.

The persistent failure to ratify the European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, despite signing it nearly four decades ago, represents a significant obstacle in Ukraine's path toward EU membership. This legislative vacuum is not merely a technical issue but a fundamental flaw that erodes public trust in state institutions, as acknowledged by Ukraine's own Constitutional Court.

As Ukraine continues its European integration journey amidst challenging circumstances, addressing victim compensation must become a priority. The implementation of comprehensive victim protection legislation is not only a requirement for EU membership but also a moral imperative to ensure justice for those who have suffered from criminal acts. The ratification of relevant international instruments and the development of effective compensation mechanisms would demonstrate Ukraine's commitment to upholding the rights and dignity of crime victims, bringing the country one step closer to full alignment with European standards and values.

References

1. Case C-126/23 [Burdene]. Available at: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=E69FCD6BA15FF9E63F3A091AEF7A73BE?text=&docid=292051&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=4931148>
2. European Institute for Gender Equality. "Femicide." Available at: <https://eige.europa.eu/publications/thesaurus/terms/1192>

3. Associated Press. "Italy Femicide Crime Life Prison." Available at: <https://apnews.com/article/italy-femicide-crime-life-prison>
4. Canestrini, N. "Why the New "Feminicide" Offense Should Be Rejected". Available at https://www.linkedin.com/posts/nicolacaneestrini_why-the-new-feminicide-offense-should-be-activity-7306582730278952960-AaJH?utm_source=social_share_send&utm_medium=member_desktop_web&rcm=ACoAAAcWsQIB1OVTTx9sJruUkY3ZRAeWCRy9pJU5. Wikipedia. "Giovanni Fiandaca." Available at: https://it.wikipedia.org/wiki/Giovanni_Fiandaca
6. Fiandaca, G. Cari prof. di diritto penale, è ora di protestare contro il delitto di femminicidio Available at https://www.sistemapenale.it/it/articolo/fiandaca-cari-prof-di-diritto-penale-e-ora-di-protestare-contro-il-delitto-di-femminicidio?fbclid=IwY2xjawJCnPNleHRuA2FlbQIxMAABHTUAu_f5xskXYT_DochZ_SWmtrmU4fY2mbFFXami3lr-4ut0vHy-OOuuYw_aem_Br_zPsouzUu0ywTB_6VGMQ
7. European Court of Human Rights (ECHR) M.A. and Others v. France - 63664/19, 64450/19, 24387/20 et al. Judgment 25.7.2024 Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-14363>
8. EU Strategy on Victims' Rights (2020-2025). Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0258>
9. European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_319#Text
10. Draft Law of Ukraine "On Compensation to Victims of Violent Criminal Offenses." Available at: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69541
11. Constitutional Court of Ukraine's Decision No. 4-r(II)/21. Available at: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_p2_2021.pdf
12. European Court of Human Rights (ECHR), Zolotyuk v. Ukraine 3958/13, Judgement 16/12/2014. Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-150834>

Александренко Олена

<https://orcid.org/0000-0003-2592-7593>

Женунтій Володимир

<https://orcid.org/0009-0002-0578-1494>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто результати дослідження розвитку кримінально-правових підстав настання відповідальності за невиконання судового рішення у законодавстві України. Наведено еволюцію удосконалення вказаної кримінально-правової норми. Зроблено висновок про відповідність аналізованої кримінально-правової норми вимогам сучасного періоду розвитку національного законодавства.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, судове рішення, невиконання судового рішення, кримінальне правопорушення, законодавство.

The article examines the results of the study of the development of criminal law grounds for liability for failure to execute a court judgment in Ukrainian legislation. The evolution of improvement of this criminal law provision is presented. The author concludes that the analyzed criminal law provision meets the requirements of the current period of development of national legislation.

Key words: criminal liability, court decision, failure to comply with a court decision, criminal offense, legislation.

Вступ. Виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, визначений у законі комплекс дій, спрямованих на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави. Невиконання судових рішень призводить до обмеження конституційного права на судовий захист та нівелює його сутність, на що у своїх рішеннях неодноразово звертав увагу і Конституційний Суд України. Доводиться констатувати, що Україна посідає перші місця за кількістю звернень до Європейського суду з прав людини. У своїй практиці Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що «право на справедливий суд є ілюзорним, якщо судові рішення залишається невиконаним» (справи «Іванов проти України», «Горнсбі проти Греції»).

Основний зміст. Згідно зі ст.124 Конституції України правосуддя в нашій державі здійснюється виключно судами, а тому делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається [1, с.48]. Відповідно до ст. 129 Конституції

України однією з основних засад судочинства є обов'язковість судового рішення, згідно з яким, як зазначається у ст. 129-1 Конституції України, рішення, вирок, ухвали й постанови суду або судді, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання для всіх органів, підприємств, установ, організацій, посадових осіб та громадян і підлягають обов'язковому виконанню на всій території України; саме ж виконання судового рішення забезпечується у визначеному законом порядку [1, с. 51].

Серед державних заходів забезпечення виконання судових рішень специфічну роль виконує передбачена національним законодавством кримінальна відповідальність за умисне невиконання судового рішення. Визнання Кримінальним кодексом України (далі – КК України) умисного невиконання судового рішення кримінальним правопорушенням та визначення покарання, яке може бути призначене особі, винній у вчиненні такого правопорушення, є суворим застереженням для осіб, причетних до виконання судових рішень, тобто, перш за все, відіграє запобіжну роль, є запобіжним заходом.

За умови, що кодифікація національного кримінального законодавства налічує понад сто років (із 1922 р.), загальною статтею, якою би передбачалася кримінальна відповідальність за умисне невиконання будь-якого судового рішення, був доповнений лише КК Української РСР 1960 року й тільки у 1990 році. Разом з тим, спеціальні кримінально-правові норми щодо відповідальності за умисне невиконання визначених судових рішень відомі національному законодавству ще з часів набрання чинності КК УРСР 1927 року (стаття 161 - злісне ухилення від сплати присуджених судом коштів на утримання дітей) [3, с. 353] та КК УРСР 1960 року (стаття 116 – злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків) [3, с. 781].

Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 9166-XI від 04 травня 1990 року «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Української РСР», прийнятого на виконання Закону СРСР від 02 листопада 1989 року «Про відповідальність за неповагу до суду», КК Української РСР був доповнений, зокрема, статтями 176-1 (втручання у вирішення судових справ), 176-2 (погроза щодо судді або народного засідателя), 176-3 (образа судді або народного засідателя) та 176-4 (невиконання судового рішення) [2]. При цьому за статтею 176-4 була передбачена кримінальна відповідальність за умисне невиконання службовою особою рішення, вироку, ухвали чи постанови суду або перешкоджання їх виконанню. Отже, з об'єктивної сторони аналізоване

кримінальне правопорушення являло собою особисте невиконання або перешкоджання виконанню іншими особами рішення, вироку, ухвали чи постанови суду; з суб'єктивної сторони – усвідомлені особою відмова від виконання або перешкоджання нею виконанню іншими особами рішення, вироку, ухвали чи постанови суду; суб'єктом кримінального правопорушення була визнана службова особа, тобто особа, яка володіла саме тими здібностями, що доповнювали загальні ознаки суб'єкта правопорушення і дозволяли їй бути носієм спеціальної правосуб'єктності та учасником аналізованих відносин, тобто йшлося про спеціальний суб'єкт правопорушення.

Перші зміни у зазначену ст. 176-4 КК були внесені вже на початку 1995 року. Законом Української РСР № 41/95-ВР від 08 лютого 1995 року «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо застосування кримінальних покарань у вигляді штрафу» суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176-4 КК, була визнана посадова особа (замість службової особи) [4].

Суттєвих змін та доповнень аналізована кримінально-правова норма зазнала із набранням чинності КК України 2001 року.

Перш за все звернемо увагу на те, що ст. 382 КК України 2001 року, якою передбачена кримінальна відповідальність за аналізоване правопорушення, вже у своїй першій редакції структурно включала три частини, тобто кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення була диференційована в залежності від ряду конкретно визначених кваліфікуючих ознак, що є свідченням більш повного врахування при призначенні покарання ступеня суспільної небезпечності і тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

При визначенні простого складу невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню (ч.1 ст. 382) був поновлений суб'єкт кримінального правопорушення, а саме, як й за колишньої ст. 176-4 КК Української РСР 1960 року, ним визнана службова особа. Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 382 КК) було визнано: а) вчинення злочину службовою особою, яка займає відповідальне чи особливе відповідальне становище; б) вчинення кримінального правопорушення особою, яка раніше була судима за злочин, передбачений цією статтею; в) заподіяння злочином істотної шкоди охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб. Особо кваліфікуючою ознакою кримінального

правопорушення (ч. 3 ст. 382 КК України) визнане невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини [5, с. 263-264].

Наступні суттєві зміни та доповнення до ст. 382 КК України були внесені Законом України № 2453-VI від 07 липня 2010 року «Про судоустрій і статус суддів», метою яких було посилення кримінальної відповідальності за вчинення аналізованого кримінального правопорушення.

Задля досягнення зазначеної мети, перш за все, було визнано за необхідне розширити коло суб'єктів правопорушення встановленням кримінальної відповідальності за вчинення аналізованого правопорушення також будь-якою фізичною осудною особою, якій до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років, тобто загальним суб'єктом. Тому за ч. 1 ст. 382 КК України передбачена відповідальність за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню. За таких умов вчинення протиправних дій, передбачених ч. 1 ст. 382 КК України, службовою особою утворює кваліфікований склад правопорушення та потребує кваліфікації за ч. 2 ст. 382 КК України. У зв'язку з цим, частини другу та третю ст. 382 КК України визнано за необхідне вважати відповідно частинами третьою та четвертою [6].

Законом України № 2136-VIII від 13 липня 2017 року «Про Конституційний Суд України» абзац перший частини четвертої (тобто диспозиція частини четвертої) ст. 382 КК України був доповнений словами «рішення Конституційного Суду України та умисне недодержання нею висновку Конституційного Суду України» [7]. Таким чином, з урахуванням зазначеного доповнення, за ч. 4 ст. 382 на теперішній час передбачається відповідальність за умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України та умисне недодержання нею висновку Конституційного Суду України [8].

Висновки. Такими, у стислому викладенні, є результати проведеного нами дослідження розвитку кримінально-правових підстав настання відповідальності за невиконання судового рішення у законодавстві України. Викладене дозволяє стверджувати, що проаналізований аспект ст. 382 КК України пройшов належний шлях удосконалення й багато у чому відповідає вимогам сучасного періоду розвитку національного кримінального законодавства.

Список використаних джерел

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 02 січня 2021 р. - К.: ПАЛИВОДА А.В., 2021. 72 с.
2. Указ Президії Верховної Ради Української РСР № 9166-XI від 04 травня 1990 року «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Української РСР» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1990, № 20, ст. 313.
3. Указ Президії Верховної Ради Української РСР № 9166-XI від 04 травня 1990 року «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Української РСР». Відомості Верховної Ради (ВВР), 1990, № 20, ст. 313.
4. Закон Української РСР № 41/95-ВР від 08 лютого 1995 року «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо застосування кримінальних покарань у вигляді штрафу». Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995, № 8, ст. 53.
5. Кримінальний кодекс України: Офіц. видання. - К.: Видавничий Дім «ІнЮре», 2001. 400 с.
6. Закон України № 2453-VI від 07 липня 2010 року «Про судоустрій і статус суддів». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2010, № 31, ст. 545.
7. Закон України № 2136-VIII від 13 липня 2017 року «Про Конституційний Суд України». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 35, ст. 376.
8. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕНТАЛІТЕТ

У статті розглядається малодосліджений, проте важливий феномен кримінально-правового менталітету як складової правової свідомості суспільства. Аналізуються історичні, соціокультурні та правові чинники, що впливають на формування уявлень, стереотипів і моделей поведінки, пов'язаних із кримінальним правом, покаранням і справедливістю. Звертається увага на відсутність усталеного доктринального визначення поняття кримінально-правового менталітету в межах української правової науки. Підкреслюється необхідність урахування ментальних особливостей українського суспільства при формуванні кримінального законодавства, оскільки ігнорування цих чинників зумовлює неефективність правових реформ та розрив між правовими нормами й суспільними очікуваннями. Наголошується на потребі подальшого ґрунтовного дослідження цієї проблематики.

Ключові слова: кримінально-правовий менталітет, правосвідомість, кримінальне законодавство, історичні чинники, нація.

The article examines the little-studied but important phenomenon of criminal legal mentality as a component of the legal consciousness of society. The author analyses the historical, socio-cultural and legal factors that influence the formation of ideas, stereotypes and behavioural patterns related to criminal law, punishment and justice. Attention is drawn to the absence of a well-established doctrinal definition of the concept of criminal law mentality within Ukrainian legal science. The author emphasises the need to take into account the mental peculiarities of Ukrainian society when formulating criminal legislation, since ignoring these factors leads to ineffective legal reforms and a gap between legal norms and public expectations. The author emphasises the need for further in-depth study of this issue.

Key words: criminal law mentality, legal consciousness, criminal law, historical factors, nation.

Вступ. Формування правової держави та громадянського суспільства неможливе без глибокого розуміння специфіки правосвідомості населення, її структури та чинників впливу. Одним із важливих, але недостатньо досліджених елементів у цьому контексті є кримінально-правовий менталітет – сукупність усталених уявлень, стереотипів, оцінок та поведінкових моделей, пов'язаних із кримінальним правом, покаранням і справедливістю в суспільстві. Цей феномен формується під впливом історичних, соціокультурних, політичних та правових чинників і відіграє вагомую роль у формуванні ставлення громадян до кримінального закону, правопорядку, а також до дій представників правоохоронних органів.

Основний зміст. Сталий розвиток історичної спільноти, зокрема народу або нації, забезпечує формування системи колективних уявлень,

цінностей і настанов, які у своїй сукупності становлять менталітет відповідної етносоціальної групи. Термін «менталітет» походить з латинської «mens» – розум, мислення, душевний склад. Філософська література дає визначення менталітету як сукупність психічних, інтелектуальних, ідеологічних, релігійних, естетичних та інших особливостей мислення народу, соціальної групи або індивіда.

У 1994 році академік М. В. Костицький одним із перших публічно звернув увагу на явище правового менталітету українського народу – зокрема, у своєму виступі на з'їзді Всесвітнього конгресу українських правників у Києві. Попри це, на рівні фундаментальних монографічних досліджень ця тема залишилася майже недослідженою. Варто згадати працю Ю.П. Лободи «Правова традиція українського народу (феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу)» [4], а також дослідження Г.Д. Копельців-Левицької, яка розглядає правовий менталітет крізь призму філософії права [2]. Що ж до кримінально-правового менталітету, то ця площина наукового інтересу опрацьована ще меншою мірою. Певні згадки трапляються у роботах М.В. Костицького, а також у наукових публікаціях П.Л. Фріса [6, с. 55].

Як зазначає М.Є. Черкас, аналіз правової сутності та змістового наповнення поняття «правовий менталітет» дає підстави стверджувати, що в українській теорії держави і права досі відсутнє усталене доктринальне визначення як загального поняття «правовий менталітет», так і його національного варіанта – «український правовий менталітет» [7, с. 92]. Правовий менталітет представляє собою складне та багатовимірне явище, яке досліджується в межах кількох наукових дисциплін. Станом на сьогодні не існує уніфікованого підходу до визначення його правової сутності, а теоретичні основи його формування та еволюції залишаються недостатньо розробленими й перебувають у стадії наукового осмислення.

Наявні доктринальні підходи до його розуміння свідчать про неоднозначність висновків щодо змісту цього явища.

На думку Л. Бойка, правовий менталітет – це глибинний прояв правосвідомості, що виявляється у формі стійких уявлень про право, архетипів, звичних моделей поведінки та реакцій, характерних для конкретної етнокультурної спільноти. Саме ці елементи формують типові сприйняття та розуміння правової дійсності [1, с. 53].

В. Павловська-Кравчук трактує правовий менталітет як сформовану в історичному контексті сукупність характерних, стійких і розширених уявлень, оцінок та реакцій, що притаманні певній соціальній чи

національно-етнічній спільноті щодо явищ у сфері держави та права [5, с.264].

У контексті різноманітних підходів до розуміння менталітету цілком допустимим є його класифікація залежно від об'єкта, з яким він пов'язаний. Відтак можна говорити про правовий менталітет народу загалом, а при глибшому аналізі – виділяти його окремі складові, серед яких важливе місце займає кримінально-правовий менталітет.

Оскільки тема кримінально-правового менталітету майже не досліджена, тому й відсутня закріплена дефініція кримінально-правового менталітету. На думку дослідника Фріса П.Л., кримінально-правовий менталітет – це складна сукупність інтелектуальних, емоційних, культурних рис, а також ціннісних орієнтирів і переконань, характерних для певного народу. Через них виявляється ставлення до кримінального права як до системи, що регулює та захищає більшість суспільних відносин, інтересів та блага. Це сприйняття формується під впливом історичних чинників і, у своїй ситуації, створює загальні підходи до створення законів та їх практичного застосування [6, с. 57].

Аналізуючи категорію менталітету, необхідно звернути увагу ще на один суттєвий аспект: який саме менталітет слід враховувати – титульної нації, тобто українців як основного етносу держави, чи про загальнонаціональний менталітет народу України, що включає представників понад ста національностей. Домінуючий відсоток у складі українського народу належить українцям, і тому перш за все потрібно враховувати менталітет українців, але при цьому не нехтувати правовим менталітетом інших націй, які входять до складу українського народу.

Кримінально-правовий менталітет показує специфіку сприйняття та осмислення кримінально-правової реальності, зокрема виявлення про межі кримінального й некримінального, особливості оцінювання призначення покарання та очікування суспільства щодо цих процесів. Ці виявлення є результатом історично зумовленого розвитку правосвідомості та формування відповідного правового світогляду.

Варто підкреслити, що під час формування кримінально-правової доктрини, розробки концепції розвитку законодавства про кримінальну відповідальність, у процесі призначення покарання, правовий менталітет як раніше не враховувався, так і досі залишається поза увагою.

Звертаючись до історії становлення кримінального права на українських землях, можна виявити приклади врахування національного менталітету українців при формуванні норм кримінального законодавства.

Як зауважує М.В. Костицький, у межах Австро-Угорщини для мешканців гірських регіонів, зокрема Гуцульщини, до початку XX століття діяли правові норми, що мали витоки у положеннях Руської правди. Аналогічно, у Кримінальному кодексі Польщі 1932 року було передбачено покарання у формі «нав'язки» – різновиду штрафу, який сплачувався безпосередньо на користь потерпілого. Це покарання також бере початок за часів Руської Правди та належить до форм кримінальної відповідальності, що в окремих випадках замінювала кровну помсту [3, с. 3-10].

Ці виявлення є результатом історично зумовленого розвитку правосвідомості та формування відповідного правового світогляду. Водночас на практиці чинна кримінально-правова політика України залишається недостатньо виваженою до цих глибинних соціокультурних особливостей. Незважаючи на усвідомлення важливості правового менталітету в контексті теоретичних досліджень, він не знаходить належного відображення ані в доктрині кримінального права, ані у процесі формування кримінального законодавства. Як наслідок, правові інструменти часто виявляються відірваними від суспільного очікування справедливості, що, своєю чергою, сприяє збереженню низького рівня правової довіри та правового нігілізму серед населення.

Ігнорування ментального чинника при розробці кримінально-правових норм призводить до неефективності впроваджуваних реформ, конфлікту між правом і правосвідомістю, а також відчуження кримінального права від реального життя. Формування дійсно ефективної кримінально-правової політики можливе лише за умови врахування ментальних характеристик українського суспільства – історично сформованого ставлення до закону, покарання, державної влади та справедливості.

Висновки. Кримінально-правовий менталітет є складним, багатовимірним феноменом, який відіграє істотну роль у формуванні правової свідомості, ставлення до кримінального права, покарання та справедливості в суспільстві. Як показує проведений аналіз, він є результатом тривалого історичного розвитку, соціокультурної динаміки, правової традиції та світоглядних орієнтацій народу. Попри наявність окремих теоретичних напрацювань у галузі правової науки, проблема кримінально-правового менталітету залишається малодослідженою. Відсутність усталеного доктринального підходу до визначення цього поняття та неузгодженість між теоретичними концепціями і практикою

законодавчої діяльності свідчать про потребу в подальшій глибокій розробці теми.

Список використаних джерел

1. Бойко Л. М. Правовий менталітет у контексті понятійно-категоріального ряду «правова культура – правова свідомість – правовий менталітет». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2006. № 4. С. 53.
2. Копельців-Левицька Є. Д. Ментальність українського народу: філософсько-правовий аспект. Автореф. дис.... канд. юрид наук. Львів, ЛьвДУВС, 2012.
3. Костицький М. В. Соціально-психологічні особливості української нації та проблеми злочинності. *Актуальні проблеми боротьби та попередження злочинності: Матеріали науково-практичного семінару*. Івано-Франківськ, 20 лютого 2004 р. С. 3-10.
4. Лобода Ю. Правова традиція українського народу (феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу). Львів : Світ, 2009. 280 с.
5. Павловська-Кравчук В. Поняття та сутність правового менталітету: методологія дослідження. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 4. С.264.
6. Фріс П. Кримінально-правова правосвідомість і кримінально-правовий менталітет (вироблення підходів). *Новітні кримінально-правові дослідження – 2020* : Альм. наук. пр. Миколаїв, 2020. С. 55–57.
7. Черкас М. Є. Правовий менталітет як складова правосвідомості: особливості становлення та розвитку в Україні. *Право та інновації*. № 3 (23), 2018. С. 92-97.

СУЧАСНА НОРМАТИВНА ТАКСОНОМІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ

У статті, крізь призму предикатного підходу до таксономії правових заходів, авторка аналізує систему кримінально-правових правових заходів, які визначені в чинному КК України. Доводиться, що систематика кримінально-правових заходів невід’ємна від реляційного підходу до таксономії, відповідно, визначення суттєвих ознак кожного кримінально-правового заходу служитиме подальшою основою для віднесення його до певного рангу (категорії) при систематизації подібних.

Предикатний вимір таксономії дозволив встановити місце кримінально-правових заходів в ієрархічній системі правових заходів: кримінально-правові заходи відносяться до родової категорії, яка належить до типу соціальних, підтипу правових, класу публічно-правових заходів. У свою чергу предикатний вимір таксономії дозволив відповідно до домінуючого способу впливу далі розподілити рід кримінально-правових заходів на два підроди – заохочувальні і примусові. У межах підроду примусових кримінально-правових заходів встановлено надвидову категорію (ранг), до якої належать заходи кримінальної відповідальності. Також висловлена пропозиція про виділення надвидової категорії – заходи безпеки. Автори визначили й описали моно- та політипові види кримінально-правових заходів, які закріплені в чинному КК України.

В статті зроблено висновки про відкритий характер для подальшого наповнення та удосконалення нормативної системи кримінально-правових заходів.

Ключові слова: Кримінальний кодекс України, кримінально-правовий захід, таксономія, систематика, предикатний вимір таксономії, категорії (ранги) таксономії.

In the article, through the prism of the predicate approach to the taxonomy of legal measures, the author analyses the system of criminal legal measures defined in the current CC of Ukraine. The author proves that the systematics of criminal legal measures is inseparable from the relational approach to taxonomy. Accordingly, identifying the essential features of each criminal legal measure will serve as a basis for assigning it to a certain rank (category) when systematising similar measures.

The predicate dimension of the taxonomy allowed us to establish the place of criminal legal measures in the hierarchical system of legal measures: criminal legal measures belong to a generic category, a type of social measures, a subtype of legal measures, and a class of public legal measures. In turn, the predicate dimension of the taxonomy allowed, by the dominant method of influence, to further divide the genus of criminal legal measures into two subgenera - incentive and compulsory. Within the subgenus of coercive criminal law measures, the author has established a super-species category (rank) which includes criminal liability measures. The author also proposes to allocate a super-species category - security measures. The author identifies and describes the mono- and polytypical types of criminal legal measures enshrined in the current CC of Ukraine.

The article concludes that there is an openness to further filling in and improving the criminal legal measures regulatory system.

Keywords: Criminal Code of Ukraine, criminal law measure, taxonomy, systematics, predicate dimension of taxonomy, categories (ranks).

Вступ. Право є тим регулятором суспільних відносин, який визначає міру дозволеної поведінки особи в суспільстві. Водночас правовий вплив є двосторонній: по-перше, він пов'язаний з формуванням правосвідомості, чітких орієнтирів належної поведінки суб'єкта, по-друге, передбачає застосування спеціального інструментарію з метою впливу на деліктну поведінку особи та з метою регулювання відносин, які виникають у певній сфері. Таким інструментарієм виступають різні способи і прийоми правового впливу, сполучення яких утворює сукупність правових заходів. Безперервне ускладнення й трансформація суспільних відносин обумовлює постійне зростання кількості таких заходів, утворення нових, які потребують належного вивчення й систематизації на підставі чітко визначених орієнтирів, що позитивно впливатиме як на нормативну визначеність, так і на практику застосування.

Визначальним орієнтиром для узагальнення й систематизації правових заходів є таксономічний підхід до їх класифікації, який був запропонований професором Олександром Васильовичем Козаченком, а надалі розвивався і презентувався в дослідженнях науковців кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» [28, с. 151-168; 10, с. 13-20]. Таксономічний підхід дозволяє визначити і систематизувати ту сукупність правових заходів, яка має місце в будь-якій галузі права [5, с. 255-258] або визначити місце окремих нових законодавчо встановлених заходів в таксономії правових заходів [9, с.34-37].

Метою даної роботи аналіз таксономії кримінально-правових заходів з урахуванням окремих рангів інформаційної таксономічної системи правових заходів, визначення місця кримінально-правових заходів в загальній таксономії правових заходів з урахуванням загальних сутнісних таксономічних атрибутів субстрату (заходу) та специфіки властивостей саме кримінально-правових заходів. Для досягнення даної мети пропонується вибудувати інформаційну систему кримінально-правових заходів за чинним Кримінальним кодексом України (далі – КК України) та визначити шляхи подальшої оптимізації систематизації кримінально-правових заходів з урахуванням таксономічного підходу.

Основний зміст. Поняття «захід» в кримінальному праві та й в інших галузях права, є не новим і нормативно закріпленим у законодавстві тривалий час. На наш погляд, спроба термінологічної заміни даного субстрату на інший термін – «засіб», що простежується не лише в доктрині

кримінального права [15; 21], але й в проєкті КК України [14], виглядає досить штучною, є не досить виваженою і обґрунтованою, на що вже вказувалося представниками одеської правової школи [4; 8].

Побудова інформаційної таксономічної системи кримінально-правових заходів з огляду на предикатний вимір таксономії неможлива без урахування реляційного прояву таксономії, відповідно до якого в основу будь-якої таксономії має бути покладений «першоелемент», субстрат, що буде знаходитися в основі систематизації, а в нашому випадку таким виступає правовий захід.

Реляційний вимір вимагає визначення таксономічних атрибутів, якими визнаються суттєві ознаки правового заходу, що служитиме подальшою основою для віднесення елемента, який відповідає зазначеним атрибутам, до певного рангу при систематизації подібних. Фундаментальними ознаками будь-якого правового заходу є, по-перше, наявність ознак делікту або пов'язаної з ним деліктної поведінки, по-друге, сукупність притаманних йому способів впливу (примусових або заохочувальних), один з яких є домінуючим, та окремих прийомів, які визначають видову належність заходу, по-третє, даний вплив виникає як реакція на факт вчиненого делікту та пов'язаних з ним девіацій.

Відповідно, враховуючи вищезазначене, можемо виділити фундаментальні ознаки саме кримінально-правового заходу як одиниці, яка покладена в основу таксономії кримінально-правових заходів. По-перше, це наявність ознак неправомірної поведінки особи, що передбачена кримінальним законом. По-друге, це наявність способів впливу на поведінку особи, яка його вчинила, при тому що такий вплив є обов'язковим. Способи впливу можуть мати різний характер – примус або заохочення, або їх поєднання, що дозволяє віднести кримінально-правовий захід до відповідного рангу в таксономії. По-третє, даний кримінально-правовий вплив виникає як реакція держави на факт вчинення кримінального правопорушення чи протиправного діяння з об'єктивними ознаками такого. Поряд із зазначеними спільними ознаками, кожному кримінально-правовому заходу притаманні властивості, які мають суттєвий характер і відіграють роль таксономічних атрибутів для аргументованої систематизації заходів кримінально-правового впливу зокрема та таксономії в цілому [10, с.15]. Це властивості об'єктивного характеру, якими є спільна мета їх застосування – соціальна справедливість, підстави для застосування; та суб'єктивного характеру, якими є визначене коло осіб, щодо яких застосовуються кримінально-правові заходи, та окрема

суб'єктивна властивість – процесуальна складова [6, с.31-51]. Набір специфічних властивостей об'єктивного та суб'єктивного характеру кримінально-правових заходів визначають належність кожного з них до окремого таксону в інформаційній таксономії кримінально-правових заходів – видової належності в межах спільного роду та інших надвидових категорій. Водночас на основі зазначених властивостей вдається встановити місце окремих правових заходів, які, приміром, в українському законодавстві мають однакові назви (обмежувальні заходи (в кримінальному праві, кримінальному процесі), арешт (в кримінальному праві, адміністративному праві)), але є різними за своєю правовою природою, в загальній таксономії правових заходів. Тому розглядати інформаційну таксономічну систему кримінально-правових заходів слід у єдності з реляційним виміром таксономії кримінально-правових заходів.

Інформаційна таксономічна система є результатом застосування таксономії в її предикатному вимірі, що означає проведення класифікації, тобто розподілу об'єктів за певними групами з урахуванням суттєвих та додаткових властивостей об'єкта, та здійснення систематизації, яка пов'язана з приведенням об'єктів в систему відповідно до тих системоутворюючих зав'язків, які між ними існують [10, с.17].

Кримінально-правові заходи в інформаційній таксономічній системі правових заходів займають своє місце відповідно до визначених категорій (рангів): тип – підтип – клас – рід – підрід – надвид – вид – підвид. Так, кримінально-правові заходи належать до типу соціальних заходів – найбільш узагальненої категорії; відносяться до підтипу «правові заходи», оскільки регулюються нормами права, поряд з такими на цьому рівні узагальнення підтипами, як морально-етичні, звичаєві, релігійні заходи, що визначаються іншими соціальними нормами. Нижчий ранг таксономії правових заходів – це класи, які різняться наявністю/домінуванням чи відсутністю етатистських засад у правовому регулюванні, тобто пов'язані з роллю держави при здійсненні правового впливу. Відповідно, кримінально-правові заходи належать до класу публічно-правових заходів. Наступна категорія в таксономічній ієрархії – рід, за якою здійснюється розподіл правових заходів відповідно до їх галузевої належності, тому це категорія, яка пояснює віднесення усіх таксонів нижчого рівня до єдиного роду кримінально-правових заходів, загальні систематизуючі ознаки яких було вказано вище.

Таксономічний розподіл кримінально-правових заходів за рангами нижчого порядку здійснюється уже на рівні таксонів «підрид – надвид – вид – підвид».

Категорія підроду дозволяє розподілити правові заходи в межах галузевої належності за домінуючим способом правового впливу – примус чи заохочення. Зважаючи на дану ознаку таксона підроду, кримінально-правові заходи, передбачені чинним кримінальним законом, поділяємо на дві групи – примусові та заохочувальні.

Базовим таксоном в наступному розподілі є категорія виду, яка визначає унікальність кримінально-правового впливу відповідно до сутнісних систематизуючих ознак об'єктивного та суб'єктивного характеру кожного кримінально-правового заходу. Водночас, зважаючи на існування моно- чи політиповість кримінально-правових заходів, ми виділяємо категорію нижчого порядку в інформаційній таксономії – підвид, кожен з яких, володіючи видовими ознаками кримінально-правового заходу, характеризується унікальністю кримінально-правового впливу.

Важливість існування вищої категорії, ніж вид, в ієрархії кримінально-правових заходів (це категорія (ранг) надвиду), пов'язана з існуванням допоки що не закріпленого на доктринальному рівні поняття «кримінальна відповідальність». Відповідно, за ознаками кримінальної відповідальності або їх відсутністю відносимо той чи інший вид кримінально-правового заходу, визначений в кримінальному законі, до групи заходів кримінальної відповідальності та до інших кримінально-правових заходів – без ознак такої.

Зауважимо, що якщо категорію надвид, яка об'єднує в окрему групу види кримінально-правових заходів, що відповідають ознакам кримінальної відповідальності, сприймають в науці кримінального права, то з приводу існування категорії ще вищого порядку – підроду, в основу якого покладений домінуючий спосіб кримінально-правового впливу, погоджуються не всі науковці [21, с. 154-167]. Втім, більшість підтримують загальнотеоретичну позицію, що правовий вплив як різновид соціально-правового включає як примусовий, так і заохочувальний [18; 20; 25; 26], тому підтвердженням виступають і нормативно визначені заохочувальні норми, передбачені Загальною та Особливою частинами КК України. Це такі приписи, передбачені кримінальним законом, які мають спонукальний потенціал, тобто спонукають, заохочують людину до такої посткримінальної поведінки, яка буде підставою для відмови держави в подальшому кримінальному переслідуванні взагалі або підставою для

незастосування чи припинення застосування примусових кримінально-правових заходів.

Продовжуючи побудову інформаційної таксономії кримінально-правових заходів за чинним КК України за визначеними ієрархічними категоріями, ми виділяємо два підроди кримінально-правових заходів, до яких належать: 1) заохочувальні – заходи звільнення від кримінальної відповідальності (дійове каяття, примирення винного з потерпілим, зміна обстановки, передача на поруки, та звільнення від покарання чи його відбування, спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені ч. 5 ст. 110-2, ч. 3 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 5 ст. 158-3, ч. 5 ст. 160, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212 та інші, передбачені Особливою частиною КК України [13]) і звільнення від покарання і його відбування; 2) примусові кримінально-правові заходи, до яких належить засудження, покарання, судимість, що в сукупності становлять собою заходи кримінальної відповідальності (утворюють надвидову категорію), а також інші примусові кримінально-правові заходи – примусові заходи виховного характеру, примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальна конфіскація, обмежувальні заходи, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, які не мають ознак кримінальної відповідальності.

Зауважимо, що в чинному КК України з огляду на не зовсім продуману юридичну техніку і постійні зміни, які пов'язані саме із появою «нових» видів кримінально-правових заходів, виділено окремо розділ XIV з назвою «Інші заходи кримінально-правового характеру», який об'єднував спершу такі заходи як примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, а згодом до нього включено спеціальну конфіскацію. Натомість обмежувальні заходи, кримінально-правові заходи щодо юридичних осіб, які, як і спеціальна конфіскація, доповнили систему заходів у чинному КК України, регламентовані окремими розділами XIII-1, XIV-1 відповідно. Тому ми умовно об'єднали їх усі в групу «інші кримінально-правові заходи», хоча кожен з цих заходів має специфічну мету, видові ознаки, які вказують на приналежність до видової категорії в групі примусових кримінально-правових заходів. Даний використаний термін «інший» швидше вказує на відмінність від кримінально-правових заходів відповідальності. Примітно, що в проєкті КК України [14] простежується таксономічний підхід з чітким виділенням структурних одиниць кодексу та специфічною нумерацією статей, яка дозволяє позначити місце кожного виду та підвиду кримінально-правового заходу в їх ієрархії.

Види кримінально-правових заходів, які належать до надвидової категорії кримінальної відповідальності в таксономії, відповідають визначальним ознакам такої. У межах таксономічного підходу до кримінальної відповідальності як надвидової категорії, ми розуміємо її як сукупність кримінально-правих заходів, які застосовуються на підставі закону державою з метою забезпечення виконання особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, обов'язку перетерпіти передбачені законом обмеження прав і свобод. Види кримінально-правових заходів, які можна об'єднати у надвидовий ранг кримінальної відповідальності, повинні відповідати таким ознакам: по-перше, їх реалізація відбувається в межах публічно-правових відносин, обов'язковим суб'єктом яких виступає держава в особі уповноважених органів та посадових осіб; по-друге, даним заходам притаманна ознака позбавлення, що реалізується через обов'язок особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, зазнати передбачених кримінальним законом обмежень прав і свобод; по-третє, вони обумовлюються вчиненням виключно кримінального правопорушення; по-четверте, законом передбачається спеціальний порядок притягнення до заходів кримінальної відповідальності та її подальшої реалізації.

Водночас, крім примусових заходів – засудження, покарання, судимості, до кримінально-правових заходів реалізації кримінальної відповідальності можна віднести і ті, які мають вторинний по відношенню до примусових заходів кримінальної відповідальності характер – заохочувальні заходи, ознаки якої їй притаманні. Тобто, це ті заохочувальні кримінально-правові заходи, які пов'язані зі звільненням від призначення покарання (ч. 4, 5 ст. 74 КК України), звільненням від покарання (ч. 2 ст. 74 КК України), звільненням від відбування покарання (ст. 75, ст. 79-87 КК України), що реалізуються щодо особи, яка визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення з метою спонукання такої особи до соціально-позитивної поведінки шляхом пом'якшення або відмови від подальшого застосування примусових форм кримінальної відповідальності. Таким чином, до надвидового рангу – кримінальної відповідальності – належать і кримінально-правові заходи, які охоплюються як підродом примусових, так і підродом заохочувальних заходів (крім звільнення від кримінальної відповідальності). При тому реалізація звільнення від призначення покарання неможлива без такого кримінально-правового заходу як засудження.

Далі розглянемо наступну категорію в таксономічній ієрархії – види кримінально-правових заходів, які передбачені в чинному КК України. Усі

визначені кримінальним законом види можна поділити на ті, які мають монотиповий, і ті, які мають політиповий характер, що пов'язано з можливістю реалізовувати унікальність кримінально-правового впливу, максимально його індивідуалізувати щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення чи інше об'єктивно протиправне діяння.

Покарання – це той вид політиповий вид примусових кримінально-правових заходів, який існував у кримінальному праві здавна. Чинний КК України містить норму-дефініцію даного виду покарання, в якій вказано визначальні ознаки цього заходу, що дозволяє за вказаними ознаками відмежувати його від інших кримінально-правових заходів, а також визначає цілі покарання. Не торкаючись дискусії щодо визначення такої цілі покарання як кара, зазначимо, що позитивним є власне законодавче закріплення мети покарання, що є сутнісною ознакою даного виду заходу, і відповідно, покарання знаходить своє місце в таксономії кримінально-правових заходів.

У кримінальному законі чітко визначені види покарання (що в таксономії належать до категорії підвиду). На сьогодні ця традиційна підсистема покарань, визначена в ст. 51 КК України трансформується. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» від 23.08.2023 р. № 3342-IX [23], КК України доповнений новим видом покарання – пробаційним наглядом, який належить до основних видів покарань, може застосовуватися від 1 до 5 років, відповідно до ч. 1 ст. 59-1 КК України полягає «в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства» [23]. Цією ж статтею визначено коло обов'язків (ч. 2), які суд покладає на особу, засуджену до пробаційного нагляду, та ті обов'язки, які можуть покладатися судом на таку особу (ч.3). Крім того, суттєвого видозміненого вигляду набуває арешт – як основний вид покарань, але який тепер належатиме до спеціальних видів покарань, оскільки відповідно до нової редакції «полягає в триманні засудженого військовослужбовця в умовах ізоляції на гауптвахті і встановлюється на строк від одного до шести місяців» [23]. Відповідно, законодавець переглянув і санкції Особливої частини КК України, здебільшого замінив в них арешт як альтернативний вид покарання на покарання у виді пробаційного нагляду.

Іншим Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України» від 20 листопада 2024 року № 4074-IX КК України доповнено додатковим видом покарання – позбавлення державної нагороди України, що може бути застосоване до засудженої особи за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також кримінальне правопорушення, передбачене статтями 258-258-5, 260, 261 КК України, яка має державну нагороду України [24].

Зауважимо, що натеper ієрархічна система покарань у ст. 51 КК України, яка побудована за принципом їх суворості, де пробаційний нагляд за ступенем обмежень, знаходиться десь на рівні позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, виглядатиме не зовсім послідовною.

Щодо позбавлення державної нагороди зауважимо, що будь-який вид покарання спрямований на реалізацію певної мети, визначеної у ч. 2 ст. 50 КК України. При запровадженні нового виду покарання варто було б визначитись з кінцевим результатом, якого прагне досягнути держава відповідним заходом кримінально-правового впливу на засуджену особу. Стверджувати ж про доцільність та ефективність призначення додаткового покарання у виді позбавлення державних нагород важко, оскільки у переважній більшості випадків пов'язаність державної нагороди з вчиненням нагородженою особою кримінальним правопорушенням буде відсутня. Тобто, даний вид покарання не враховує реляційний аспект таксономії, а саме мету покарання як об'єктивну ознаку даної таксономічної категорії.

Таким чином, на даних прикладах бачимо, що реформуючи систему заходів в КК України, законодавець іноді не враховує місце окремого «нового» кримінально-правового заходу як в межах окремої категорії (в нашому прикладі виду), так і в таксономії кримінально-правових заходів в цілому, де кожен вид займає особливе місце з огляду на його законом визначені ознаки, принципи застосування, не враховує системоутворюючі зв'язки таксономії кримінально-правових заходів.

Судимість – ще один вид кримінально-правових заходів примусового характеру, передбачений чинним КК України. Щоправда, поняття судимості кримінальний закон не містить, що призвело до певних дискусій

в науці кримінального права стосовно правової природи судимості. Так, судимість визначають як правовий засіб досягнення і закріплення цілей покарання, і цілей кримінальної відповідальності в цілому [16, с. 8], частіше судимість ототожнюють з правовим станом (становищем, статусом) особи [12, с. 459; 19, с. 6]. Водночас останнім часом все частіше судимість розглядається як інший примусовий кримінально-правовий захід [3; 7, с. 239], дана позиція вже знайшла підтримку Робочої групи з розвитку кримінального права і відобразилася в проєкті Кримінального кодексу України [14]. Тому в таксономії кримінально-правових заходів судимість слід розглядати як окремий вид примусових кримінально-правових заходів, тісно пов'язаний з покаранням, що належить до заходів кримінальної відповідальності і полягає в обов'язку засудженого перетерпіти нормативно визначені обмеження прав і свобод.

Крім тих нормативно закріплених видів кримінально-правових заходів, які належать до надвидової категорії кримінальної відповідальності, в чинному кримінальному законі передбачено й інші види, цілі яких, сутнісні ознаки об'єктивного і суб'єктивного характеру є особливими. Як вже відзначалося в попередньо викладеному матеріалі, законодавець деякі в них охопив в розділі «Інші заходи кримінально-правового характеру», а деякі – в окремих розділах, хоча по суті усі заходи, які не пов'язуються з кримінальною відповідальністю і є «іншими» – виконують специфічні завдання щодо оптимізації кримінально-правового впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення чи об'єктивно протиправне діяння. Це примусові заходи медичного характеру (далі – ПЗМХ), примусове лікування, спеціальна конфіскація, примусові заходи виховного характеру (далі – ПЗВХ), обмежувальні заходи, кримінально-правові заходи щодо юридичних осіб. Із вказаних до політипових відносяться ПЗМХ, ПЗВХ, обмежувальні кримінально-правові заходи і щодо юридичних осіб. Не зважаючи на використану в назві лише деяких заходів лексему «примусові», усі з перерахованих мають примусовий характер, застосовуються за рішенням суду у визначеному законом процесуальному порядку.

Основною метою примусових заходів медичного характеру і примусового лікування є надання медичної допомоги тим особам, які, по-перше, вчинили кримінальне правопорушення (примусове лікування, ПЗМХ у разі, коли особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності чи обмеженої осудності) чи об'єктивно протиправне діяння (ПЗМХ у разі вчинення його неосудною особою), по-друге, мають психічні

розлади або захворіли на психічну хворобу, яка унеможливило усвідомлення особою сутності каральних заходів, тому їх застосування є недоцільним, або мають хворобу, що становить небезпеку для інших осіб. Крім медичної допомоги, законодавцем визначено також таку ціль ПЗМХ як запобігання вчиненню цієї особою інших суспільно небезпечних діянь. Іноді в науковій літературі ПЗМХ і примусове лікування відносять до заходів безпеки [2; 27], такий підхід відображений і в законодавстві інших країн, і в проєкті нового КК України. На наш погляд, виділення на нормативному рівні надвидової категорії вищого порядку – «заходи безпеки», яка об'єднуватиме окремі таксони, які мають спільні ознаки, зокрема цілі їх застосування – убезпечити суспільство від осіб, які знаходяться у «небезпечному стані» сприятиме удосконаленню інформаційно-таксономічної системи кримінально-правових заходів.

Чинний кримінальний закон визначає ПЗМХ як політиповий вид, тому в КК України передбачено різновиди: надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку; госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом; госпіталізація до психіатричного закладу із посиленням наглядом; госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом (ч. 1 ст. 94 КК України), вибір яких залежить від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, ступеня небезпечності психічного захворювання для самої особи або інших осіб.

Наступний вид кримінально-правових заходів, визначений нормативно, – спеціальна конфіскація (ст. 96-1–96-2 КК України). Законодавцем на сьогодні досить чітко виписано дефініцію, підстави та умови застосування даного кримінально-правового заходу. Спеціальна конфіскація спрямована насамперед на оптимізацію кримінально-правового впливу, адже основна мета даного заходу – це вплив на фактори, які супроводжують вчинення умисного кримінального правопорушення чи об'єктивно протиправного діяння, зокрема, шляхом позбавлення можливості застосовувати певні предмети матеріального світу для вчинення кримінального правопорушення чи діяння з об'єктивними ознаками такого в майбутньому.

ПЗВХ – це окремих вид примусових заходів в сучасній системі кримінально-правових заходів, що застосовується як до малолітніх осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, передбачене Особливою частиною КК України, які досягли 11-річного віку до досягнення віку кримінальної відповідальності, так і до неповнолітніх, які вчинили кримінальне

правопорушення, у разі їх звільнення від кримінальної відповідальності за наявності підстав та умов, визначених ст. 97 КК України, або у разі звільнення від покарання за наявності підстав та умов, визначених ст. 105 КК України. Даний вид кримінально-правових заходів є політиповим і за КК України його різновидами є ті, що не є строковими: застереження; покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування завданих майнових збитків; призначення неповнолітньому вихователя – застосування зазначеного заходу здійснюється виключно як додаткового; а також строкові примусові заходи виховного характеру, до яких відносяться: обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їх прохання; направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. При цьому до неповнолітнього можуть застосуватися декілька ПЗВХ, крім тих, одночасне застосування яких очевидно не можливим. Наприклад, виникає конкуренція правових обмежень при направленні неповнолітнього до спеціальної установи і передачі під нагляд батьків, що виключає можливість їх одночасного призначення.

Нормативна підсистема ПЗВХ, визначена у ч. 2 ст. 105 КК України, виглядає дещо незбалансованою, викликає певні питання щодо її доцільності, ефективності, можливості застосування, про що вже було зазначено в попередніх наших публікаціях [17, с. 53]. Детальної законодавчої регламентації потребують умови і порядок застосування ПЗВХ щодо осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності. Особливо слід підкреслити непослідовність законодавця: адже ним установлені однакові різновиди заходів для різних ситуацій і вікових категорій дітей. Тому, ми підтримуємо тих науковців, які висловлюють переконання, що під час звільнення від кримінальної відповідальності до неповнолітнього мають застосовуватись інші заходи впливу, ніж у випадку, коли він звільняється від покарання [1]. І, звичайно, дивно виглядає закріплення тих же заходів щодо малолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності. Адже виникає питання щодо потенціалу їх виховного впливу на дітей, які відносяться до особливої вікової категорії пубертатного періоду. На нашу думку, цих осіб взагалі потрібно вивести з кримінально-правового поля

впливу, тим більше, що їм можливо визначити в таксономії правових заходів в цілому окреме місце з огляду на розвиток окремого напрямку в праві – ювенальної юстиції.

Обмежувальні заходи також є примусовими політиповими заходами, поява яких в чинному кримінальному законі обумовлена необхідністю реагування на факти домашнього насильства за допомогою правових заходів в межах публічного права. Нормативне визначення обмежувальних заходів закладає підґрунтя для існування такого виду кримінально-правових заходів, під яким слід розуміти передбачені кримінальним законом примусові заходи кримінально-правового впливу, які мають додатковий до покарання (крім позбавлення волі) та інших заохочувальних заходів і строковий характер, що призначаються судом у випадку вчинення повнолітньою особою кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством або загрозою його застосування [9, с. 37]. За об'єктивними та суб'єктивними властивостями кримінально-правові обмежувальні заходи займають окреме місце в таксономії правових заходів та входять до системи правових заходів щодо протидії домашньому насильству. Водночас слід підкреслити, що з аналогічною назвою такі заходи передбачені в кримінальному процесуальному законодавстві. Однак, саме реляційний аспект таксономії дозволяє відрізнити ті обмежувальні заходи, які належать до роду кримінально-правових, і ті обмежувальні заходи, які належать до кримінально-процесуальних. Обмежувальні кримінально-правові та кримінально-процесуальні заходи хоча відносяться до спільного класу публічно-правових, однак їх родова приналежність – різна, тому й відмінними є суб'єкти, до яких вони застосовуються: особа, визнана винною, при застосуванні кримінально-правових обмежувальних заходів, та підозрюваний, обвинувачений при одночасному застосуванні до нього обов'язків, покладених кримінально-процесуальним запобіжним заходом. Крім того, відмінним є і процесуальний порядок застосування даних заходів.

До політипового виду кримінально-правових заходів, які застосовуються до юридичних осіб, визначених в КК України, належать такі як штраф, конфіскація майна, ліквідація, додаткові (нефінансові) заходи кримінально-правового характеру (ч. 1 ст. 96-6). Крім цього, юридична особа при застосуванні даних заходів зобов'язана відшкодувати збитки і шкоди в повному обсязі та розмір отриманої неправомірної вигоди (ч. 2 ст. 96-6). Зауважимо, що кримінально-правові заходи щодо юридичних осіб займають своє особливе місце в нормативній таксономічній системі

кримінально-правових заходів, не зважаючи на аналогічну назву з видами покарання, оскільки мають особливі цілі, підстави, суб'єктів та процесуальний порядок застосування.

У чинному КК України, на жаль, не знайшли відображення такі правові заходи, які мають кримінально-правовий характер, і створюють можливості додаткового впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, а також мають потенціал щодо усунення наслідків кримінального правопорушення. Йдеться про заходи превентивного нагляду, які мають індивідуальний характер, і застосовуються щодо осіб, які відбули покарання до зняття або погашення судимості, з метою попередження вчинення такими особами нових злочинів. Підстави, суб'єкти застосування даних правових заходів передбачені в Законі України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» [22]. Однак вважаємо, що існує необхідність забезпечення саме діючого кримінального законодавства заходами, для яких здійснення превентивного впливу буде основним завданням.

Крім цього, доки не знайшли відображення в чинному КК України ті правові заходи, основною метою яких було б усунення негативних кримінально-правових наслідків, які обумовлюються вчиненням кримінальних правопорушень і суспільно небезпечних діянь. Однак, при нагальній необхідності досягнення справедливості при застосуванні кримінально-правових заходів вважаємо, що визначена прогалина може бути подолана шляхом закріплення в діючому законодавстві низки прийомів і способів здійснення кримінально-правового впливу компенсаційного характеру, до яких можуть бути віднесені: по-перше, заходи, спрямовані на усунення заподіяної шкоди, по-друге, заходи щодо відшкодування завданого збитку, по-третє, заходи щодо відновлення порушених прав [11]. І вагомі кроки щодо подолання цієї прогалини роблять сьогодні члени Робочої групи з розвитку кримінального права, визначаючи низку таких заходів в проєкті КК України.

Висновки. Отже, таксономія кримінально-правових заходів відповідно до загальних засад таксономічного поділу об'єктів, що класифікуються, враховуючи реляційний, предикатний аспекти, вказує на її відкритий для подальшого наповнення характер. Водночас розглянутий предикатний вимір таксономії дозволив встановити місце кримінально-правових заходів в ієрархічній системі правових заходів: кримінально-правові заходи відносяться до родової категорії, яка належить до типу соціальних, підтипу правових, класу публічно-правових заходів. У свою

чергу предикатний вимір таксономії дозволив відповідно до домінуючого способу впливу далі розподілити рід кримінально-правових заходів на два підроди – заохочувальні і примусові, кожен з яких охоплює відповідні види кримінально-правових заходів, для яких як основної одиниці таксономії характерні специфічні цілі, що походять від загальної мети кримінально-правових заходів – соціальної справедливості, та визначальні ознаки об'єктивного та суб'єктивного характеру, які дозволяють говорити про окрему одиницю, таксон, який вписується в таксономію кримінально-правових заходів. У межах підроду примусових кримінально-правових заходів встановлено надвидову категорію (ранг), до якої належать заходи кримінальної відповідальності.

Система кримінально-правових заходів, передбачена в чинному кримінальному законі, залишається відкритою, оскільки кримінальний закон має потенціал щодо нормативного закріплення тих заходів, які б були спрямовані на усунення негативних наслідків, спричинених вчиненням кримінального правопорушення чи об'єктивно протиправного діяння. Разом з тим бачимо, що останнім часом КК України наповнюється новими для кримінального законодавства видами кримінально-правових заходів. Втім, при реформуванні системи кримінально-правових заходів доцільно було б опиратися на таксономічний підхід з урахуванням реляційного, предикатного та функціонального аспекту, який дозволяє чітко визначити в межах кримінального закону як структурно, так і змістовно місце «нових» заходів в цій системі.

Список використаних джерел

1. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : монографія. Київ : Атіка, 2004. 240 с.
2. Горбачова І.М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08; Одеська національна юридична академія. О., 2008. 20 с.
3. Гусаров С.М., Ященко А.М. Щодо питання про сутність судимості та її застосування в механізмі реалізації кримінальної відповідальності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2022. № 2 (27). С. 19-30.
4. Козаченко О. Адекватна термінологія – адекватність кримінального закону. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2020: Альманах наукових досліджень / за ред. професора О.В. Козаченка, О.М. Мусиченко*. Миколаїв, 2020. С. 20-28.
5. Козаченко О. В. Таксономічна система правових заходів (на прикладі кримінально-правових заходів). *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса,

17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 255-258.

6. Козаченко О. Ознаки та властивості кримінально-правових заходів примусового та заохочувального впливу. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані*: монографія / за ред. професорів О.В. Козаченка, Є.Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 31-51.

7. Козаченко О.В. Кримінально-правові заходи: культуро-антропологічний вимір: монографія. Миколаїв: Іліон, 2011. 504 с.

8. Козаченко О.В. Щодо визначення правових наслідків вчинення злочину в проекті кримінального закону України. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 17-19 жовтня 2019 року / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), Ю.В. Баулін (заст. голов. ред) та ін. Харків : Право, 2019. С. 282-286.

9. Козаченко О.В., Мусиченко О.М. Обмежувальні кримінально-правові заходи у протидії домашньому насильству. *Кримінологічний вимір сучасності*: зб. тез доп. наук.-практ. конф. (14 квітня 2022 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Харків, Наук. Парк «Наука та безпека»: ХНУВС, 2022. С. 34-37.

10. Козаченко О.В., Мусиченко О.М., Василяка О.К., Чорнозуб Л.В. Таксономія правових заходів. *Прикарпатський юридичний вісник*. Збірник наукових праць. Національний університет «Одеська юридична академія. Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск №5(46). С. 13-20. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v5_2022/2.pdf (дата звернення 17.04.2025)

11. Козаченко О.В., Мусиченко О.М. Реституційно-компенсаційні заходи в кримінальному праві. *Порівняльно-аналітичне правознавство*: електронне наукове видання. 2024, Ужгород: Ужгородський національний університет. №3. С. 456-465. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/06/APP_03_2024.pdf (дата звернення 17.04.2025)

12. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник /В.І. Борисов, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х.:Право, 2015. 528 с.

13. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n198> (дата звернення: 17.04.2025)

14. Кримінальний кодекс України: контрольний текст проєкту (станом на 02.04.2025). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (дата звернення 13.04.2025)

15. Лісіцина Ю.О. Кримінально-правові засоби у системі протидії підрозділами Національної поліції незаконним діям щодо анатомічних матеріалів людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №1. С. 227-229. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2020/56.pdf (дата звернення 13.04.2025)

16. Муратова С. О. Судимість в системі інститутів Загальної частини кримінального права України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2015.

17. Мусиченко О.М., Шурдук І.В. Система примусових кримінально-правових заходів щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2019. №2. С. 50-54.

18. Павлова Т.О. Правова природа заохочувальних заходів кримінально-правового характеру. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. Правознавство. 2019. Т. 24. Вип. 2(35). С. 76-84.
19. Письменський Є. О. Інститут судимості в кримінальному праві України [Текст] : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Є. О. Письменський ; Акад. адвокатури України. К.: 2009. 20 с.
20. Поліщук О. М. Щодо питання про кримінально-правове заохочення. *Актуальні проблеми держави та права*. С. 106–111.
21. Пономаренко Ю.А. Види засобів кримінального права. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 154-167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2020_149_13 (дата звернення 13.04.2025)
22. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 1 грудня 1994 року № 264/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.03. 2024)
23. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань: Закон України № 3342-IX від 23.08.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text> (дата звернення 13.04.2025)
24. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України: Закон України № 4074-IX від 20 листопада 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074-20#n7> (дата звернення 13.04.2025)
25. Хавронюк М. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? Українське юридичне товариство. URL: <https://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/zakhodi-kriminalno-pravovogo-vplivu-yaki-voni-buvayut-chastina-1> (дата звернення 17.02.2024)
26. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України. Харків : Харків юридичний , 2009. 448 с.
27. Шпілярович В.В. Кримінально-правові заходи безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2015. 20 с.
28. Taxonomy of compulsory and incentive legal consequences (legal measures) of committing illegal acts [Oleksandr V. Kozachenko, Olesia K. Vasyliaka, Larysa V. Chornozub y Olga M. Musychenko]. *Cuestiones Politicas*. Vol. 38. № 67 (2020). Especial (2da parte). 2020. P. 151-168. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/34688> (дата звернення 10.04.2025)

ЕВОЛЮЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ БОРОТЬБИ З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ

У статті досліджується еволюція кримінального права крізь призму викликів, пов'язаних із поширенням кіберзлочинності. Автори аналізують історичні етапи становлення кримінально-правового реагування на нові форми злочинної поведінки у цифровому середовищі, за період сучасної України.

У межах дослідження висвітлено основні тенденції та проблеми боротьби з кіберзлочинністю, що зумовлені стрімким розвитком цифрових технологій і глобалізаційними процесами. Обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення кримінального законодавства з урахуванням постійного технічного прогресу, транснаціонального характеру кіберзлочинності та зростання кількості кіберзагроз, які впливають на інформаційну та національну безпеку держави.

У статті запропоновано напрями подальшої модернізації кримінального права: розширення міжнародного співробітництва, запровадження спеціальних процедур розслідування та зміцнення інституційної спроможності правоохоронних органів у сфері цифрової безпеки.

Ключові слова: кіберзлочинність, кримінальне право, еволюція законодавства, інформаційна безпека, цифрові загрози.

The article examines the evolution of criminal law through the prism of the challenges posed by the spread of cybercrime. The authors analyse the historical stages of the formation of criminal law in response to new forms of criminal behaviour in the digital environment of modern Ukraine.

The study highlights the main trends and problems in combating cybercrime caused by the rapid development of digital technologies and globalisation processes. The author substantiates the need for further improvement of criminal legislation with due regard to constant technological progress, the transnational nature of cybercrime and the growing number of cyber threats affecting the information and national security of the State.

The article suggests areas for further modernisation of criminal law: expansion of international cooperation, introduction of special investigation procedures and strengthening law enforcement agencies' institutional capacity in digital security.

Keywords: cybercrime, criminal law, evolution of legislation, information security, digital threats.

Вступ. Сучасний світ переживає бурхливий розвиток інформаційних технологій, що суттєво змінює не лише повсякденне життя, але й кримінальну діяльність. Кіберзлочинність стала одним із найактуальніших викликів для правових систем у всьому світі, оскільки вона охоплює широкий спектр правопорушень, що здійснюються з використанням комп'ютерних технологій. В умовах глобалізації та цифровізації виникає

необхідність адаптації кримінального законодавства до нових реалій, що вимагає не лише теоретичного, але й практичного осмислення еволюції кримінального права в контексті боротьби з кіберзлочинністю.

Дослідження еволюції кримінального права у цій сфері дозволяє виявити основні тенденції, які характеризують правову реакцію держав на кіберзлочини, а також оцінити ефективність існуючих правових норм і механізмів. Важливим є також вивчення міжнародних стандартів, що формуються у сфері боротьби з кіберзлочинністю, і їх вплив на національні системи.

Метою даного дослідження є аналіз змін у кримінальному праві, що відбулися під впливом нових технологій і кіберзагроз, а також визначення можливих шляхів удосконалення правового регулювання для ефективної протидії цьому явищу.

Основний зміст. Кіберзлочинність – це будь-яка злочинна діяльність, яка передбачає використання комп'ютерів, комп'ютерних мереж або мережевих пристроїв. Кіберзлочинці використовують анонімність і зручність сучасних технологій для вчинення кримінальних правопорушень проти окремих осіб, компаній і навіть державних структур [1].

Кіберзлочинів з кожним роком стає дедалі більше, але до найпоширеніших відносяться наступні:

1. Фішинг – 91% успішних кібератак починаються зі страху чи інтересу перейти за посиланням. Фішингові електронні листи імітують повідомлення від знайомої людини чи компанії, до якої є довіра. Їхня мета – змусити людину відмовитися від своїх персональних даних та перейти за посиланням, яке завантажує шкідливу програму. Щодня запускається близько 1000 фішингових атак.

2. Спуфінг-атака із заміною сайту – тип атаки, коли сайт максимально схожий на реальний офіційний сайт і змушує в це повірити користувачів. Фейкові сайти використовують назву, корпоративний стиль, інтерфейс користувача. Це робить їх максимально правдоподібними і змушує користувачів вводити логіни та паролі. Мета атаки – завоювати довіру користувачів, отримати доступ до систем користувачів, викрасти дані, гроші або поширити зловмисне програмне забезпечення.

3. Програми-вимагачі – це сучасна версія звичайного здирництва, яке існує вже давно. Принцип роботи цього вірусу: злочинці крадуть щось цінне, після чого вимагають оплату за повернення. У більшості організацій це пов'язано з шифруванням корпоративних даних. Атака вірусами-вимагачами призводить до простою в роботі та паралізує роботу всіх

співробітників. Без резервних копій, що відновлюються, компанія фактично перебуває у владі кіберзлочинця. Він триматиме корпоративні дані «у заручниках», поки організація не викупить ключ дешифрування. Програми-вимагачі стали однією з основних проблем та загроз для організацій.

4. Шкідливе ПЗ – являє собою спеціально розроблене програмне забезпечення з метою отримання доступу до комп'ютера або його пошкодження. Цілі атаки: отримання влади, впливу, грошей, інформації. Відновлення від такого типу атаки зазвичай трудомістке та дороге.

5. IoT злом – Інтернет речей відкриває доступ до повсякденних справ та бізнес-процесів в Інтернеті. Усі підключені до Інтернету об'єкти збирають дані та обмінюються ними. Зараз дані – це один із найцінніших активів, що провокують хакерів постійно намагатися використовувати усі пристрої, які збирають дані. Чим більше «речей» підключається – тим більша нагорода хакера [2].

Кіберзлочинність має кілька ключових відмінностей від традиційних кримінальних правопорушень. Можна виокремити те, що кримінальні правопорушення вчиняються в цифровому просторі, а не у фізичному світі; злочинці можуть діяти з будь-якої точки світу, що ускладнює їхнє переслідування; використання VPN, даркнету та шифрування ускладнює ідентифікацію зловмисників; кібератаки можуть здійснюватися за допомогою ботнетів та шкідливого ПЗ без фізичної участі злочинця; кіберзлочини можуть відбуватися миттєво, тоді як традиційні кримінальні правопорушення зазвичай потребують більше часу; необхідність цифрових доказів і співпраці між країнами ускладнює боротьбу з кіберзлочинністю. Через ці особливості кіберзлочинність стає серйозним викликом для правоохоронних органів у всьому світі.

У 2001 році Радою Європи була прийнята Конвенція про кіберзлочинність, яку Україна ратифікувала 07.09.2005 та яка стала основою для гармонізації національного законодавства у сфері кіберпростору, яка продовжується і зараз.

Разом з тим, у чинному Кримінальному кодексі України наявний «спеціалізований» розділ, який визначає відповідальність за «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку», Розділ XVI, який складається із 6 статей [3].

Останніми роками кіберзлочинність шляхом промислового кібершпигунства стала поширеним явищем в Україні, а витoki конфіденційної інформації, такої як персональні дані та інформація, що

становить банківську та комерційну таємницю, залишаються нерозкритими через складність їх виявлення.

Як зазначає Маломуж Сергій – кіберзлочинність має транскордонний характер, тобто злочинець та об'єкт кримінального правопорушення може знаходитись як в одній країні, так і в різних. Разом з тим, розслідування слідів кіберзлочинів, які були вчинені з інших країн відносно об'єктів критичної інфраструктури України не допускається без дозволу місцевої влади країни з якої було вчинено такий злочин, тому важливо встановити міжнародну співпрацю. Таким чином, слід звернути увагу на відсутність нормативно-правового механізму регулювання кіберзахисту, фіксації та використання цифрових доказів та нормативної бази міжнародної співпраці, оскільки деякі країни можуть не визнавати діяння, як кіберзлочин та заборонити розслідування на своїй території.

Наразі, проводиться формування нормативно-правової бази регулювання діяльності у сфері кібербезпеки. Україна поступово досягає цілей програми МСЕ «Connect 2020» і консолідує зусилля з міжнародними партнерами для досягнення максимального прогресу в розвитку інформаційного суспільства та використанні переваг інноваційних ІКТ, для процвітання економіки і держави. Уряд України прийняв Концепцію розвитку цифрової економіки і суспільства України до 2020 року. Це – Цифрова Стратегія трансформації України в перспективних сферах через стимулювання економіки і залучення інвестицій, подолання цифрової нерівності, поглиблення співпраці з ЄС в цифровій сфері та розвиток інноваційної інфраструктури країни [4].

У свою чергу, ЄС прийняв Директиву щодо мережевої та інформаційної безпеки «NIS Directive on security of network and information systems», що визначила важливе значення надійності та безпеки мережевих та інформаційних систем для економічної та суспільної діяльності, зокрема для функціонування внутрішнього ринку, та заснував для всіх держав, які підтримали дану Директиву, комп'ютерні групи реагування на надзвичайні ситуації «CERT» [5].

Разом з тим, Україна, на основі цієї практики створила підрозділ «CERT-UA», який у межах своїх повноважень проводить аналіз та накопичення даних про кіберінциденти, веде державний їх реєстр; надає власникам об'єктів кіберзахисту практичної допомоги з питань запобігання, виявлення та усунення наслідків кіберінцидентів щодо цих об'єктів; організовує та проводить практичні семінари з питань кіберзахисту для суб'єктів національної системи кібербезпеки та власників об'єктів

кіберзахисту; розміщує на своєму офіційному веб-сайті рекомендації щодо протидії сучасним видам кібератак та кіберзагроз; взаємодіє з правоохоронними органами, забезпечує їх своєчасне інформування про кібератаки. CERT-UA діє передусім на основі Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [6], що у свою чергу встановлює основні принципи кібербезпеки, її об'єктів та суб'єктів, національну систему кібербезпеки, межі міжнародного співробітництва, фінансування, відповідальність, державно-приватну взаємодію у сфері кібербезпеки та деякі інші основні положення.

Доцільно виокремити положення, прописані в Конвенції про кіберзлочинність, що ратифікована Верховною Радою України, де передбачено відповідальність за такі види кіберзлочинів, як: незаконний доступ до інформації, нелегальне перехоплення інформації, втручання в дані, втручання в систему, зловживання пристроями, підробка, пов'язана з комп'ютерами, шахрайство, пов'язане з комп'ютерами, правопорушення, пов'язані з дитячою порнографією, та правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав [7].

Висновки. Аналіз літератури дозволяє стверджувати, що з розвитком комп'ютерних та інформаційних технологій виникає поняття «кіберзлочинність». Кодифікація інформаційного законодавства на міжнародному рівні сприятиме систематизації досягнень, зокрема, прийнятих конвенцій, директив, законодавчих актів міжнародної спільноти та внутрішніх норм окремих держав. Це може ефективно регулювати відносини в інформаційному просторі та покращити правову базу для боротьби з кіберзлочинністю.

Таким чином, кіберзлочинність дійсно є актуальною проблемою сучасності, і світове співтовариство об'єднує зусилля для її розв'язання через прийняття відповідних документів. Їх основною метою є перетворення нового, а в деяких аспектах, невідомого міжнародного інформаційного простору на структуровану та зрозумілу систему, що підкоряється законам конфіденційності і достовірності інформації, захисту авторських прав, боротьби з шахрайством та іншим актуальним проблемам.

Список використаних джерел

1. Що таке кіберзлочинність? NordVPN. URL: <https://nordvpn.com/uk/cybersecurity/cybercrime/#:~>
2. Кіберзлочинність та основні види кіберзлочинів – Datalabs. Datalabs. URL: <https://datalabsua.com/ua/what-is-cybercrime/>
3. Правове регулювання відповідальності за кіберзлочини в Україні - Legal IT group. Legal IT group. URL: <https://legalitgroup.com/pravove-regulyuvannya-vidpovidalnosti-za-kiberzlochiny-v-ukrayini/>
4. Interfax-Ukraine. Кіберзлочинність, правове регулювання. Інтерфакс-Україна. URL: <https://interfax.com.ua/news/press-release/756785.html>
5. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу від 6 липня 2016 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-16#Text
6. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII: станом на 28 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
7. Конвенція про кіберзлочинність: Конвенція Ради Європи від 23.11.2001 : станом на 7 верес. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text

ПРОБЛЕМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ НЕКАРАЛЬНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ: НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті, на підставі виділення суттєвих ознак кари, запропоновано скоригувати використану законодавцем систематизацію кримінально-правових заходів як правових наслідків вчинення кримінально протиправних діянь, відповідно до якої виділяються покарання та інші кримінально-правові заходи, на каральні та некаральні кримінально-правові заходи. З урахуванням сучасних підходів до кримінальної відповідальності та форм її реалізації, пропонується до каральних кримінально-правових заходів віднести засудження, покарання та судимість, а всі інші заходи доцільно віднести до некаральних. Критично проаналізована запропонована законодавцем систематизація кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб і зроблено висновок про відсутність відповідності між законодавчо закріпленим змістом та характером таких заходів. Запропоновано відмовитись від використання «нефінансові» як уточнюючої назви додаткових кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб. Обґрунтовано доцільність використання поділу на основні та додаткові за умови віднесення конфіскації майна юридичної особи до групи додаткових кримінально-правових заходів.

Ключові слова: кара, некаральні кримінально-правові заходи, кримінально-правові заходи щодо юридичних осіб, нефінансові кримінально-правові заходи, основні та додаткові кримінально-правові заходи.

Based on identifying the essential features of punishment, the article proposes to adjust the systematisation of criminal law measures as legal consequences of criminal offences used by the legislator, according to which punishment and other criminal law measures are distinguished into punitive and non-punitive ones. Given the current approaches to criminal liability and the forms of its implementation, the author proposes to include conviction, punishment and criminal record as punitive criminal law measures, and all other measures should be classified as non-punitive. The author critically analyses the systematisation of criminal legal measures against legal entities proposed by the legislator and concludes that there is a lack of correspondence between the legislatively enshrined content and the nature of such measures. It is proposed that the use of 'non-financial' be abandoned as a clarifying name for additional criminal legal measures against legal entities. The author substantiates the expediency of using the division into basic and additional measures, provided that confiscation of a legal entity's property is included in the additional criminal law measures.

Keywords: punishment, non-punitive criminal legal measures, criminal legal measures against legal entities, non-financial criminal legal measures, basic and additional criminal legal measures.

Вступ. Сучасне кримінальне право характеризується значною кількістю кримінально-правових заходів, які розглядаються як правовий наслідок вчинення кримінально протиправного діяння. Серед них особливої уваги вимагають заходи, які не мають ознак кари і тому можуть характеризуватися як некаральні кримінально-правові заходи. Слід

констатувати очевидний факт, що їх кількість, ефективність у вирішенні завдань, що ставляться перед кримінальним правом загалом і кримінально-правовим впливом зокрема, здатність, поряд з покаранням, забезпечити необхідний і достатній примусовий вплив на поведінку осіб, що вчинили кримінальне правопорушення загалом, і тих, які представляють найбільшу суспільну небезпечність та викликають особливий суспільний резонанс, тобто корупційні та пов'язані з корупцією, – все це створює передумови для подальшого нормативного розширення переліку некаральних кримінально-правових заходів. Збільшення кількості заходів регулювання автоматично робить нагальними інші завдання, пов'язані з необхідністю упорядкування сформованого нормативного матеріалу, а саме здійснення систематизації кримінально-правових заходів. Вирішення цього завдання здійснюється як самим законодавцем в процесі нормативного закріплення нових кримінально-правових заходів або коригування вже існуючих положень, що відносяться до об'єкта дослідження, так і кримінально-правовою доктриною. Враховуючи обмеженість обсягів публікації, в процесі розкриття обраної теми, буде проведено аналіз виключно положень чинного кримінального закону, які нормативно закріплюють офіційну систематизацію кримінально-правових заходів.

Основний зміст. Звертаючись до характеристики використаних законодавцем підходів до систематизації некаральних кримінально-правових заходів, слід розпочати з аналізу системи таких заходів в її загальному вигляді. Відповідно до положень чинного кримінального закону, а саме розділів X, XIII, XIII-I, XIV, XIV-I Загальної частини, слід підтримати точку зору тих дослідників, які пропонують поділити примусові кримінально-правові заходи на дві взаємопов'язані між собою групи – каральні, тобто такі, які мають ознаки кари, а значить можуть визнаватися каральними, та ті, які ознаками кари не характеризуються, тобто некаральні. Критерієм такої класифікації виступає поняття кари, яке не має легального загальновизнаного визначення. Окремо слід зазначити, що не вирішує проблему визначення кари і проєкт Кримінального кодексу України, в якому представники Робочої групи обмежились вказівкою на кару, через яку досягається інша мета покарання – забезпечення безпеки різних соціальних цінностей. Так, в ст. 3.2.1, яка має назву «Поняття покарання» зазначається, що «покарання застосовується до особи визнаної обвинувальним вироком суду винною у вчиненні кримінального правопорушення, з тим, щоб через

кару досягнути мети убезпечення людини, суспільства, держави та міжнародного правопорядку від нових кримінальних правопорушень» [1].

Слід підтримати позицію тих дослідників, які пропонують під карою розуміти позбавлення або обмеження особи можливості користуватися певними, найбільш важливими та цінними соціальними благами, які гарантуються конституційними положеннями. При цьому серед всієї сукупності важливих соціальних благ, які мають юридичне визнання, виділяються такі, на які не може поширюватися кара, а саме: життя людини (людина не може бути позбавлена життя в законний спосіб застосування покарання); право на здорове буття людини (застосування покарання, передбаченого діючим кримінальним законом, не може супроводжуватися заподіянням шкоди здоров'ю особи); людська гідність (кара загалом може поширюватись на особисту гідність і не повинна поширюватися на людську); окремі правові статуси, наприклад, громадянство; виконання певних соціально корисних функцій (використовування активного виборчого права) тощо [2, с. 340].

Відповідно до обраного визначення кари, до каральних кримінально-правових заходів слід віднести окремі форми кримінальної відповідальності, а саме: по-перше, засудження, яке являє собою самостійний примусовий захід кримінальної відповідальності, який полягає в засуджувачій оцінці, що міститься в обвинувальному вироку суду, як діяння, так і особи, яка його вчинила, із подальшим звільненням від призначення покарання; по-друге, покарання, під яким розуміють особливий вид державного примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (ч. 1 ст. 50 КК України); по-третє, судимість, як певний вид примусового впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, була покарана і зобов'язана перетерпіти обмеження певних прав і свобод під час відбування покарання та, в деяких випадках, і після його відбування [3, с. 38-39].

До інших кримінально-правових заходів, за визначенням законодавця, а в нашому розумінні – некаральних кримінально-правових заходів – слід віднести: примусові заходи медичного характеру, що являють собою примусовий вплив на особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності, обмеженої осудності, який здійснюється у формі надання психіатричної допомоги; примусове лікування, який є особливим видом

кримінально-правового заходу примусового характеру, що застосовується судом до особи, яка має хворобу, що становить небезпеку для інших осіб, шляхом надання медичної допомоги, необхідної і достатньої в конкретних умовах; спеціальна конфіскація, що застосовується судом з метою попередження можливості вчинення кримінально протиправного діяння у майбутньому та створення передумови для економічної недоцільності подібної поведінки; примусові заходи виховного характеру, які являють собою застосовувані судом до особи, яка не досягла повноліття, прийомів та способів правового впливу з метою здійснення її перевиховання й попередження можливості вчинення кримінально протиправного діяння у майбутньому; заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, які застосовуються у випадку встановлення факту вчинення кримінально протиправного діяння уповноваженим юридичної особи від імені та в інтересах такої особи або невиконання обов'язків щодо запобігання корупції, якщо це призвело до вчинення передбаченого законом кримінального правопорушення; обмежувальні кримінально-правові заходи, які застосовуються до осіб, що вчинили кримінальне правопорушення з ознаками домашнього насильства [4, с. 36-38].

Змістовно всі вказані кримінально-правові заходи залежно від змісту, який визначається іманентно притаманним для кожного заходу прийомом правового впливу, можуть бути поділені на одновидові та багатовидові. До другої групи відносяться з переліку каральних кримінально-правових заходів тільки покарання, а з некаральних заходів – примусові заходи медичного характеру, примусові заходи виховного характеру, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, обмежувальні кримінально-правові заходи. Натомість всі інші кримінально-правові заходи не відрізняються власною внутрішньою структурою і характеризуються одним прийомом здійснення правового впливу на поведінку особи, яка вчинила кримінально протиправне діяння.

Вказаний підхід до систематизації, який використаний законодавцем, слід визнати сталим і таким, що отримав схвалення як з позиції наукової обґрунтованості, так і практичного застосування. В той же час, практика застосування примусових кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб, що відіграють важливу роль у протидії проявам корупції, яка дуже часто пов'язана з використанням юридичних осіб для надання корупційній діяльності вигляду легальної, вказує на існуючі проблеми, оскільки щорічних випадків застосування судами таких заходів нараховуються

одиниці. Вирішуючи зазначену проблему, законодавець спробував оптимізувати зміст та характеристики заходів щодо юридичних осіб шляхом використання нових підходів до систематизації як сталого переліку, так і нових видів кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб.

Так, 04.12.2024 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав» [5], яким запропонована додаткова для кримінально-правових заходів, що застосовуються до юридичних осіб, внутрішня систематизація, шляхом нормативного закріплення додаткових (нефінансових) кримінально-правових заходів даного виду.

У ст. 96-6 КК України визначено, що всі кримінально-правові заходи щодо юридичних осіб поділяються на два види, при цьому чітко визначається один з видів. Так, законом виділено додаткові (нефінансові) кримінально-правові заходи, а логіка підказує, що іншим видом слід визнати основні (фінансові) кримінально-правові заходи. Розглянемо запропоновану систематизацію більш детально з точки зору відповідності змісту видів таких заходів їхній характеристиці.

Видається, що обрана законодавцем основна (оскільки вона вказана не в дужках) характеристика не відповідає змісту кримінально-правових заходів, які включені до цієї групи. Так, в. ч. 2 ст. 96-6 КК України зазначається, що штраф та ліквідація можуть застосовуватися лише як основні кримінально-правові заходи, а конфіскація майна – лише як додатковий, але сам законодавець фактично характеризує цю групу заходів як основні, тобто такі, що застосовуються тільки самостійно і не можуть бути додані до інших, однак, конфіскація змістовно визначена в якості додаткового заходу.

Що стосується другої назви, яка скоріше за все надається законодавцем як уточнююча, а це фінансові та нефінансові заходи щодо юридичних осіб, її слід проаналізувати більш детально з використанням напрацювань в інших галузях права, де відповідні заходи застосовуються тривалий час.

В українській юриспруденції приділяється певна увага дослідженню фінансових санкцій, які, в контексті цілей цього дослідження, можна розглядати в якості співпадаючого поняття з фінансово-правовими

заходами. Зокрема, український дослідник В. Ковальський у передмові до підготовленого ним інкорпоративного збірника, присвяченого фінансовим санкціям, достатньо аргументовано пропонує розглядати фінансові санкції в якості «іманентної ознаки адміністративно-деліктної відповідальності юридичних осіб за негативні наслідки економічної (підприємницької) діяльності» [6, с.3]. Аналогічний підхід з певними відмінностями пропонує науковець М. Занфіров, який розглядає фінансову санкцію в якості «державно-правового наслідку недотримання норм права, яка виступає однією з форм фінансово-правової відповідальності» [7, с.234]. В цілому більшість науковців, які досліджували проблеми фінансових санкцій, погоджуються з тим, що фінансовим санкціям притаманні наступні змістовні ознаки: по-перше, вони застосовуються у сфері фінансової діяльності і за умови вчинення фінансового правопорушення; по-друге, мають змістовно майновий характер; по-третє, уособлюють поєднання правопоновлювальної та штрафної функції; по-четверте, характеризуються особливим спеціальним порядком застосування [7, с. 237; 8, с.77-79].

Висновок очевидний, фінансові заходи застосовуються виключно у сфері фінансової діяльності, тобто вчинення фінансового правопорушення, натомість підстави для застосування фінансових кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб виключно фінансовими кримінальними правопорушеннями відповідних посадових осіб не обмежуються (ч.1 ст. 96-3 КК України). Але і змістовно нормативне виділення окремої групи фінансових кримінально-правових заходів не виглядає бездоганим, оскільки віднесений до неї такий захід як ліквідація, яка не є фінансовим, а виключно організаційним заходом, в той же час серед нефінансових заходів законодавець передбачає правовий наслідок у формі заборони купувати облігації внутрішніх державних позик України (п.7 ч. 1 ст. 96-10-1 КК України), який змістовно повинен відноситись до фінансових.

Така невідповідність негативно впливає на сприйняття кримінального закону. Слід повністю погодитись з висновком доцента Мусиченко О., яка зазначає, що зрозумілість кримінального закону є однією з найважливіших якісних властивостей останнього, «...яка полягає у максимальній наближеності закладеного законодавцем змісту тексту кримінального закону, оформленого за допомогою відповідних засобів юридичної техніки, до внутрішнього інтерпретаційного тексту суб'єктів кримінально-правових відносин, а також тих суб'єктів, які є їх потенційними учасниками» [9, с. 131]. При всій багатоаспектності проявів цієї властивості кримінального

закону, одним із засобів її забезпечення є належне мовно-структурне оформлення [9, с. 133], яке передбачає логічну відповідність змісту та використаних для його позначення характеристик, яка, на жаль, не простежується в запропонованій систематизації кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб.

Наведені заперечення вимагають формулювання власних пропозицій щодо забезпечення відповідності між змістом та характеристиками для забезпечення належного розуміння кримінального закону. Уявляється, що існуюча законодавча невідповідність може бути усунена достатньо просто: по-перше, необхідно повністю відмовитись від таких «характеризуючих» позначень як нефінансові кримінально-правові заходи, що автоматично виключить логічно обґрунтовані припущення, що інші заходи цього виду є фінансовими; по-друге, необхідно залишити тільки розподіл відповідних кримінально-правових заходів на основні та додаткові з перенесенням до останньої групи конфіскації майна з позначенням, що цей захід спрямований тільки на майно юридичної особи.

Висновок. Забезпечення зрозумілості сучасного українського кримінального закону потребує такого його оформлення, яке не суперечить існуючим положенням юриспруденції та логіці забезпечення відповідності між змістовними ознаками та належними юридичними характеристиками. Позитивно на зрозумілість кримінального закону впливає систематизація всіх кримінально-правових заходів на каральні та некаральні. В той же час, внесені законодавцем зміни в систему кримінально-правових заходів в тій їх частині, які спрямовані на здійснення зовнішнього впливу на юридичних осіб, порушують вимоги зрозумілості закону. Для відновлення вказаної властивості вважаємо за доцільне відмовитись від уточнюючої характеристики окремої групи кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб, а саме «нефінансові» заходи і застосовувати виключно поділ цих заходів на основні та додаткові, звісно, за умови чіткого нормативного позначення, що конфіскація майна юридичної особи відноситься до додаткових кримінально-правових заходів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту (станом на 02.04.2025 року). <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf>. (дата звернення 19.04.2025 року).
2. Козаченко О. Таксономія кримінально-правових заходів. *Таксономія правових заходів* : монографія / за ред. проф. О. Козаченка. Миколаїв : Іліон, 2024. С. 312-349.
3. Кримінальна відповідальність та форма її реалізації : підручник / О.В. Козаченко, О.М. Мусиченко, О.М. Сидоренко та інші ; за ред. професора Козаченка О.В. Миколаїв : Іліон, 2015. 142с.
4. Козаченко О.В. Архітектоніка кримінально-правового впливу: поняття, властивості та система кримінально-правових заходів. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2017. Вип. 1(8). С. 22-40.
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав: Закон України від 04.12.2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4111-20#n39> (дата звернення 20.04.2025 року).
6. Фінансові санкції за законодавством України : Зб. нормат. актів / Відп. ред. В.С. Ковальський. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 416 с.
7. Занфіров М. Співвідношення фінансово-правової відповідальності та фінансових санкцій. *Право України*. 2012. №7. С. 230-238.
8. Дмитренко Е.С. Місце фінансових санкцій у системі заходів державного примусу. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. №4. С. 75-82.
9. Мусиченко О.М. Зрозумілість сучасного кримінального закону : монографія. Миколаїв: Іліон, 2021. 308 с.

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ
ОСОБЛИВОСТЕЙ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 109 КК УКРАЇНИ
(«ДІЇ, СПРЯМОВАНІ НА НАСИЛЬНИЦЬКУ ЗМІНУ ЧИ
ПОВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ АБО НА
ЗАХОПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ»)**

Стаття присвячена дослідженню окремих аспектів кримінально-правової охорони національної безпеки України. Зокрема, автором акцентовано увагу на тому, що кримінально-правова охорона національної безпеки України, в першу чергу, гарантується закріпленням в Особливій частині Кримінального кодексу України (далі – КК України) Розділу I «Злочини проти основ національної безпеки», в межах якого функціонує ст. 109 («Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»), що передбачає кримінальну відповідальність за посягання на суспільні відносини, які виникають з приводу забезпечення основ національної безпеки України, а саме її конституційного ладу та державної влади, що мають відношення до політичної сфери діяльності України.

У процесі проведеного наукового дослідження відповідної проблематики автором звернено увагу на: 1) змістовну тотожність суспільно небезпечних діянь, передбачених ч. ч. 1, 2 ст. 109 чинного КК України, з кримінально протиправними діяннями, відповідальність за які регламентувалася ч. ч. 1, 2 ст. 56-1 КК України від 28 грудня 1960 року № 2001-05 (далі – КК України 1960 року); 2) вимоги чинного, зокрема, медійного законодавства України, наукові (доктринальні) положення та положення судової практики Конституційного Суду України й Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, що в сукупності стосуються: а) особливостей тлумачення певних ознак відповідних елементів складу злочину, передбаченого ст. 109 чинного КК України; б) удосконалення окремих положень ч. 3 зазначеної вище статті; в) забезпечення правильної кваліфікації досліджуваного злочину на практиці.

Ключові слова: кримінально-правова охорона, кримінальна відповідальність, національна безпека України, конституційний лад, державна влада.

The article is devoted to the study of certain aspects of the criminal-legal protection of national security of Ukraine. In particular, the author emphasizes that the criminal-legal protection of Ukraine's national security is, first of all, guaranteed by enshrining in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter referred to as the Criminal Code of Ukraine) Section I "Crimes against the Fundamentals of National Security", within which Article 109 ("Actions aimed at violent change or overthrow of the constitutional order or at seizure of state power") operates, which provides for criminal liability for encroachment on public relations that arise in connection with ensuring the foundations of national security of Ukraine, namely its constitutional order and state power, related to the political sphere of Ukraine's activities.

In the process of conducting a scientific study of the relevant issues, the author drew attention to: 1) the substantive identity of socially dangerous acts provided for in Parts 1, 2 of Article 109 of the current Criminal Code of Ukraine with criminally unlawful acts, the liability for which was regulated in Parts 1, 2 of Article 56-1 of the Criminal Code of Ukraine of December 28, 1960 No. 2001-05 (hereinafter referred to as the Criminal Code of Ukraine of 1960); 2) requirements of the current, in particular, media legislation of Ukraine, scientific (doctrinal) provisions and provisions of the judicial practice of the Constitutional Court of Ukraine and the Cassation Criminal Court within the Supreme Court, which in aggregate concern: a) the peculiarities of interpreting certain signs of the relevant elements of the crime provided for in Article 109 of the current Criminal Code of Ukraine; b) improvement of certain provisions of Part 3 of the above-mentioned Article; c) ensuring the correct qualification of the crime under investigation in practice.

Keywords: *criminal law protection, criminal liability, national security of Ukraine, constitutional order, state power*

Вступ. Відповідно до положень закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII «національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [1], які на сьогодні визначаються Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»» від 14 вересня 2020 року № 392/2020, а їх запобігання, виявлення та припинення є одним із основних завдань зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави [2]. Немаловажну роль в цьому напрямі відіграє й кримінальне законодавство України, оскільки правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, ... громадської безпеки, ... конституційного устрою України від кримінально протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства є виключним завданням чинного КК України [3], що в підсумку свідчить про підсилення гарантування заходами кримінально-правового характеру життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує прогресивний демократичний розвиток України, безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян, тобто функціонування України як «суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави», яка визнається такою Основним Законом України [4].

Основний зміст. Станом на сьогодні у чинному КК України є низка статей, які встановлюють кримінальну відповідальність за посягання на суспільні відносини, що виникають з приводу забезпечення національної безпеки України. В першу чергу, мова йде про Розділ I Особливої його

частини – «Злочини проти основ національної безпеки України», в межах якого функціонує ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» [3]. При цьому, якщо аналізувати статистичні дані, опубліковані на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора за період з січня 2014 року до грудня 2024 року, то з наведених відомостей підсумовується, що найбільше фактів вчинення цього злочину було обліковано впродовж січня-грудня 2022 року – 118 випадків [5], тобто саме в перший рік повномасштабного відкритого воєнного нападу РФ на територію України, який відбувся 24 лютого 2022 року і, на жаль, триває дотепер.

Доцільно пригадати, що кримінальна відповідальність за «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» декларувалася й у КК України 1960 року (ст. 56-1 (назва та сама), Глава I Особливої його частини «Злочини проти держави»), який діяв на території України до моменту набрання чинності КК України від 5 квітня 2001 року № 2341-III, а саме кримінальне правопорушення належало до групи особливо небезпечних злочинів проти держави [6]. Більше того, суспільно небезпечні діяння, які на сьогодні закріплені у ч. ч. 1, 2 ст. 109 КК України, за своїм змістом є цілком тотожні тим, які описувалися у ч. ч. 1, 2 ст. 56-1 КК України 1960 року [3; 6].

Натомість у проєкті КК України, розробленому робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, утвореної Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 року [7], ст. 9.1.4. «Діяння, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу України або на захоплення державної влади в Україні» (Книга дев'ята «Кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України»), є уже дещо видозміненою, тому що у ній регламентується кримінальна відповідальність особи за вчинення діяння, спрямованого не лише на: насильницьку зміну конституційного ладу України; повалення конституційного ладу України; захоплення державної влади в Україні, але й на зміну територіальної цілісності України на порушення порядку, встановленого Конституцією України [8], де останнє суспільно небезпечне діяння згідно положень чинного КК України є злочином, кримінальна відповідальність за який передбачається іншою самотійною статтею – ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» [3].

Повертаючись до кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого ст. 109 чинного КК України («Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»), треба зазначити, що основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, які виникають з приводу забезпечення основ національної безпеки України, а саме, як впливає безпосередньо з назви самої статті та зі змісту диспозицій кримінально-правових норм, викладених у ч. ч. 1, 2 ст. 109 КК України, – її конституційного ладу та державної влади [3], що мають відношення політичної сфери діяльності України.

Загалом основи конституційного ладу в Україні визначаються Розділом I Конституції України «Загальні засади» [9], а тлумачення самого поняття «конституційний лад» найбільш повно викладено суддею Конституційного Суду Колісником В. П. в окремій думці стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 липня 2021 року № ne01d710-21. Зокрема, у відповідному документі інтерпретується, що «конституційний лад – це реальний конституційний правопорядок, сукупність реальних суспільних відносин, що виникають у сфері здійснення державної влади та у пов'язаних з ними сферах у процесі державотворення та функціонування громадянського суспільства за умови, що вся ця сукупність ґрунтується на конституційних засадах (принципах, цінностях тощо) і постійно функціонує відповідно до них. Тобто про конституційний лад як певний правовий порядок можна говорити не тоді, коли суспільні відносини є впорядкованими згідно з приписами юридичних норм, а лише тоді, коли впорядкованість цих суспільних відносин повністю чи переважно ґрунтується на конституційних принципах і конституційних цінностях та відповідає «духу» Конституції України» [10].

Відносно державної влади, то згідно ст. ст. 5, 6 Конституції України «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, а державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову» [4], що, як зауважується в одному з Рішень Конституційного Суду України, «... забезпечує стабільність конституційного ладу, запобігає узурпації державної влади та узурпації виключного права народу визначати і змінювати конституційний лад в Україні» [11].

Якщо аналізувати зміст диспозицій кримінально-правових норм, викладених у ст. 109 КК України, то вбачається, що у ч. 1 ст. 109 КК України закріплюється кримінальна відповідальність за дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також змову про вчинення таких дій; а у ч. 2 ст. 109 КК України – за публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій. Водночас, співставляючи санкції кримінально-правових норм, викладених у ч. ч. 1, 2 ст. 109 КК України з положеннями ч. ч. 4, 5 ст. 12 КК України, впливає, що суспільно небезпечні діяння, передбачені ч. 1 ст. 109 КК України (дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також змова про вчинення таких дій) є тяжкими злочинами, а ті, які передбачені ч. 2 ст. 109 КК України (публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій) – нетяжкими злочинами [3].

З метою забезпечення правильної кваліфікації досліджуваного злочину на практиці, необхідно враховувати ряд особливостей, які притаманні певним ознакам тих чи інших елементів його складу, окремі з яких окреслюються нижче. Так, наприклад, у ч. 1 ст. 109 КК України зазначається про «дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади» [3]. Тобто в даному випадку на законодавчому рівні виокремлюється тільки така форма суспільно небезпечного діяння як дія. Однак, не зважаючи на те, що законодавець визначає тільки активну поведінку суб'єкта злочину, беззаперечно слід погодитися з М. А. Рубашенком, який стверджує що «з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади» може бути вчинено як дію, так і бездіяльність, де остання, особливо якщо йдеться про невчинення дій відповідальними службовими особами, становить не меншу небезпеку. У зв'язку з цим шляхом внесення змін до ст. 109 КК України слово «дія» варто замінити на слово «діяння» [12, с. 431]. Зрештою, у ст. 9.1.4. проєкту КК України уже мовиться не про «дії», а власне про «діяння» [8].

Формулюючи та викладаючи у ч. 1 ст. 109 КК України таке суспільно небезпечне діяння як «дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади», не

конкретизує законодавець також і те, яким є відповідне насильство. Як наслідок, під таким способом можна розуміти будь-яке насильство – як психічне, так і фізичне.

Щодо публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, то вони можуть бути вчинені у різний спосіб, в т. ч. і з використанням мережі «Інтернет». За таких обставин Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду неодноразово підкреслює, що заклики, які розміщені в мережі «Інтернет», вважаються «публічними» тоді, коли власник інтернет-сторінки не обмежив доступ до своїх соціальних мереж, тобто вони є доступними для невизначеного кола осіб, внаслідок чого інформація цього профілю є загальнодоступною [13; 14]. Крім того, суб'єктом вчинення публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади є будь-яка фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16 років, не залежно від того має вона ознаки публічної особи чи ні, оскільки як знову ж таки з цього приводу зауважив Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду, відсутність у особи ознак публічної особи не впливає на кваліфікацію її дій як публічні заклики за ст. 109 КК України [14].

Досить актуальною є також проблема визначення моменту закінчення досліджуваного злочину в частині «розповсюдження матеріалів із закликами до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади». Потрібно визнати те, що у кримінально-правовій літературі це питання є дискусійним, але все ж таки найбільш слушними та прийнятними щодо цього є позиції тих учених, які стверджують, що «оскільки законодавець використовує термін «матеріали» у множині, то розповсюдження одного примірника відповідного матеріалу не містить склад цього злочину» [15, с. 262]. При цьому не важливо чи ті особи, які отримали відповідні матеріали, ознайомилися з їх змістом, чи ні – достатньо лише створити умови для такого ознайомлення [15, с. 262; 16, с. 25]. Тобто цей злочин вважається закінченим при розповсюдженні конкретним суб'єктом як мінімум двох екземплярів матеріалів із закликами до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, не залежно від того, ознайомилися чи ні адресати з їх змістом (достатньо лише створити умови для такого ознайомлення).

І на завершення ще декілька слів відносно такої обставини, яка обтяжує кримінальну відповідальність за вчинення публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, як «з використанням засобів масової інформації» (ч. 3 ст. 109 КК України). Абсолютно зрозуміло, що у КК України термін «засоби масової інформації» законодавцем використано на підставі діючих на той час таких нормативно-правових актів як закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року № 2782-XII та закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року № 3759-XII, на основі яких такі засоби включали в себе винятково [17; 18]:

1) друковані засоби масової інформації (пресу) – періодичні і такі, що продовжуються, видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію;

2) телебачення (телемовлення) – виробництво аудіовізуальних програм та передач або комплектування (пакетування) придбаних аудіовізуальних програм та передач і їх поширення незалежно від технічних засобів розповсюдження, які приймаються необмеженою кількістю осіб.

3) радіомовлення – виробництво, комплектування та розповсюдження аудіопередач (аудіопрограм) з використанням радіочастотного спектра, що приймаються будь-якою кількістю приймачів.

Однак на сьогодні через цифрову революцію чинним є закон України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX [19] (на підставі якого, до речі, втратили чинність два вище згадувані закони України), згідно положень якого до медіа належать не лише друковані засоби масової інформації (преса), телебачення (телемовлення) та радіомовлення, але й інші засоби, що дозволяють поширювати інформацію для визначеного чи невизначеного (необмеженого) кола осіб, приміром, мережа Інтернет. Тому з урахуванням положень сучасного медійного законодавства України у ч. 3 ст. 109 КК України словосполучення «з використанням засобів масової інформації» було б за необхідне замінити на словосполучення «з використанням медіа».

Висновки. Таким чином, резюмуючи усе вище наведене, слід констатувати наступне:

1) злочин, кримінальна відповідальність за який передбачається ст. 109 КК України («Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади») не є новим для чинного кримінального законодавства України, так як він був відомий також КК України 1960 року (ст. 56-1 (назва та сама), Глава I Особливої його частини «Злочини проти держави»). Більше того, суспільно небезпечні діяння, які на сьогодні закріплені у ч. ч. 1, 2 ст. 109 КК України, за своїм змістом є цілком тотожні тим, які описувалися у ч. ч. 1, 2 ст. 56-1 КК України 1960 року;

2) з аналізу статистичних даних, опублікованих на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора за період з січня 2014 року до грудня 2024 року, вбачається, що найбільше фактів вчинення злочину, передбаченого ст. 109 КК України («Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»), було обліковано впродовж січня-грудня 2022 року – 118 випадків, тобто саме в перший рік повномасштабного відкритого воєнного нападу РФ на територію України, який відбувся 24 лютого 2022 року і, на жаль, триває дотепер;

3) за результатами аналізу положень судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду встановлено, що заклики, які розміщені в мережі «Інтернет», вважаються «публічними» тоді, коли власник інтернет-сторінки не обмежив доступ до своїх соціальних мереж, тобто вони є доступними для невизначеного кола осіб, внаслідок чого інформація цього профілю є загальнодоступною;

4) злочин в частині «розповсюдження матеріалів із закликами до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади» рекомендується вважати закінченим при розповсюдженні конкретним суб'єктом як мінімум двох екземплярів матеріалів із закликами до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, не залежно від того, ознайомилися чи ні адресати з їх змістом (достатньо лише створити умови для такого ознайомлення);

5) у ч. 3 ст. 109 КК України однією з обставин, що обтяжує кримінальну відповідальність за вчинення публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, є «з використанням засобів масової інформації». Однак

з урахуванням положень сучасного (чинного) медійного законодавства України словосполучення «з використанням засобів масової інформації» у зазначеній вище частині коректніше було б замінити на словосполучення «з використанням медіа».

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України : закон України від 21 чер. 2018 р. № 2469-VIII. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 18 квітня 2025 року).
2. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»» від 14 вер. 2020 р. № 392/2020. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12> (дата звернення: 18 квітня 2025 року).
3. Кримінальний кодекс України : закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18 квітня 2025 року).
4. Конституція України : Основний Закон України від 28 чер. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18 квітня 2025 року).
5. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування : Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 18 квітня 2025 року).
6. Кримінальний кодекс України : закон України від 28 груд. 1960 р. № 2001-05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text> (станом на сьогодні втратив чинність).
7. Питання Комісії з питань правової реформи : Указ Президента України від 7 сер. 2019 р. № 584/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584/2019#Text> (дата звернення: 18 квітня 2025 року).
8. Контрольний текст проекту Кримінального кодексу України станом на 2 квіт. 2025 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (дата звернення: 18 квітня 2025 року).
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 лип. 2021 р. № 1-р/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#n9> (дата звернення: 18 квітня 2025 року).
10. Окрема думка судді Конституційного Суду України Колісника В. П. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 лип. 2021 р. № ne01d710-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ne01d710-21#Text> (дата звернення: 18 квітня 2025 року).
11. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5,

абзаців другого, третього, четвертого, п'ятого, тридцять дев'ятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) від 13 чер. 2019 р. № 5-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19#Text> (дата звернення: 18 квітня 2025 року).

12. Рубащенко М. А. Особливості конструкції складу дій, учинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ч. 1 ст. 109 КК України). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 430–433.

13. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 5 грудня 2024 року у справі № 127/8593/22 (провадження № 51-3180км24). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123678704> (дата звернення: 18 квітня 2025 року).

14. Постанова Верховного Суду колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 29 листопада 2023 року у справі № 595/359/21 (провадження № 51-5402км23). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115476534> (дата звернення: 18 квітня 2025 року).

15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доп. К.: Юридична думка, 2012. 1316 с.

16. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2010. 608 с.

17. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : закон України від 16 лист. 1992 р. № 2782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text> (станом на сьогодні втратив чинність).

18. Про телебачення і радіомовлення : закон України від 21 груд. 1993 р. № 3759-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (станом на сьогодні втратив чинність).

19. Про медіа : закон України від 13 груд. 2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 18 квітня 2025 року).

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОНТРАБАНДОЮ

У даній публікації проведений кримінально-правовий аналіз кримінальних правопорушень, пов'язаних з контрабандою, що регламентується статтями 201, 201-1, 201-3, 201-4, 305 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Звернено увагу на певні позитивні моменти після внесення останніх змін до кримінального закону, зокрема що стосуються криміналізації товарної контрабанди, уніфікації наскрізного поняття контрабанди, чіткого тлумачення способів контрабанди в самому законі. Крім того, викладені певні пропозиції щодо покращення КК України, що потребують подальшого осмислення, зокрема: закріплення в законі не лише такої дії як безпосередньо переміщення, але й дій, спрямованих на переміщення предметів через митний кордон, що дозволить чітко окреслити момент закінчення даного кримінального правопорушення; уніфікація кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак усіх видів контрабанди. В роботі також звертається увага на офіційну статистику, яка дозволяє поки що критично оцінювати криміналізацію товарної контрабанди з точки зору правозастосування.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, контрабанда, види контрабанди, предмет контрабанди, криміналізація контрабанди товарів.

This article provides a criminal law analysis of criminal offences related to smuggling regulated by Articles 201, 201-1, 201-3, 201-4, 305 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter - the CC of Ukraine). The authors draws attention to certain positive aspects of the recent amendments to the criminal law, particularly those related to the criminalisation of commodity smuggling, unification of the cross-cutting concept of smuggling, and clear interpretation of smuggling methods in the law itself. In addition, the author makes specific proposals for improving the Criminal Code of Ukraine, which require further reflection, in particular enshrining in the law not only such an act as direct movement but also actions aimed at moving items across the customs border, which will allow to define the moment of termination of this criminal offence clearly; unification of qualifying and special qualifying features of all types of smuggling. The article also draws attention to official statistics, which allow for a critical assessment of the criminalisation of commodity smuggling from the perspective of law enforcement.

Keywords: criminal offence, smuggling, types of smuggling, object of smuggling, criminalisation of smuggling of goods.

Вступ. Актуальність вчинення кримінальних правопорушень у сфері контрабанди полягає в бажанні суб'єктів обійти встановленні приписи з боку законодавця заради власної вигоди, інколи особа не хоче сплачувати митний збір за ввезення певних товарів, інколи такі товари можуть не

відповідати нормам якості та безпечності, а інколи й взагалі заборонені для ввезення на територію нашої держави. Контрабанда – явище давнє та відоме суспільству не першу сотню років, з плином часу форми ввезення та переміщення товарів постійно змінювались, модифікувались та впроваджувались все більш вигадливі методи.

Тому необхідність дослідження теми контрабанди товарів не зникає ніколи. У повній мірі контрабанду подолати також нереально для будь-якої держави, проте, можна знайти нові правові механізми для зменшення її рівня.

Одним із заходів протидії контрабанди є криміналізація її окремих форм. Сьогодні, вже в умовах воєнного стану, законодавець встановив додаткову кримінальну відповідальність за товарну контрабанду, контрабанду підакцизних товарів, що вимагає кримінально-правового аналізу усіх видів кримінальних правопорушень, пов'язаних з контрабандою.

Основний зміст. Контрабанда завжди була тісно пов'язана з розвитком суспільно-економічних відносин, розвитком торгівлі як всередині держави, так і зовнішньої форми торгівлі.

У загальному розумінні контрабанда – це незаконне переміщення товарів, предметів або ресурсів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. На сьогодні Кримінальний кодекс України містить 5 видів контрабанди, які різняться між собою насамперед предметом контрабанди. До кримінальних правопорушень, пов'язаних з контрабандою, відносяться діяння, передбачені статтями 201, 201-1, 201-3, 201-4, 305 КК України. Дефініція контрабанди у всіх вказаних статтях однакова – переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. В примітці до 201 статті дається роз'яснення, що означають поняття, використані в КК України «переміщення поза митним контролем» та «переміщення з приховуванням від митного контролю» [1] як способи вчинення контрабанди, і таке розуміння є однаковим для всіх вищевказаних криміналізованих видів контрабанди.

Статтею 201 КК України кримінальна відповідальність встановлена за контрабанду культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації; статтею 201-1 КК України – за

контрабанду лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України; статтею 305 КК України – за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. Незважаючи на те, що остання вказана стаття за родовим та безпосереднім об'єктом різниться від перших двох, оскільки родовим об'єктом злочинів, передбачених ст. 201 та 201-1 є суспільні відносини у сфері господарської діяльності, а передбаченого ст. 305 КК України – здоров'я населення, йде мова про окремі види контрабанди, які відрізняються один від одного саме предметом контрабанди. Лише предмет, не інші величинні характеристики, дають підстави кваліфікувати діяння як контрабанду за відповідними статтями.

Загалом законодавець в положеннях Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення попереднього документального контролю в пунктах пропуску через митний кордон України» також визначає безпосередній об'єкт контрабанди, його варто описувати в залежності від предмета та товару, який мав бути незаконно переміщений на територію нашої держави. Однак загалом таким об'єктом є суспільно-економічні відносини щодо сплати державного мита, податків та зборів, забезпечення прав громадян на культурну спадщину, громадської безпеки, життя та здоров'я населення [2].

На відміну від вищевказаних кримінальних правопорушень, для кваліфікації за статтями 201-3 та 201-4 КК України, не лише предмет (в першому випадку – товари (крім підакцизних товарів та електричної енергії), а в другому – підакцизні товари (крім електричної енергії)) є важливими для кваліфікації контрабанди, але й розмір вказаного предмету. В обох випадках за основним складом кримінального правопорушення – це значний розмір, але кримінальна відповідальність за контрабанду товарів може наставати, якщо цей розмір в п'ять тисяч і більше разів перевищуватиме неоподатковуваний мінімум доходів громадян (станом на теперішній час це 7 570 000 грн і більше), а за контрабанду підакцизних товарів – якщо розмір контрабанди підакцизних товарів в сімсот п'ятдесят і більше разів перевищуватиме неоподатковуваний мінімум доходів громадян (1 135 500 грн і більше).

Своєрідною новелою на сьогодні стала криміналізація в КК України контрабанди товарів, в тому числі підакцизних, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального

процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди» від 9 грудня 2023 р. №3516-IX. Ст. 201-3 КК України, що набрала чинності з 1 липня 2024 року, по суті слід вважати загальним видом контрабанди, оскільки контрабанда товарів раніше визначалася в ст. 201 КК України, в 2011 році контрабанду товарів було декриміналізовано, а напер після неодноразового внесення змін до цієї статті вона стала спеціальною по відношенню до ст. 201-3 КК України.

Отже, на сьогодні до предмета контрабанди можна віднести велику кількість товарів та інших матеріальних цінностей, за незаконне ввезення яких може наступати кримінальна відповідальність та застосовуватись відповідні санкції.

Щодо об'єктивної сторони контрабанди то вона полягає у переміщенні будь-якого із зазначених вище предметів (в певних випадках – у відповідних розмірах) через митний кордон України одним із спільних способів: поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. У всіх цих випадках обов'язковою умовою є перетин митного кордону, що фіксується як завершення складу кримінального правопорушення.

Водночас зауважимо, що цінною з практичної точки зору є пропозиція науковців визначити в законі, крім безпосередньо переміщення, також і дії, *спрямовані на переміщення предметів через митний кордон* [6, с. 100].

В ході подальшого дослідження кримінальних правопорушень, пов'язаних з вчиненням контрабанди, варто звернути увагу також на суб'єктивну сторону таких кримінальних правопорушень. Суб'єктивна сторона контрабанди характеризується в першу чергу прямим умислом. Суб'єкт усвідомлює протиправний характер своїх дій та бажає досягти результату – незаконно перемістити об'єкти контрабанди. Мотиви можуть бути різними, але мотиви та цілі вчинення контрабанди не впливають на кваліфікацію.

Суб'єктом контрабанди є будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Проте в певних випадках закон виділяє спеціального суб'єкта – службову особу, яка зловживає своїм службовим становищем для вчинення контрабанди (ч. 2 ст. 201, ч. 2 ст. 201-1, ч.2 ст. 201-3, ч. 2. ст. 201-4 КК України).

У контексті кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних з контрабандою, також варто охарактеризувати й існуючі кваліфікуючі ознаки. Так, КК України передбачає кваліфікуючу ознаку, яка підвищує суспільну небезпеку контрабанди усіх видів, – це вчинення контрабанди групою осіб за попередньою змовою. В більшості

випадків контрабанди (крім контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин) кваліфікуючими ознаками також є вчинення діяння службовою особою з використанням службового становища та раніше судимою особою (причому відповідно до примітки 3 ст. 201 КК України такою слід розуміти особу, що має судимість за вчинення усіх видів контрабанди). Крім того, в усіх випадках контрабанди, крім контрабанди культурних цінностей та зброї, кваліфікуючими ознаками є розмір – великий та особливо великий, який в примітках до відповідних статей встановлюється окремо, залежно від предмета контрабанди. Кваліфікуючою ознакою контрабанди, передбаченої ст. 305 КК України, є, крім розмірів, також така якісна характеристика як «особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини», та повторність (ч. 2 ст. 305 КК України). Майже в усіх видах контрабанди (крім контрабанди культурних цінностей та зброї), особливо кваліфікуючою ознакою є вчинення її організованою групою.

З огляду на аналіз кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, вважаємо за необхідне уніфікувати їх, зокрема встановити для всіх видів контрабанди, визначених в чинному КК України, як кваліфікуючу ознаку – повторність, вчинення службовою особою з використанням службового становища, та як особливо кваліфікуючу – вчинення контрабанди організованою групою.

Проведемо невеликий аналіз статистики за окремими видами контрабанди. Статистичні дані щодо рівня вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з контрабандою, говорять про їх досить велику кількість. Так, Офіс Генерального прокурора України у звітності за 2024 рік зазначає, що кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 201 КК України становила 115, з них 44 особам було вручено повідомлення про підозру. Контрабанда пов'язана з ввезенням або переміщенням поза митного контролю України лісо- та пиломатеріалів та необробленої деревини вчинювалось 36 разів, з них 9 особам вручено повідомлення про підозру. Фактів контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів за ст. 305 КК України зареєстровано 201, з них 119 особам було вручено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, 80 справ було направлено до суду та в подальшому винесене вирок особам. Також цікавим фактом є те, що 7 таких кримінальних правопорушень були вчинені групою осіб [3]. Зауважимо, що спостерігається досить низький рівень викриття осіб, підозрюваних у вчиненні контрабанди.

Проблемою ситуацією постає аналіз статистичних даних щодо статей 201-3 та 201-4 КК України, через їх новизну та поки що відсутністю об'єктивних даних щодо вчинення таких кримінальних правопорушень.

Наша держава на шляху до євроінтеграції та подальшим зближенням з Європейським Союзом мала криміналізувати товарну контрабанду, у свою чергу проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів» був розроблений ще в 2021 році, проте його прийняття зайняло вагомий проміжок часу і відбулось лише 09.12.2023, а безпосередня кримінальна відповідальність за контрабанду підакцизних товарів, тобто 201-4 встановлена з 1 січня 2024 року, контрабанду всіх інших товарів – з 1 липня 2024 року [4].

Цього року Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна провів дискусію на тему «Оцінка криміналізації товарної контрабанди в Україні в контексті євроінтеграції». У висновках цієї дискусії зазначалось, що великим поштовхом до подолання проблеми, пов'язаної з протидією контрабанді, стало запровадження парламентом наприкінці 2023 року кримінальної відповідальності за контрабанду товарів. Цю норму вимагав Європейський Союз і вона вважалася прогресивним кроком, хоча й бачимо поки що неефективність її застосування.

В межах дискусії підкреслювалося, що необхідність криміналізації контрабанди була зумовлена не лише усвідомленням внутрішніх проблем у митній сфері з боку керівництва держави, а й необхідністю виконання вимог Європейського Союзу. Слід зазначити, що впровадження відповідного законодавства, яке встановлює кримінальну відповідальність за товарну контрабанду, стало однією з ключових умов для отримання Україною макрофінансової допомоги в розмірі 1,5 млрд євро, а також для подальшого розблокування фінансової підтримки з боку міжнародних партнерів, що можна охарактеризувати як метод тиску на законодавця для подолання нагальної проблеми та спонукання його до активних дій [2].

Аргументувати необхідність криміналізації такого виду контрабанди також можна тим, що раніше законодавець своїми діями намагався поліпшити рівень підприємницької спроможності та купівельної спроможності громадян шляхом декриміналізації контрабанди, а саме у 2011 році, восени, було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011

року № 4025-VI, яким скасовано кримінальну відповідальність за контрабанду товарів.

Ініціатори цього нормативного акту пояснювали його прийняття необхідністю обмежити надмірне втручання правоохоронних органів у підприємницьку діяльність. Крім того, підкреслювалось, що українське законодавство містить надмірну криміналізацію порушень у сфері господарювання, що не відповідає сучасним правовим підходам [6, с. 97].

У подальшому позитивних результатів це не дало і відсоток вчинюваних правопорушень, пов'язаних з контрабандою, лише зростав, особливо тяжка ситуація відбувалась з контрабандою алкогольних та тютюнових виробів, що підпадають під категорію підакцизних товарів та загальнообов'язкові для митного контролю та сплати митного збору. Починаючи ще з 1991 року ця проблема досі не вирішена в повній мірі, регулярно Державна митна служба повідомляє про знайдені та вилучені товари такого виду, які були об'єктом контрабанди.

З цього приводу варто зазначити думку професора Дудорова О.О., який описує кримінальні правопорушення незаконного ввезення алкогольних напоїв та тютюнових виробів, що завершується їх реалізацією через налагоджену систему роздрібного збуту. При цьому всі тютюнові вироби реалізуються без акцизних марок, а алкогольні напої зазвичай мають підроблені акцизні марки. У таких випадках можна майже напевно стверджувати, що ці акцизні марки є фальшивими.

Аналізуючи результати боротьби з контрабандою алкогольної та тютюнової продукції можна дійти до висновків, що контрабандна діяльність для певної частини населення перетворилася на основне джерело доходу, набувши характеру напівлегального промислу. У цій сфері активно використовуються власні технічні засоби, а також приватні домоволодіння для зберігання товарів, переважно підакцизної продукції [7, с. 81].

Загально ситуацію вдалось частково врегулювати прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів», про який вже зазначалось раніше, проте виникли певні не врегульовані питання щодо розуміння та тлумачення поняття контрабанди.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що кримінальні правопорушення, пов'язані з контрабандою, становлять складну і багатогранну систему, яка містить вагомі економічні, соціальні та

правові наслідки для держави. Незаконне переміщення товарів через митний кордон України незалежно від його предмета чи обсягу підриває основи економічної безпеки, створює тіньові економічні схеми, знижує ефективність податково-митної системи та підриває довіру громадян до державних інституцій.

У рамках кримінального законодавства України контрабанда отримала оновлене юридичне осмислення у зв'язку з криміналізацією контрабанди товарів, в тому числі підакцизних. Ці зміни стали важливим етапом у реформуванні кримінальної політики держави, зокрема в контексті євроінтеграційних прагнень України. Відновлення кримінальної відповідальності за товарну та підакцизну контрабанду є відповіддю на сучасні виклики, що постали перед українською митною системою в умовах зростаючої відкритості кордонів і посилення тиску з боку як внутрішніх економічних інтересів, так і міжнародних зобов'язань.

Аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак видів контрабанди дозволив визначити позитивні моменти, пов'язані з останніми змінами до КК України. Зокрема, позитивно оцінюємо однакове визначення об'єктивної сторони контрабанди, спільне визначення в самому кримінальному законі способів для різних видів контрабанди, що сприяє уніфікації термінології і відповідно зрозумілості кримінального закону [8, с. 13]. Водночас можна визначити окремі прогалини, які потребують подальшого осмислення, зокрема щодо встановлення кримінальної відповідальності не лише за переміщення, але й дій, *спрямованих на переміщення* предметів через митний кордон, що дозволить чітко окреслити момент закінчення кримінального правопорушення (на стадії перетинання митного кордону чи на стадії його замаху); уніфікації кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак усіх видів контрабанди.

Дослідження також виявило динаміку криміналізації контрабанди: від її декриміналізації у 2011 році як частини політики гуманізації господарського законодавства – до повторного кримінального закріплення у 2023–2024 роках, що продиктованого як внутрішніми проблемами, так і зовнішнім тиском з боку Європейського Союзу. Така зміна державного курсу свідчить про переосмислення національних пріоритетів у сфері правопорядку, захисту економічних інтересів та боротьби з організованою злочинністю.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 1 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.04.2025).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення попереднього документального контролю в пунктах пропуску через митний кордон України: Закон України від 03.02.2011 № 2973-VI : станом на 1 черв. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2973-17#Text> (дата звернення: 16.04.2025).
3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Сайт Офісу генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushehnyia-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 16.04.2025).
4. Кримінальна відповідальність за контрабанду з 1 січня 2024 року – депутати за, бізнес проти. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН система пошуку аналізу та моніторингу нормативно-правової бази*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NZ235262> (дата звернення: 16.04.2025).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15.11.2011 № 4025-VI : станом на 7 листоп. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text> (дата звернення: 16.04.2025).
6. Ніколаєнко Т. Б. Криміналізація контрабанди товарів: сучасні виклики. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2024. № 47. С. 96–105.
7. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності. Київ: Юридична практика, 2009. 923 с.
8. Мусиченко О.М. Зрозумілість сучасного кримінального закону: монографія. Миколаїв: Іліон, 2021. 308 с.

Розділ II

НАУКОВИЙ ДОРОБОК МОЛОДИХ ПРАВОЗНАВЦІВ

УДК 343.8

Бусел Андрій

Колб Дар'я

Колб Денис

ПРО ДЕЯКІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У даній науковій статті здійснено аналіз офіційних статистичних даних та наукових джерел, що стосуються визначення соціально-правової природи індивідуального механізму вчинення військових злочинів в умовах воєнного стану в Україні, а також встановлені у зв'язку з цим деякі детермінанти, що сприяють вчиненню військовослужбовцями зазначених суспільно небезпечних і караних діянь, та запропоновані авторські науково обґрунтовані пропозиції щодо їх нейтралізації, блокування, усунення тощо.

Зокрема, встановлено, що серед детермінант корелюючого характеру (які не спричиняють та не обумовлюють даний злочинності) особливе місце займає правовий нігілізм та низька виконавча дисципліна суб'єктів правозастосування, яка пов'язана з неналежним дотриманням та, в окремих випадках, ігноруванням при цьому принципу верховенства права України, що знайшов своє відображення у ст. 8 Конституції України, а саме: внаслідок порушення ієрархічного співвідношення нормативно-правових актів підзаконні джерела фактично нівелюють дію зазначеного та інших принципів нормотворчої діяльності, створюючи таким чином відповідні умови для вчинення військових злочинів.

Визначено також, що у такому ж сенсі спрямовується правозастосовна практика і відносно реалізації таких конституційних принципів, як: рівності громадян перед законом та справедливості.

Доведено у зв'язку з цим, що зазначений нормативно-правовий підхід, включаючи й на законодавчому рівні, тільки підвищує рівень криміногенності серед військовослужбовців, а також зменшує, одночасно, вплив та ефективність запобіжних заходів, спрямованих на нейтралізацію, блокування, усунення тощо детермінант, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері військової служби України.

Враховуючи зазначене, у цій науковій статті обґрунтована необхідність активізації наукових розробок щодо вивчення позитивного зарубіжного досвіду та посилення у зв'язку з цим кримінальної відповідальності за вчинення військових злочинів в умовах воєнного стану в Україні.

Ключові слова: детермінанти; злочинність; військові кримінальні правопорушення; верховенство права; рівність перед законом; соціальна справедливість; кримінальна відповідальність; військовослужбовець.

This scientific article analyzes official statistical data and scientific sources related to the determination of the socio-legal nature of the individual mechanism for committing war crimes under martial law in Ukraine, and in this regard, some determinants that contribute to the commission of these socially dangerous and punishable acts by military personnel are established, and the author's scientifically substantiated proposals are proposed for their neutralization, blocking, elimination, etc. In particular, it is established that among the determinants of a correlating nature (which do not cause or condition this crime), a special place is occupied by legal nihilism and low executive discipline of law enforcement entities, which is associated with improper observance and, in some cases, ignoring the principle of the rule of law of Ukraine, which is reflected in Art. 8 of the Constitution of Ukraine, namely: as a result of the violation of the hierarchical relationship of regulatory legal acts, subordinate legal sources actually level the effect of the specified and other principles of rule-making activity, thus creating appropriate conditions for the commission of war crimes.

It was also determined that in the same sense, law enforcement practice is directed towards the implementation of such constitutional principles as: equality of citizens before the law and justice.

In this regard, it is proven that the specified regulatory and legal approach, including at the legislative level, only increases the level of crime among military personnel, and also simultaneously reduces the impact and effectiveness of preventive measures aimed at neutralizing, blocking, eliminating, etc. determinants that contribute to the commission of criminal offenses in the field of military service in Ukraine.

Taking into account the above, this scientific article substantiates the need to intensify scientific developments in the study of positive foreign experience and, in this regard, strengthen criminal liability for committing war crimes under martial law in Ukraine.

Key words: *determinants; crime; military criminal offenses; rule of law; equality before the law; social justice; criminal liability; military serviceman.*

Вступ. Як показує практика, з часу відкритої військової агресії російської федерації проти України (2022-2025 р.р.) значно зросла кількість кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена у розділі XIX Особливої частини Кримінального кодексу України (КК України). Так, якщо у 2013 році (першому звітному періоді після введення в дію нового Кримінального процесуального кодексу України (КПК України)) кількість військових злочинів складала 369 випадків або 0,1% у загальній структурі зареєстрованих кримінальних правопорушень, то у 2022 їх число сягнуло майже 14 тис. (3,8% у загальній кількості кримінальних правопорушень), а у 2023 – 28 тис. 666 або 6,0% у цій структурі [1].

У ході даного дослідження встановлено, що однією з детермінант, яка сприяє вчиненню зазначених суспільно небезпечних діянь (ст. 11 КК України), є порушення в нашій державі принципу соціальної справедливості, який за рішенням Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 визнаний вирішальним у контексті регулятора суспільних відносин [2]. При цьому в теорії права зазначений принцип розглядається у трьох аспектах, а саме:

а) формальному (до однакового слід ставитись однаково), що в контексті вирішення проблем, пов'язаних із злочинністю у військовій сфері, зобов'язує державу залучати до військової служби, як це передбачено ст. 17 Конституції України, всіх без винятку її громадян [3, с. 125-126];

б) змістовна справедливість, яка за рішенням того ж таки Конституційного Суду України має виражатись у пропорційності ідеї права та ідеології справедливості [4], що, знову ж таки, у сенсі досліджуваної у цій роботі проблематики означає, що держава має забезпечувати Збройні Сили України (ЗСУ) та інші військові формування всіма необхідними засобами для оборони і безпеки, які реалізуються конкретно взятими, призваними на службу громадянами України, а не покладатись з цього приводу лише на волонтерську діяльність та допомогу Заходу [5];

в) процедурна справедливість, яка полягає у тому, щоб у правозастосовній практиці дотримуватись закріпленого в законі порядку забезпечення військових правовідносин, що з огляду запобігання військовим злочинам означає приведення правил і практики діяльності територіальних центрів комплектування (ТЦК) до людських вимірів (без так званої «бусифікації» [6]; неправомірного застосування заходів примусу, фізичної сили та зброї; психічного насильства та інших погроз щодо військовослужбовця та його близьких родичів).

Отже, в наявності складна теоретико-прикладна проблема, вирішення якої автоматично, як видається, призведе до нейтралізації тих детермінант, які сприяють вчиненню військових злочинів, у силу високого рівня патріотичної та психологічної готовності наших співвітчизників захищати державний суверенітет і територіальну цілісність України.

Вивчення наукової літератури показало, що питаннями запобігання вчиненню кримінальних правопорушень у військовій сфері України досить предметно та активно займаються такі учені, як: О. М. Бандурка, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. К. Грищук, О. М. Джужа, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, В. О. Навроцький, А. В. Савченко, О. П. Рябчинська, П. Л. Фріс, В. І. Шаkun та ін.

Поряд з цим, у контексті існуючих в умовах воєнного стану України проблем і детермінант, що сприяють вчиненню військових кримінальних правопорушень, зазначена проблематика вивчена недостатньо, що й визначає її актуальність, теоретичне і практичне значення.

Виходячи з цього, метою даної наукової статті є з'ясування соціально-правової природи детермінант, які спричиняють та

обумовлюють вчинення військових кримінальних правопорушень, а її головним *завданням* – розробка за результатами проведеного аналізу матеріалів офіційної статистики, а також дослідження доктринальних джерел науково обґрунтованих заходів щодо блокування, усунення, нейтралізації тощо зазначеного детермінаційного комплексу причин і умов військової злочинності в Україні.

Основний зміст. Відповідно до ст. 17 Конституції України, захист її державного суверенітету і територіальної цілісності є справою всього Українського народу. Поряд з цим, як показує практика, не всі громадяни усвідомлюють та добросовісно виконують свій військовий обов’язок щодо реалізації зазначених конституційних положень. Так, згідно офіційних даних, більше 100 тис. військовослужбовців, які перебували на фронті у 2022-2024 р.р., самовільно залишили військові частини, пояснюючи це страхом за своє життя і здоров’я, а також психологічним і фізичним виснаженням у зв’язку з цим [7].

Без сумніву, позицію цих осіб по-людськи зрозуміти можна, але з огляду те, що російська агресія несе не тільки загрозу нашій державі у цілому, вона також має на меті повне знищення Української нації (у нормах права це визначено, як геноцид (ст. 442 КК України)), а тому у цій ситуації, як видається, слід взяти за приклад ті позитивні та показові підходи, що сформувались впродовж тривалого історичного періоду у тих країнах, які ведуть постійні війни за своє існування, суверенітет і територіальну цілісність.

Зокрема, в Ізраїлі військову службу зобов’язані проходити всі без виключення громадяни, незалежно від статусу, статі та інших особистих відмінностей, а ті особи, які ухиляються від виконання даного обов’язку, не тільки притягаються до кримінальної відповідальності, але й позбавляються на підставі закону низки прав, пільг і преференцій, що таким чином дає можливість населенню цієї держави відчувати в реальності дію принципу соціальної рівності [8].

Аналогічний підхід застосовується й у Південній Кореї, яка має постійного сусіда-агресора (Північну Корею), та системно підходить до запобігання посяганням на її суверенітет і територіальну цілісність з його боку, шляхом залучення до військової служби та підготовки резервістів максимальну кількість категорій осіб з числа її громадян [9, с.53-59].

На жаль, в Україні на законодавчому, організаційному та інших рівнях до вирішення зазначеного питання підходять дещо по-іншому, що, у свою

чергу, не тільки порушує зазначений та інші принципи, які регулюють мобілізаційну діяльність (у формі так званої «бусифікації» [6]), але й суттєво підвищують рівень реальних посягань на національну безпеку нашої держави, що в кінцевому підсумку й виступає однією з детермінант, яка обумовлює самовільне залишення частин (СЗЧ) Збройних Сил України (ЗСУ) військовослужбовцями.

Як показало вивчення думок студентів та старшокласників загальноосвітніх закладів освіти, без видозміни відношення держави до забезпечення виконання ст. 17 Конституції України та жорсткого реагування на випадки СЗЧ, зменшити на сьогодні реально існуючі загрози з боку російської федерації, втрати військовослужбовців та в цілому територій нашої держави є надто складним завданням.

У таких умовах, як видається, варто було б (за зразком, наприклад, Ізраїлю) посилити кримінальну відповідальність за вчинення військовослужбовцями кримінальних правопорушень у формі СЗЧ (встановити, зокрема за це покарання у виді позбавлення волі терміном від 10 до 15 років), а також позбавляти таких суб'єктів злочину статусу учасників бойових дій та передбачених законом пільг і гарантій.

Без сумніву, запропонований у цій роботі погляд на існуючі проблеми є не безспірним і відповідь на нього має бути надана у тому числі й шляхом активізації наукових розробок у цьому напрямі, а також підвищення рівня політичної та інших видів відповідальності для суб'єктів законодавчої ініціативи (ст. 92 Конституції України).

Особливої уваги у зв'язку з цим заслуговує та із детермінант, що стосується реалізації у військовій сфері конституційних принципів діяльності державних органів. Так, як показує практика, останнім часом, особливо в період воєнного стану, в нашій країні все частіше різноманітними державними органами влади порушується ті чи інші норми Конституції України, що призводить до суттєвого порушення гарантованих нею прав, законних інтересів та основоположних свобод людини і громадянина, а також детермінує вчинення злочинів у військовій сфері [10]. При цьому, не дивлячись на те, що з цього приводу існує спеціальна постанова Верховного Суду України [11], а також відповідні рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) [12], окремі службові та посадові особи органів державної влади, визначені в Основному законі (ст. 6), ігнорують зазначені приписи та вимоги, позаяк в Конституції України

відсутній такий необхідний для будь-якого законодавчого акта правовий елемент, як юридична відповідальність за порушення її норм.

Показовими у даному сенсі можна назвати внесені законодавчим органом України зміни у ст. 46 Бюджетного кодексу та визначений у зв'язку з цим порядок реалізації його положень у постанові Кабінету Міністрів України від 03.01.2025 №1 «Про визначення порядку виплати пенсій деяким категоріям осіб у 2025 році у період воєнного стану», відповідно до яких та у порушення ст.ст. 3, 8, 22, 24, 58 Конституції України незаконно обмежена виплата пенсій для окремих категорій громадян, включаючи дійсних і колишніх військовослужбовців.

Сутність цієї проблеми полягає у наступному:

1. Відповідно до положень ч. 1 ст. 58 Основного закону, закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної сили та не можуть погіршувати правовий статус особи. При цьому, як витікає зі змісту ч. 2 ст. 64 даного законодавчого акта, навіть в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені ст. 58 Конституції України.

2. Правові відносини між особою та іншими суб'єктами, включаючи органи державної влади, виникають з моменту вступу у законну силу будь-якого нормативно-правового акта відповідно до встановленої процедури [3, с. 203-206], а тому, якщо вони звужують зміст та обсяг існуючих прав і свобод (ч. 3 ст. 22 Конституції України), то вони також не мають застосовуватись до тих суб'єктів права, які мали на час його дії встановлений на законних підставах правовий статус.

Зокрема, як це зазначено в ч. 2 ст. КК України, наказ або розпорядження (за аналогією – закон) є законними, якщо вони не суперечать чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав і свобод людини та громадянина.

3. Згідно ч. 1 ст. 8 Конституції України, в нашій державі визнається та діє принцип верховенства права, а її норми мають найвищу юридичну силу та є нормами прямої дії, а тому прийняття іншими суб'єктами нормотворчої діяльності (ст. 92 Основного закону) законодавчих актів, які суперечать їй, слід визнати нікчемними, тобто такими, що не породжують і не можуть породжувати апріорі будь-які правові відносини та відповідні негативні наслідки їх невиконання у таких випадках, що гарантовано положеннями ст. 60 Конституції України.

Як з цього приводу зауважив у п. 2 постанови Пленуму від 01.11.1996 № 9 Верховний Суд України, при розгляді конкретних справ має

оцінюватись зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати її норми як акт прямої дії [11].

Натомість, використовуючи відсутність в Основному законі санкцій за невиконання його вимог і конкретних положень, в Україні все частіше порушуються конституційні права і свободи людини, що призводить до збільшення кількості звернень наших співвітчизників до ЄСПЛ, а також до зберігання нашою державою місця у трійці європейських країн з означеної проблематики [13].

Висновки. Саме зазначена детермінанта, як встановлено в ході даного дослідження, є ключовою серед переліку інших причин і умов, які сприяють вчиненню військових злочинів, а тому, без сумніву, має стати пріоритетним напрямом діяльності всіх, без винятку, суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в нашій країні.

Виходячи з цього, а також враховуючи положення ст. 8 Конституції України про те, що вона має найвищу юридичну силу, а отже відноситься до переліку законів, як видається, у сьогоденні слід доповнити її розділом XVI «Юридична відповідальність за невиконання норм Конституції України», у якому передбачити правовий механізм притягнення винуватих осіб до тих чи інших видів зазначеної відповідальності, що дасть можливість не тільки знизити рівень військової злочинності, але й підвищить у зв'язку з цим ефективність запобігання кримінальним правопорушенням у даній галузі суспільної діяльності.

Список використаних джерел

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013-2023 роки. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування*. *Офіс генерального прокурора*: оф. вебсайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text/>
3. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Кіровоградобленерго» про офіційне тлумачення положень частини восьмої статті 5 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-07#Text>

5. Чому держава не здатна забезпечити військо? *MILITARNYI*. 2024. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/chomu-derzhava-ne-zdatna-zabezpechty-vijsko/>
6. «Бусифікація» — неологізм, який увійшов у топ-запитів 2024 року. *Суспільне Культура*. 2024. URL: <https://suspilne.media/culture/909045-busifikacia-neologizm-akij-uvijsov-u-top-zapitiv-2024-roku/>.
7. Рабольт І. Самовільне залишення частини: в Офісі генпрокурора назвали кількість кримінальних справ. *Київ 24*. URL: <https://kyiv 24.news.ua>
8. Флурі Ф., Бадрак В. Сучасний досвід призову на строкову службу та формування військового резерву. Женева-Київ: Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, 2017. 86 с.
9. Колб О. Г., Топчій В. В., Пирожик О. В. Про деякі шляхи запобігання ухиленню від військової служби та мобілізації в Україні в умовах воєнного стану з урахуванням зарубіжного досвіду. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2024 : Альманах наукових праць*. Миколаїв : МННП НУ «ОЮА», 2024. С. 53-59.
10. Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році: щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/>
11. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text>
12. Рішення Європейського Суду з прав людини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
13. Микола Гнатовський. В Європейському суді з прав людини вже багато позовів, які стосуються війни рф в Україні – суддя ЄСПЛ від України. *ІА "УНН"*. URL: <https://court.gov.ua/press/interview/1510856/>.

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА
КОЛАБОРАЦІОНІЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ
АСПЕКТИ**

У статті розглядається поняття колабораціонізму та його правова кваліфікація в контексті воєнного стану в Україні. Проаналізовано чинний кримінальний закон України щодо відповідальності за колабораціоністську діяльність, зокрема нововведення, передбачені статтею 111-1 Кримінального кодексу України. Автор досліджує практику притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які сприяли державі-агресору, та виокремлює проблеми, що виникають під час кваліфікації таких діянь. Окрему увагу приділено співвідношенню між свободою висловлювань та державною безпекою в умовах воєнного стану.

Ключові слова: колабораціонізм, кримінальна відповідальність, війна в Україні, державна зрада, окупація, Кримінальний кодекс України.

The article explores the concept of collaborationism and its legal classification in the context of martial law in Ukraine. It analyzes the current criminal legislation of Ukraine regarding responsibility for collaborationist activities, focusing on the newly introduced Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. The author examines the practice of prosecuting individuals who supported the aggressor state and highlights the challenges in qualifying such actions. Special attention is paid to balancing freedom of expression and state security under martial law.

Keywords: collaborationism, criminal liability, war in Ukraine, treason, occupation, Criminal Code of Ukraine.

Вступ. Актуальність теми кримінальної відповідальності за колабораціонізм в умовах війни в Україні зумовлена сучасними реаліями повномасштабного вторгнення російської федерації на українські землі. У нинішніх умовах особливої ваги набуває питання притягнення до відповідальності осіб, які співпрацюють з окупаційною владою або підтримують агресора. Такі дії становлять загрозу національній безпеці, територіальній цілісності та суверенітету України. Впровадження нової статті 111-1 до Кримінального кодексу України вимагає наукового осмислення й аналізу її практичного застосування. Також важливо визначити межу між свободою слова та колабораціоністською діяльністю, аби уникнути зловживань у правозастосовній практиці. Дослідження цієї теми сприяє вдосконаленню механізмів захисту державності та правопорядку в умовах воєнного стану.

Велика соціальна актуальність та державна значущість протидії колабораційній діяльності інструментами кримінальної юстиції обумовило дослідницький пошук фахівців кримінально-правового блоку. Так, питанням кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність присвятили свої праці Т. Батраченко, Є. Письменський, Р. Мовчан, М. Топоркова, С. Пономаренко, О. Онищенко, Ю. Лісова, М. Хавронюк та багато інших.

Мета написання даної роботи є детальний аналіз кримінальної відповідальності за колабораціонізм в умовах війни в Україні.

Основний зміст. Поняття колабораціонізму є відносно новим явищем у вітчизняній правовій системі, яке почало активно розвиватися лише у відповідь на масштабні виклики, спричинені повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну у 2022 році. До цього часу термін «колабораціонізм» мав переважно історичне або публіцистичне значення, але не був закріплений у кримінальному законі України. Масове поширення випадків співпраці окремих громадян України з окупаційною владою, передача важливої інформації ворогу, участь у незаконних адміністраціях чи пропагандистських заходах створили об'єктивну потребу у правовому реагуванні. У березні-квітні 2022 року, в умовах гострої воєнної загрози, Верховна Рада України оперативно ухвалила зміни до Кримінального кодексу, запровадивши дві нові статті – 111-1 «Колабораційна діяльність» та 111-2 «Пособництво державі-агресору». Вони стали основним правовим інструментом для притягнення до відповідальності осіб, які допомагають окупантам політично, адміністративно чи інформаційно. Таким чином, правове закріплення поняття колабораціонізму стало вимушеним, але необхідним кроком для захисту суверенітету та територіальної цілісності України в умовах збройної агресії.

Реалізація кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність становить складне й багатоаспектне кримінально-правове питання. У першу чергу, йдеться про визначення складу злочину, зокрема об'єктивної та суб'єктивної сторін, меж криміналізації відповідної поведінки, а також кваліфікуючих ознак, що відрізняють добровільну співпрацю з державою-агресором від дій, вчинених під примусом. Окрему увагу в кримінальному праві приділяють принципу справедливості покарання – особливо у випадках, коли особи діяли в умовах обмеженого вибору на тимчасово окупованих територіях. Кримінально-правова кваліфікація таких дій

потребує дотримання засад законності, індивідуалізації відповідальності та гуманізму. Також важливим є узгодження кримінально-правових норм із положеннями міжнародного кримінального права, зокрема стандартами щодо дотримання прав людини та забезпечення справедливого судового розгляду. Злочин колабораційної діяльності передбачає наявність умислу на співпрацю з державою-агресором, що реалізується через надання допомоги її органам чи збройним формуванням у здійсненні підривної діяльності проти України в умовах збройного конфлікту та тимчасової окупації [1, с. 158].

Упродовж 2022–2024 років в Україні спостерігається активізація правоохоронної та судової діяльності у сфері боротьби з колабораціонізмом, що підтверджується значною кількістю розглянутих справ. За наявними даними, українські суди розглянули понад 1500 кримінальних проваджень, пов'язаних із колабораційною діяльністю. Згідно з аналітичним звітом Центру прав людини «Zmīna», станом на 15 червня 2024 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься 1442 вироки, які набрали законної сили [2, с. 7]. Це свідчить не лише про серйозність загрози, яку становить колабораціонізм, а й про активну протидію цьому явищу з боку держави. Поряд із судовою практикою, правоохоронні органи також демонструють високий рівень залучення: за даними Офісу Генерального прокурора, станом на 31 серпня 2024 року зареєстровано 1976 кримінальних правопорушень за статтею 111-1 Кримінального кодексу України, з яких 756 особам уже повідомлено про підозру. Така статистика формує достатню емпіричну базу для аналізу і узагальнення практики як досудового розслідування, так і судового розгляду справ, що стосуються колабораціоністської діяльності, що є вкрай важливим для подальшого вдосконалення правозастосування у цій сфері [3].

У кримінальних провадженнях, пов'язаних із колабораційною діяльністю, науковці звертають увагу на низку специфічних складнощів, які виникають у процесі доказування. З точки зору кримінального процесуального та матеріального права, ці провадження характеризуються особливо високими вимогами до дотримання принципів змагальності, презумпції невинуватості та допустимості доказів. Однією з головних кримінально-правових проблем є встановлення суб'єктивної сторони злочину – умислу на співпрацю з ворогом. Зібрані докази повинні не лише підтверджувати факт певних дій, але й доводити, що вони були вчинені з чітким усвідомленням їх спрямованості на сприяння державі-агресору.

З точки зору кримінального права, особливу складність становить розмежування дій, що підпадають під ознаки злочину, і поведінки, яка вчинена внаслідок крайньої необхідності чи під тиском. Відповідно до статей 39 і 40 Кримінального кодексу України, дії особи, яка перебувала під фізичним або психологічним примусом, можуть бути визнані такими, що виключають кримінальну відповідальність. Таким чином, обов'язком слідства є не лише доведення складу кримінального правопорушення, а й перевірка наявності обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. У контексті кримінального права це вимагає глибокого індивідуального підходу до кожної справи, з урахуванням як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Недотримання цих стандартів не лише ставить під сумнів правомірність кримінального переслідування, але й може мати серйозні правові наслідки у вигляді порушення прав особи та визнання таких проваджень незаконними як на національному, так і міжнародному рівні [4].

У сфері кримінального права розслідування кримінальних проваджень за фактами колабораційної діяльності породжує низку актуальних правових проблем, що потребують ґрунтового аналізу з урахуванням принципів кримінальної відповідальності, правової визначеності та справедливості. Однією з центральних проблем є необхідність чіткого встановлення добровільності та умислу як обов'язкових ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність можлива лише за умови, якщо особа діяла свідомо, з прямим умислом сприяла державі-агресору. За відсутності таких ознак – зокрема, у випадках дій, вчинених під впливом фізичного або психічного примусу, або за умов крайньої необхідності – діяння не можуть визнаватися кримінально протиправними, що прямо випливає з положень статей 39–40 Кримінального кодексу України. Таким чином, ефективна реалізація норм кримінального права у справах про колабораційну діяльність потребує індивідуального підходу до кожного випадку, забезпечення об'єктивної оцінки дій особи та неухильного дотримання основоположних принципів кримінального процесу. Лише така модель правозастосування гарантує справедливість, гуманізм та законність у вирішенні складних правових ситуацій, спричинених умовами збройного конфлікту [5].

Слушною є думка В. Бондаря щодо необхідності чіткого визначення обставин, які підлягають встановленню у ході досудового розслідування

колабораційної діяльності. Це має не лише методичне, а й практичне значення, оскільки дозволяє структуровано підійти до планування слідчих дій, формувати обґрунтовану версію кримінального правопорушення, визначати джерела доказової інформації та уникати формального підходу до оцінки дій підозрюваних. Уточнення кола питань, які мають бути з'ясовані у кожному конкретному випадку, забезпечує ефективність розслідування та сприяє досягненню процесуальної справедливості.

У цьому контексті особи, уповноважені на здійснення досудового розслідування, повинні ще на початковому етапі встановити ключові обставини, які потребують доказування, та визначити, якими саме засобами і способами вони можуть бути підтверджені. Це дозволить не лише забезпечити повноту слідства, а й мінімізувати ризики порушення прав людини, уникнути довільної кваліфікації дій як колабораційних. Важливим аспектом залишається дотримання міжнародних стандартів, зокрема положень міжнародного гуманітарного права, що регламентують поведінку з цивільним населенням на окупованих територіях [6, с. 12].

Науковці наголошують, що до внесення змін до чинного Кримінального кодексу України під час розслідування колабораційної діяльності особливу увагу слід приділяти низці важливих аспектів, які мають принципове значення для об'єктивної правової оцінки дій підозрюваної особи. Насамперед, важливо встановити наявність прямого умислу щодо завдання шкоди національній безпеці України. Лише чітке розуміння того, що дії особи були свідомими та спрямованими на підтримку ворога, може стати підставою для обґрунтованого обвинувачення. Разом з тим, варто розглядати й обставини, за яких особа здійснювала ці дії, зокрема наявність непереборної сили, загроз життю або здоров'ю, примусу, що могли суттєво вплинути на її поведінку.

Крім того, дослідники підкреслюють необхідність врахування значення діяльності особи для забезпечення базових умов життя на тимчасово окупованій території. Не всі дії можуть розцінюватися як колабораціонізм, особливо якщо вони були спрямовані на підтримання життєдіяльності населення в умовах гуманітарної кризи. Також надзвичайно важливо точно встановити час вчинення діяння, оскільки це дає змогу правильно застосовувати кримінальний закон у часі, відповідно до принципу дії закону *ex post facto*. Окремо підкреслюється необхідність дослідити, чи усвідомлювала особа протиправність своїх дій, адже відсутність такого усвідомлення може вплинути на кваліфікацію вчиненого

та міру відповідальності. Усі ці обставини повинні бути предметом ретельного аналізу для забезпечення справедливого правосуддя [7].

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене, зазначимо, що кримінальна відповідальність за колабораціонізм в умовах війни в Україні є складним і багатоаспектним правовим явищем, що виникло як реакція держави на реальні виклики, спричинені повномасштабною агресією російської федерації. Запровадження відповідних норм Кримінального кодексу України (ст. 111-1, 111-2) стало необхідним кроком у протидії підривної діяльності громадян, які співпрацюють з окупаційною владою. Водночас правозастосовча практика вимагає глибокого аналізу кожного окремого випадку, з урахуванням умов, у яких перебували особи, наявності умислу, примусу, обставин непереборної сили та значення їхніх дій для підтримання життєдіяльності на окупованих територіях.

Науковці й практики одноставно вказують на необхідність дотримання принципів справедливого судочинства та міжнародного гуманітарного права під час розслідування й судового розгляду таких справ. Наявна статистика свідчить про активну роботу правоохоронних органів та судів, що забезпечує формування емпіричної бази для подальших досліджень і вдосконалення кримінального законодавства. У зв'язку з цим важливим завданням є чітке визначення обставин, що підлягають доказуванню, та уникнення надмірного репресивного підходу щодо осіб, які діяли під тиском обставин або не мали альтернативи. Тому подальше нормативне, практичне й наукове осмислення проблеми колабораціонізму має стати однією з важливих складових у боротьбі за збереження державного суверенітету, справедливості та верховенства права в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Письменський Є. Особливості кваліфікації колабораційної діяльності у формі передачі матеріальних ресурсів ворогові. *Науковий вісник ДДУВС*. 2023. Спеціальний випуск № 2. С.158–163. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/sp2/NV_spec_2-2023-158-164.pdf (дата звернення: 15.04.2025)
2. Вживання чи злочин: як Україна карає за колабораціонізм. Аналітичний звіт / Синюк О., Депутат Д., Вишневська І., Волковинська В., Червонна В., Єлігулашвілі М.; ред. Луньова О. Київ, 2024. 104 с. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/07/colaboratz_print_ukr.pdf (дата звернення: 15.04.2025)
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Січень – серпень 2024. *Офіс Генерального прокурора*. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=254245 (дата звернення: 15.04.2025)

4. Лісніченко Д. Шляхи вдосконалення процесуального порядку та методики розслідування злочинів пов'язаних з вчиненням державної зради та колабораційної діяльності. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 1. С. 768-771. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/handle/123456789/7287> (дата звернення: 15.04.2025)

5. Михайлов Д. Законодавство про колабораціонізм не відповідає міжнародному гуманітарному праву. URL: <https://suspilne.media/802683-zakonodavstvo-pro-kolaboracionizm-ne-vidpovidaє-miznarodnomu-gumanitarnomu-pravu-zmina/> (дата звернення: 15.04.2025)

6. Бондар В.С. Обставини що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 111-1 КК України. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Том XXXII. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 3–14.

7. Асанов Д., Бісюк О. Колабораційна діяльність в умовах повномасштабного вторгнення РФ – кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України. *Молодий вчений*. № 1 (125). 2024. С. 101–108. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-1-125-12> (дата звернення: 15.04.2025).

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджено актуальні проблеми кримінально-правової політики України у сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із використанням штучного інтелекту (ШІ). Проаналізовано виклики, що постають перед національною правовою системою у зв'язку з розвитком цифрових технологій, та окреслено можливі напрями удосконалення законодавства. Обґрунтовано необхідність концептуального переосмислення підходів до криміналізації діянь, у яких задіяний ШІ, з урахуванням міжнародного досвіду та етичних аспектів.

Ключові слова: *штучний інтелект, кримінальне право, кримінально-правова політика, цифрові злочини, криміналізація, етика ШІ, суб'єкт відповідальності, дінфейки, кіберзлочинність.*

The article examines the current problems of Ukraine's criminal law policy in the field of combating crimes related to the use of artificial intelligence (AI). The challenges facing the national legal system in connection with the development of digital technologies are analyzed, and possible directions for improving legislation are outlined. The need for a conceptual rethinking of approaches to the criminalization of acts involving AI is substantiated, taking into account international experience and ethical aspects.

Keywords: *artificial intelligence, criminal law, criminal law policy, digital crimes, criminalization, AI ethics, subject of responsibility, deepfakes, cybercrime.*

Вступ. Стрімкий розвиток інформаційних технологій, особливо в галузі штучного інтелекту (ШІ), докорінно змінює уявлення про межі можливого в сучасному цифровому світі. Від автономних транспортних засобів і автоматизованих систем охорони до генеративних мовних моделей – штучний інтелект дедалі глибше проникає у всі сфери суспільного життя. Така технологічна еволюція створює не лише значний соціально-економічний потенціал, а й породжує нові ризики та виклики для правової системи.

Українське суспільство наразі перебуває на етапі інтенсивної цифровізації, яка охоплює державне управління, фінансову сферу, медицину, освітні й безпекові процеси. У такому контексті використання ШІ не є виключенням, а скоріше – необхідністю. Проте, паралельно зі зростанням технологічних можливостей зростає і кількість зловживань: з'являються нові типи кримінальних правопорушень, які вчиняються за допомогою інтелектуальних систем, що здатні до самонавчання, прийняття рішень без прямого втручання людини, або до моделювання соціальної поведінки.

Нинішня кримінально-правова система України, заснована переважно на антропоцентричних уявленнях про відповідальність, виявляється неготовою до адекватного реагування на загрози, що генеруються інноваційними технологіями. Виникає нагальна потреба у переосмисленні ключових понять, інститутів та механізмів кримінального права в контексті цифрової трансформації. Зокрема, важливим є питання визначення меж кримінальної відповідальності за діяння, вчинені із застосуванням штучного інтелекту, встановлення обсягів провини суб'єктів, які прямо чи опосередковано беруть участь у створенні, налаштуванні чи використанні ШІ.

Таким чином, проблема правового регулювання протидії кримінальним праворушенням, пов'язаним із ШІ, набуває не лише прикладного, а й концептуального характеру, оскільки потребує розробки нових підходів у межах кримінально-правової політики держави, які мають спиратися на міжнародний досвід, міждисциплінарні дослідження, а також принципи етики та цифрової безпеки.

Основний зміст. Під кримінальними правопорушеннями із застосуванням ШІ доцільно розуміти суспільно небезпечні діяння, які вчиняються за допомогою автономних або напіваавтономних програмних засобів, що наділені здатністю до аналізу, прийняття рішень і самонавчання. Такі кримінальні правопорушення можуть охоплювати: використання чат-ботів для шахрайства; автономне керування дронами для фізичних атак; створення *deepfake*-контенту з метою шантажу чи дискредитації; використання алгоритмів для обходу систем безпеки; автоматизоване розповсюдження дезінформації з метою впливу на політичні процеси.

Проблема полягає в тому, що ШІ, як суб'єкт, юридично не існує, а відповідальність завжди покладається на людину – власника, розробника, користувача або експлуатанта. Але хто саме має нести відповідальність у випадку, коли дія ШІ не була прямо контрольована людиною?

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) не містить спеціальних норм, які б прямо передбачали кримінальну відповідальність за діяння, скоєні із застосуванням ШІ. Статті, що стосуються кіберкримінальності (наприклад, ст. 361–363-1 КК України), мають вузьке технічне спрямування та не враховують особливості автономного функціонування систем штучного інтелекту, а також розмитість меж участі людського фактору у таких правопорушеннях. Зокрема, відсутні правові конструкції, які б дозволяли ефективно встановити зв'язок між діями програмного забезпечення та відповідальністю особи, яка прямо не втручалася у процес функціонування ШІ після його запуску.

Чинне законодавство також не містить визначення штучного інтелекту як об'єкта або засобу вчинення кримінального правопорушення, що унеможливорює правову кваліфікацію відповідних діянь у багатьох випадках. Немає й критеріїв розмежування між відповідальністю розробника, оператора, власника або користувача системи ІІІ, а також чіткого механізму встановлення причинного зв'язку між їхньою поведінкою та результатами, до яких призвів автономний функціонал програми.

Ці законодавчі прогалини суттєво ускладнюють ефективне застосування норм кримінального права до ситуацій, коли правопорушення вчиняється із залученням або за ініціативи системи, що має властивості автономного прийняття рішень. Наприклад, не вирішеним залишається питання відповідальності за дії систем, які, внаслідок помилок у навчанні, починають функціонувати у спосіб, що завдає шкоди третім особам. Такі випадки ілюструють необхідність нових, адаптованих до цифрової епохи кримінально-правових підходів.

Правові системи окремих зарубіжних держав уже розпочали адаптацію своїх нормативно-правових актів до умов функціонування ІІІ. У Європейському Союзі активно реалізується підхід, заснований на оцінці ризиків. Так, у «Білій книзі з питань штучного інтелекту» (White Paper on Artificial Intelligence) Єврокомісія запропонувала розмежування систем ІІІ за ступенем ризику (низький, обмежений, високий, неприйнятний), від чого залежать як регуляторні обов'язки, так і потенційні санкції [1].

У США домінує концепція корпоративної та функціональної відповідальності: розглядається можливість притягнення до відповідальності компаній-розробників на підставі недбалості або відсутності належного внутрішнього контролю за етикою навчання моделей [2]. Китай, своєю чергою, пішов шляхом активного контролю з боку держави: було запроваджено регулювання deepfake-контенту, алгоритмів рекомендацій і розпізнавання обличч на основі обов'язкових дозволів та обмежень [3].

З огляду на курс України на європейську інтеграцію, доцільним є врахування європейського досвіду в аспекті поступової гармонізації кримінального законодавства із правовими стандартами Європейського Союзу. Крім того, міжнародні правові ініціативи, такі як Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність (Будапештська конвенція), є важливим джерелом рекомендацій для формування національної правової політики [4].

Сучасна кримінально-правова політика має бути орієнтована на проактивне прогнозування цифрових загроз і розробку ефективного правового інструментарію для їхнього запобігання та реагування. Насамперед йдеться

про потребу у формулюванні нових законодавчих дефініцій. Визначення таких термінів, як «штучний інтелект», «автономна система», «цифровий агент» або «інтелектуальна програма», має стати передумовою ефективного регулювання правовідносин у сфері кримінального права.

Особливу увагу слід приділити питанням відповідальності за недбалість у проєктуванні та навчанні ІІІ. Якщо модель, що функціонує відповідно до алгоритмів, була навчена з порушенням етичних норм, викривленням даних або свідомо неналежно, і це призвело до спричинення шкоди, такий випадок повинен розглядатися як кримінально каране діяння.

Також необхідним є розширення кола суб'єктів відповідальності. Впровадження концепції колективної чи розподіленої відповідальності дозволить охопити ситуації, коли кілька учасників процесу (розробник, власник, оператор) мають спільний вплив на функціонування ІІІ. Такі підходи вже апробовуються в правових системах інших країн і можуть бути адаптовані до українських реалій.

Нарешті, до стратегічних напрямів державної політики повинно входити посилення профілактичних заходів: створення систем сертифікації та аудиту моделей ІІІ, нормативне закріплення етичних принципів розробки інтелектуальних систем, запровадження правового механізму суспільного контролю за їхнім використанням. Крім того, міжнародна співпраця – у рамках європейських ініціатив, стандартів ISO/IEC, Угоди про асоціацію з Європейським Союзом – має відігравати провідну роль у формуванні адекватної кримінально-правової політики.

Висновки. Формування нової парадигми кримінально-правової політики України в умовах цифрової трансформації є безальтернативним завданням, що потребує не лише теоретичного осмислення, а й практичної реалізації в найкоротші строки. Штучний інтелект вже сьогодні перестає бути лише технічним інструментом – він стає активним чинником, що впливає на суспільні процеси, змінює форми взаємодії між людьми, трансформує економіку, систему правосуддя та, зрештою, виклики, з якими стикається кримінальне право.

У класичній теорії кримінального права домінує антропоцентричний підхід, де суб'єктом кримінального правопорушення завжди виступає фізична або юридична особа. В умовах застосування автономних або напіваавтономних систем, здатних приймати рішення без людського втручання, виникає необхідність переосмислення традиційних конструкцій вини, причинного зв'язку та меж кримінальної відповідальності. Це вимагає створення нових правових механізмів, здатних забезпечити баланс між ефективністю

правозастосування, дотриманням прав людини та сприянням технологічному прогресу.

Окремої уваги потребує етичний вимір використання штучного інтелекту, адже ігнорування базових принципів безпеки, прозорості та відповідальності може призвести до формування правового вакууму, у якому буде неможливо притягнути до відповідальності справжнього винуватця кримінального правопорушення. Саме тому держава має не лише реагувати на наслідки використання ШІ, а й формувати профілактичні механізми, які попереджатимуть виникнення нових загроз – як правових, так і моральних.

З огляду на вищевикладене, кримінально-правова політика України повинна еволюціонувати у напрямі комплексної модернізації: запровадження нових термінів і понять у законодавстві, розробки спеціальних норм щодо відповідальності за дії з використанням ШІ, встановлення чітких рамок відповідальності учасників процесу створення та експлуатації інтелектуальних систем. Надзвичайно важливими є також міжнародна координація зусиль, інтеграція до глобальних стандартів, співпраця з європейськими інституціями, а також підтримка міждисциплінарних досліджень, які дозволять об'єднати правову, технічну та етичну експертизу.

Таким чином, лише за умови всебічного підходу до вирішення означених проблем Україна зможе сформувати сучасну, ефективну, етично вмотивовану та технологічно обґрунтовану кримінально-правову політику, здатну адекватно відповідати викликам цифрової епохи.

Список використаних джерел

1. European Commission. White Paper on Artificial Intelligence: A European approach to excellence and trust. Brussels, 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0065>.
2. Brundage M., Avin S., Clark J. et al. The Malicious Use of Artificial Intelligence: Forecasting, Prevention, and Mitigation. Future of Humanity Institute, 2018. URL: <https://arxiv.org/abs/1802.07228>.
3. Cyberspace Administration of China, Ministry of Industry and Information Technology, Ministry of Public Security. Provisions on the Administration of Deep Synthesis of Internet-based Information Service (2022) URL: <https://www.chinalawtranslate.com/en/deep-synthesis/>.
4. Convention on Cybercrime (ETS No. 185) // Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=185>.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ У СПРАВАХ ПРО КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

У цій статті проводиться аналіз судових рішень у справах щодо колабораціонізму, які стали особливо значущими з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну. Розглянуто ключові питання кваліфікації кримінальних правопорушень, труднощі доведення наявності умислу, особливості обрання запобіжних заходів та визначення міри покарання. Проведено дослідження законодавчих нововведень, спрямованих на вдосконалення статті 111-1 Кримінального кодексу України, а також висвітлено проблемні аспекти правозастосування, що потребують подальшого вдосконалення. Результати цього дослідження підкреслюють необхідність покращення як законодавчої бази, так і практики її застосування.

Ключові слова: колаборація, кримінальна відповідальність, судова практика, ст. 111-1 КК України, окупація.

This article analyzes court decisions in cases related to collaborationism, which have gained particular significance since the beginning of Russia's full-scale invasion of Ukraine. Key issues are examined, including the qualification of crimes, the difficulties in proving intent, the specifics of applying preventive measures, and the determination of punishment. The study explores legislative innovations aimed at improving Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine and highlights problematic aspects of law enforcement that require further refinement. The results of this research emphasize the need to improve both the legislative framework and the practice of its application.

Keywords: collaboration, criminal liability, judicial practice, Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, occupation.

Вступ. Актуальність дослідження судової практики у справах про колабораційну діяльність обумовлена сучасними викликами, з якими зіткнулася Україна внаслідок збройної агресії російської федерації. Проблема покарання осіб, які співпрацювали з окупаційною владою, є однією з найгостріших у правовій системі країни, адже вона зачіпає питання справедливості, верховенства права та дотримання міжнародних стандартів у сфері кримінального судочинства [3].

Основний зміст. З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» у 2022 році в Кримінальному кодексі України з'явилася окрема стаття 111-1, яка передбачає відповідальність за різні форми співпраці з окупантами. Судова практика у цій категорії справ ще перебуває на етапі формування, тому дослідження її особливостей є надзвичайно важливим [2].

Аналізуючи судову практику, можна спостерігати певні особливості досудового розслідування, обрання запобіжних заходів, розгляду справ судами першої інстанції та перегляду судових рішень в апеляційній та касаційній інстанціях щодо колабораційної діяльності.

У судовій практиці стосовно справ колабораційної діяльності спостерігаються специфічні процедурні особливості, що виявляються на всіх етапах кримінального провадження. На 2024 рік було розглянуто 515 справ про колаборацію у порядку спеціального досудового розслідування, де важливу роль відіграють експертні висновки. Вони використовуються в 78,7% випадків, зокрема лінгвістичні та історичні експертизи, що використовуються для ідентифікації пропагандистських матеріалів, які можуть бути частиною кримінально протиправної діяльності. Крім цього, важливою складовою є фіксація доказів через показання свідків, які можуть бути допитані повторно під час процесу. Проте одним з основних викликів є складнощі у зборі матеріалів через окуповані території, що змушує застосовувати альтернативні джерела, зокрема записи соціальних мереж [4].

На етапі досудового розслідування також спостерігається часте застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою без визначення застави. Це пояснюється високим ризиком негативного впливу підозрюваних на свідків, особливо якщо вони мають зв'язки з окупаційною адміністрацією. Крім того, відсутність правового механізму особистої поруки сприяє перевантаженню слідчих ізоляторів, а відсутність експертиз у 21,3% випадків призводить до відмови у застосуванні запобіжного заходу, що свідчить про проблеми в доказовій базі.

Справи про колаборацію в суді першої інстанції часто розглядаються колегією з трьох суддів, якщо передбачено покарання у вигляді позбавлення волі понад 10 років, обвинувачені заявляють клопотання.

На етапах апеляційного та касаційного перегляду важливими аспектами є перевірка законності рішень, де апеляційні суди можуть розширювати перевірку за виявленими порушеннями, а також допускають нові докази лише за наявності поважних причин, таких як неможливість їх отримання під час бойових дій. У 15% випадків апеляційні суди скасовують рішення через неправильну кваліфікацію дій, зокрема через плутанину між статтями 111-1 та 111-2 Кримінального кодексу України [1]. У свою чергу судді касаційної інстанції під час розгляду даних справ зосереджують увагу на питаннях правозастосування норм кримінального та кримінального процесуального законів, зокрема на кваліфікації співпраці з окупантами як

державної зради, також на дотриманні процедурних норм при допитах на окупованих територіях. Тому судочинство вимагає високої уваги до процедурних аспектів, що включають належне збирання доказів, точну правову кваліфікацію та забезпечення дотримання прав підозрюваних на всіх етапах кримінального процесу [3].

Наступною проблемою є порушення принципів кримінального процесу стосовно колабораційної діяльності, а саме принцип змагальності сторін часто реалізується формально. Сторона обвинувачення має перевагу в доступі до матеріалів справи, зокрема до оперативної інформації, відеофіксацій, показань свідків, в той час як захисники стикаються з труднощами в отриманні альтернативних доказів. Особливо проблематичною є ситуація з доказами, зібраними в умовах війни, котрі нерідко визнаються судами допустимими попри порушення вимог процесуального законодавства, що суперечить принципу верховенства права та міжнародним конвенціям [6].

Право на захист часто залишається формальним, особливо у випадках, коли адвоката призначено державою. В таких справах фігурують складні правові аспекти – документи окупаційної влади, переклади, норми міжнародного гуманітарного права – і без належної підготовки захист не здатен ефективно діяти.

Проблемою судового розгляду є те, що більшість проваджень розглядаються заочно або на підставі угод про визнання винуватості, що також обмежує можливості захисту. Крім того, засуджені за злочини, пов'язані зі співучастю, часто отримують умовні або м'які покарання, що викликає обурення громадськості і ставить під сумнів ефективність такого підходу [5].

Судова практика демонструє також проблеми оцінювання доказів: дії особи нерідко розцінюються не за юридичним змістом, а з позицій моральної оцінки (наприклад, наявність російського паспорта сприймається як ознака лояльності до ворога). Окрім цього, часто порушуються процесуальні гарантії: повідомлення про підозру без дотримання процесуального законодавства, брак судового контролю, тривалі терміни розгляду справ [5].

Вирішення цих проблем потребує посилення судового контролю на стадії досудового розслідування, запровадження чітких стандартів оцінювання доказів, навчання суддів із практики ЄСПЛ та покращення умов роботи захисників, зокрема – належного фінансування і підготовки до

ведення справ, пов'язаних із посяганням на основи національної безпеки держави.

Однак, практика застосування цієї норми викликає низку питань, які потребують ретельного аналізу. Зокрема, виникають труднощі з визначенням складу кримінального правопорушення, доведенням умислу та розмежуванням між кримінально протиправними діями та діями, допустимими в умовах окупації.

Станом на червень 2024 року було відкрито понад 9 179 кримінальних проваджень за ч. 1 ст. 111-1 Кримінального кодексу України, з яких 1 561 особу було засуджено [7].

Серед них:

- 35 відсотків вироків стосувалися осіб, які публічно виправдовували або заперечували російську агресію в соціальних мережах;
- 25 відсотків вироків були винесені особам, які обіймали посади в окупаційній адміністрації;
- 20 відсотків були пов'язані з наданням обладнання Збройним силам російської федерації;
- інші категорії включали допомогу в організації «референдуму» окупаційними силами та участь у пропагандистських заходах [3].

Водночас було винесено лише два виправдувальні вирокі. Це може свідчити про прискіпливий підхід системи правосуддя та труднощі, з якими стикається захист у таких справах. Проблеми із застосуванням законодавства та обширне визначення кола кримінально протиправних діянь, які охоплюються ст. 111-1 Кримінального кодексу України, означає, що особи, примушені до роботи в окупаційній адміністрації, ризикують бути притягнутими до кримінальної відповідальності. Наприклад, тимчасове працевлаштування державних службовців, вчителів та лікарів на окупованій території може вважатися пособництвом, навіть якщо вони не сприяли військовому наступу [4].

Наступним на що слід звернути увагу, так це на доведення умислу. Для того, щоб діяння кваліфікувалося як пособництво, особа повинна усвідомлювати характер своїх дій та намір підтримувати окупанта. На практиці, однак, докази умислу часто ґрунтуються виключно на свідченнях або публічних заявах у соціальних мережах [4].

У Верховній Раді розглядався законопроект, спрямований на уточнення ст. 111-1 Кримінального кодексу України.

Пропозиції включають наступне:

- провести чітке розмежування між примусовою співпрацею та умисною допомогою окупанту;
- виключити статтю 111-2 КК України «Пособництво державі-агресору», оскільки вона передбачає колабораційну діяльність в її окремих формах, які вже визначені в статті 111-1 КК України, а окремі її положення включити до тексту цієї статті 111-1;
- запровадити дискримінаційну відповідальність з урахуванням ступеня участі у кримінальному правопорушенні;
- удосконалити підхід до доказування з метою уникнення засуджень, що ґрунтуються виключно на офіційних заявах [3].

Судова практика у справах про співпрацю свідчить про необхідність подальшого вдосконалення законодавства та правозастосування. Важливо дотримуватися балансу між притягненням до відповідальності справжніх пособників окупанта та недопущенням необґрунтованої криміналізації діянь, які не становлять загрози національній безпеці.

Висновки. Отже, в процесі здійснення дослідження судової практики у справах про колабораційну діяльність виявлено низку важливих проблем як на рівні законодавчого регулювання, так і в правозастосуванні на окремих стадіях кримінального провадження. Застосування статті 111-1 Кримінального кодексу України супроводжується труднощами у кваліфікації діянь, доведенні умислу, забезпеченні процесуальних прав підозрюваних і обвинувачених, а також дотриманні стандартів справедливого судочинства. Практика показує, що теперішній підхід до притягнення до відповідальності за співпрацю з окупаційною владою потребує чіткішого розмежування між умисними кримінально протиправними діями та вимушеною поведінкою осіб, які опинилися в умовах окупації.

Особливої уваги потребує питання доказування – важливо запровадити стандартизовані підходи до оцінки доказів, забезпечити реальну змагальність сторін та ефективний захист. Крім того, необхідно зміцнювати судовий контроль за дотриманням процесуальних прав, підвищувати кваліфікацію суддів у сфері міжнародного гуманітарного права та стандартів ЄСПЛ. Удосконалення законодавства, зокрема внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України, має бути спрямоване на забезпечення балансу між захистом національної безпеки та дотриманням прав людини. Такий підхід сприятиме формуванню справедливої та ефективної судової практики у справах про

колабораціонізм, яка відповідатиме як внутрішнім викликам, так і міжнародним зобов'язанням України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 лютого 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.04.2025)
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 15.04.2025).
3. Аналіз судової практики за статтями 111, 111-1, 111-2 КК України за 2016–2022 роки. URL: <https://justtalk.com.ua/post/analiz-sudovoi-praktiki-za-stattiyami-111-111-1-111-2-kk-ukraini-za-20162022-roki> (дата звернення: 15.04.2025).
4. В Україні уже понад 8 тисяч справ про колабораціонізм: що з ними не так? ZMINA - Центр прав людини. URL: <https://zmina.ua/media/v-ukrayini-uzhe-ponad-8-tysyach-sprav-pro-kolaboraczionizm-shho-z-nymy-ne-tak-perekazuyemo-zvit-pravozahysnykiv/> (дата звернення: 15.04.2025).
5. Доказування злочинів про колабораційну діяльність: проблемні питання закону - Українська Гельсінська спілка з прав людини. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/> (дата звернення: 15.04.2025).
6. Запобіжний захід для підозрюваних у колабораціонізмі: чи вистачить слідчих ізоляторів? - Українська Гельсінська спілка з прав людини. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/zapobizhnyy-zakhid-dlia-pidozriuvanykh-u-kolaboratsionizmi-chy-vystachyt-slidchykh-izoliatoriv/> (дата звернення: 15.04.2025).
7. Українські суди ухвалили щонайменше 1 561 вирок у кримінальних справах про колабораціонізм. URL: <https://zmina.info/news/ukrayinski-sudy-vynesly-shhonajmenshe-1-561-vyroki-u-kryminalnyh-spravah-pro-kolaboraczionizm/> (дата звернення: 15.04.2025).

НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ ЗА КК УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Наукове дослідження присвячене аналізу норми, що міститься у ст. 201-2 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги». У роботі аналізується статистика кримінальних правопорушень, передбачених вищезазначеною законодавчою нормою, та робиться окремий наголос на суспільній небезпечності зазначеного діяння.

Прискіплива увага приділяється відмежуванню кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України від кримінальних правопорушень проти власності, зокрема, шляхом аналізу об'єктивної сторони кримінально караного діяння, визначеного у нормі ст. 201-2 КК України, від діяння у формі розкрадання за ст. 191 КК України. Наводяться відповідні судження щодо такого відмежування знаних науковців-правників, зокрема О.О. Дудорова, Р.О. Мовчана, О.К. Маріна, В.М. Киричко.

Авторка також пропонує певні наукові доробки щодо вирішення проблеми з кваліфікації зазначеного кримінального правопорушення, спираючись на загальну теорію права та на відповідні погляди науковців у сфері кримінального права.

Ключові слова: *незаконне використання гуманітарної допомоги, розкрадання, склад кримінального правопорушення, конкуренція норм кримінального закону, предмет кримінального правопорушення.*

This scientific study is dedicated to the analysis of the norm contained in article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter referred to as the CC) "Illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations, or gratuitous assistance." The paper analyzes the statistics of criminal offenses stipulated by the aforementioned legislative norm and places particular emphasis on the social danger of this act.

Close attention is paid to distinguishing the criminal offense under article 201-2 of the CC from criminal offenses against property, particularly by analyzing the objective aspect of the criminally punishable act defined in Article 201-2 of the CC from the act of embezzlement under article 191 of the CC. Relevant opinions of well-known legal scholars, including O.O. Dudorov, R.O. Movchan, O.K. Marin, and V.M. Kyrychko, are presented regarding this differentiation.

The author also proposes certain scientific contributions to address the problem of qualifying this criminal offense, based on the general theory of law and the relevant views of scholars in the field of criminal law.

Keywords: *illegal use of humanitarian aid, embezzlement, elements of a criminal offense, competition of norms of criminal law, subject of a criminal offense.*

Вступ. Зараз для України, що стоїть на сторожі демократичних цінностей, як ніколи є важливою підтримка як з боку міжнародного співтовариства, так і свідомих громадян, які готові здійснювати гуманітарну підтримку Збройних сил України та громадян нашої держави, постраждалих

внаслідок війни. Саме тому КК України Законом від 24 березня 2022 р. № 2155-IX було доповнено новою статтею, а саме ст. 201-2, якою встановлена кримінальна відповідальність за діяння щодо використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги з метою отримання прибутку. Необхідність прийняття такої норми була обумовлена рядом обставин, в тому числі й змінами до Податкового та Митного кодексів України, інших нормативно-правових актів, якими спрощувалися процедури визнання певної категорії товару гуманітарною допомогою [5]. Зумовлені потребами воєнного стану ініціативи законодавця потребують позитивної оцінки, однак певні процедурні спрощення надання вкрай важливої підтримки Збройним силам України та громадянам, постраждалим від війни, стали підґрунтям підвищеної уваги до цих процедур з боку осіб, схильних до протиправних дій, у тому числі використання ними предметів гуманітарної допомоги для отримання неправомірних прибутків.

Основний зміст. У першому півріччі 2024 року було зареєстровано 2949 випадків кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, серед яких лише 64 випадки діянь, передбачених ст. 201-2 КК України. У рік введення зазначеної статті у дію, а саме 2022 року, було зафіксовано 384 випадки, серед яких 25 справ було направлено до суду. Станом на 2023 рік кількість зареєстрованих випадків за ст. 201-2 КК України зменшилась майже удвічі, однак кількість справ, що була направлена до суду залишилася на тому самому рівні [7]. При цьому варто помітити, що кількість зареєстрованих волонтерських та благодійних організацій тримають позитивну динаміку зростання по всій території України.

Узагальнюючи наведену статистику можна прийти до висновку, що динаміка зареєстрованих випадків щодо незаконного використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв та безоплатної допомоги набула позитивного скорочення. Однак, уявляється, що наведені зміни обумовлені не зростанням рівня правосвідомості населення, а є наслідком помилок, допущених правозастосувачами при кваліфікації таких діянь.

Нововведена стаття спричинила дискусії щодо практичного застосування ст. 201-2 КК України: більшість науковців стверджують, що норма цієї статті охоплює склади певних статей, якими передбачена відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень проти власності, зокрема ст. 190 «Шахрайство» чи ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», або ст. 192 «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або

зловживання довірою». Тим самим науковці підкреслюють, що законодавець фактично допустив повторну криміналізацію зазначених діянь внаслідок уведення до розділу VII Особливої частини КК України ст. 201-2.

Оцінюючи наведену правову ситуацію, варто зауважити, що науковці здебільшого приділили увагу аналізу подібності між нормами ст. ст. 201-2 та 191 КК України.

Так, професори О.О. Дудоров та Р.О. Мовчан, стверджують, що до введення ст. 201-2 КК України у дію, діяння, передбачені цією статтею у переважній більшості кваліфікувалися б як розтрата, привласнення та заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем [4, с. 175].

Доцент О.К. Марін зауважує, що норми ст. ст. 191 і 201-2 КК України співвідносяться як загальна та спеціальна. Тобто, відбулося виділення із загальної норми іншого складу кримінального правопорушення, сфера регулювання якого знаходиться поза межами Розділу VI «Кримінальні правопорушення проти власності».

На думку доцента В.М. Киричко, помилковість вищезазначеної позиції впливає з неточного розуміння співвідношення ознак розкрадання відповідно до змісту норми ст. 191 КК України із об'єктивною стороною кримінального правопорушення, визначеного ст. 201-2 КК України. Науковець вважає, оскільки незаконне використання чужого майна не підпадає під кваліфікацію за ст. 192 КК України, то і так само використання гуманітарної допомоги для отримання прибутку не можна здійснювати шляхом розкрадання. Спираючись на роз'яснення Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» про форми розкрадання, передбачені ст. 191 КК України, науковець так тлумачить викладене у ст. 201-2 КК України: «Перша форма дії, а саме продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку» не охоплює собою розкрадання у формі розтрата чужого майна, тому що само по собі розкрадання означає *безоплатне* обернення чужого майна на користь третіх осіб. З цього можна зробити висновок, що норми ст. 201-2 та ст. 191 КК України ніяким чином не «конкурують» між собою [6, с. 8-9].

Однак, вищенаведене судження викликає заперечення, оскільки в тій же Постанові Пленуму Верховного Суду України міститься текст: «а при розтраті – на користь інших осіб, зокрема це може бути відчуження майна іншим особам для споживання, як подарунок чи *товар*, в обмін на інше

майно тощо». Тобто, застосування терміна «товар» при характеристиці такої форми викрадення як розтрата, наводить на думку про те, що відчужене майно можна сприймати і у якості предмета продажу [8].

Варто звернути увагу й на те, що ст. 201-2 КК України встановлює «підвищену» межу вартості майна (350 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (натепер понад 529 тис. грн)), що є предметом даного кримінального правопорушення, у той час як ст. 191 КК України нижньої межі вартості такого майна безпосередньо не зазначає [1], однак відповідно до ст. 51 КУпАП «нижня межа» для адміністративних правопорушень у формі крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати становить до 2 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [2]. З цього випливають значні труднощі у кваліфікації діянь, пов'язаних із незаконним оберненням на власну користь або користь інших осіб товарів (предметів) гуманітарної допомоги або ж благодійних пожертв та безоплатної допомоги з метою отримання прибутку, якщо їх розмір не досягає межі вартості, визначеній безпосередньо у ст. 201-2 КК України [1].

Тут також варто звернути увагу і на санкції, передбаченими порівнюваними статтями. При такій надвисокій межі вартості майна (натепер понад 529 тис. грн) санкція ст. 201-2 КК України однак є менш суворою, аніж санкція ст. 191 КК України. При цьому кримінальне правопорушення за ч. 1 ст. 201-2 КК України ще є й проступком, оскільки передбачає покарання у виді штрафу від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправних робіт на строк до двох років, або пробаційного нагляду на строк до чотирьох років, або обмеження волі на той самий строк.

Наведене щодо логічної несумісності покарань, визначених законодавцем у ст. 201-2 КК України у порівнянні з санкцією ст. 191 КК України, дає підстави для визнання слушною пропозицію професора М. І. Хавронюка, який пропонує використовувати для розв'язання даної колізії правило загальної теорії права щодо переваги спеціальної норми над загальною. Тобто, у разі якщо сума майна, яке вважається товаром (предметом) гуманітарної допомоги або благодійної пожертви є нижчою за встановлену межу у нормі ст. 201-2 КК України (529 900 грн), що робить неможливим її застосування, то за такої ситуації діяння винного слід кваліфікувати за загальною нормою, а саме, в залежності від суб'єкта кримінального правопорушення за відповідною частиною ст. 191 КК України [3].

Висновки. У дослідженні наведені деякі наукові доробки щодо природи кримінальних порушень та варіативності їх кваліфікації. Наразі, як показано, не є абсолютно чіткого відмежування норми ст. 201-2 КК України від подібних кримінальних правопорушень проти власності, зокрема від правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України. До того ж, уявляється, що законодавцем фактично була здійснена декриміналізація певних діянь, визначених у нормі ст. 201-2 КК України, які до її уведення до КК України кваліфікувалися за нормами розділу VI «Кримінальні правопорушення проти власності», зокрема за ст. 191 КК України.

Проблема співвідношення норм ст. ст. 201-2 та 191 КК України залишається актуальною, особливо в умовах воєнного стану, а тому потребує подальших ґрунтовних наукових досліджень та розв'язання на законодавчому рівні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10Text> (дата звернення: 19.04.2025).
3. Аналіз статті 201-2 ККУ: із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/za-nezakonne-vykorystannya-gumanitarnoyi-dopomogy-kryminalna-vidpovidalnist/st>. (дата звернення: 19.04.2025).
4. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Незаконне використання гуманітарної допомоги (ст. 2012 КК). Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук. - практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін.; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ: Норма права, 2022. С. 172-195.
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги: Закон України від 24.03.2022 р. № 2155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#n5> (дата звернення: 19.04.2025).
6. Киричко В. М. Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2 КК): проблеми системного тлумачення та практичного застосування і шляхи їх вирішення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 1(19). С. 150-181
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України: веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 19.04.2025).
8. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Верховного суду України від 06.11.2009 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> (дата звернення: 19.04.2025).

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

У даній статті здійснено детальний аналіз впливу війни на трансформацію криміногенної ситуації в Україні. Звернено увагу на соціальні, політичні, економічні, організаційно-управлінські, а також інші чинники, що вплинули на криміногенну ситуацію в країні.

В ході дослідження розглянуто основні тенденції, які вказують на загострення криміногенної ситуації в умовах воєнного стану, зокрема збільшення кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із військовими правопорушеннями, тероризмом, корупцією, контрабандою, проявами організованої злочинності. Окрему увагу приділено зміні структури кримінальних правопорушень під впливом війни та новим криміногенним ризикам, які виникають через порушення правопорядку, дестабілізацію соціальної та економічної ситуації.

Крім того, в роботі звертається увага й на позитивні моменти, зокрема, на зміну системи кримінальної юстиції, яка в умовах постійних викликів отримала певний поштовх до оновлення. Війна виявила не лише слабкі місця, а й потенціал до гнучкості, самоорганізації та ефективності роботи правоохоронних та судових органів.

Ключові слова: криміногенна ситуація, війна в Україні, тенденції кримінальності, фактори кримінальності в умовах війни, правова трансформація.

This article provides a detailed analysis of the impact of war on transforming the criminogenic situation in Ukraine. Attention is given to the social, political, economic, organizational, and managerial factors and other influences that have affected the country's crime landscape.

The study examines key trends that indicate a deterioration of the criminal situation under martial law, particularly the increase in criminal offences related to military violations, terrorism, corruption, smuggling, and manifestations of organized criminal activity. Special attention is paid to the changing structure of criminal offences under the influence of war and the emergence of new criminogenic risks caused by the disruption of public order and the destabilization of the social and economic environment.

Furthermore, the paper highlights some positive developments, such as the evolution of the criminal justice system, which has received a specific impetus for reform in response to ongoing challenges. The war has revealed the system's weaknesses and its potential for flexibility, self-organization, and the improved effectiveness of law enforcement and judicial institutions.

Keywords: criminogenic situation, war in Ukraine, crime trends, crime factors during wartime, legal transformation.

Вступ. Війна значною мірою впливає на криміногенну ситуацію в країні, створюючи нові ризики для безпеки та правопорядку. В умовах воєнного стану спостерігається зростання певних видів кримінальних правопорушень, зокрема пов'язаних із військовими правопорушеннями, корупцією та організованою кримінальною діяльністю. Зміни в соціально-

економічній ситуації, порушення правопорядку та дестабілізація державних інститутів сприяють виникненню нових криміногенних загроз.

Питання впливу війни на криміногенну ситуацію в країні досліджували такі вчені, як О. В. Ситник, І. М. Козаченко, В. В. Стрельников, О. Л. Бабченко, А. Ю. Бандурка, О. С. Кіреєв, М. А. Гетьман.

Мета даної роботи – дослідити вплив війни на трансформацію криміногенної ситуації в Україні, вивчити основні фактори, що сприяють зміні структури та динаміки кримінальних правопорушень в умовах збройного конфлікту, а також визначити нові криміногенні ризики, які виникають через порушення правопорядку та дестабілізацію соціально-економічної ситуації.

Основний зміст. Унаслідок повномасштабного вторгнення РФ на територію України у лютому 2022 року українське суспільство та держава зазнали кардинальних трансформацій, які торкнулися всіх сфер життєдіяльності, зокрема безпекового середовища, соціально-економічного укладу, функціонування державних інституцій, а також внутрішньої суспільної динаміки. Війна, що набула характеру тотального збройного конфлікту, стала не лише каталізатором глибоких політичних та військових змін, а й безпрецедентним випробуванням для національного суверенітету, громадянського суспільства, законності та правопорядку.

Передусім слід зазначити, що війна стала джерелом масштабної соціальної дестабілізації. Мільйони громадян були змушені покинути свої домівки внаслідок бойових дій, окупації, обстрілів та загрози особистій безпеці. За даними міжнародних організацій, мільйони українців стали внутрішньо переміщеними особами, тоді як значна частина населення шукала захисту за кордоном. Така масштабна хвиля вимушеного переміщення спричинила суттєву демографічну деформацію, змінила щільність населення в регіонах, що у свою чергу позначилось на функціонуванні органів правопорядку, наданні соціальних послуг та збереженні базових інституцій безпеки в окремих регіонах. Зміна географії проживання населення та соціального складу громад призвела до зростання соціального напруження, нестачі ресурсів у приймаючих громадах та зростання тіньових процесів, зокрема у сфері розподілу гуманітарної допомоги, працевлаштування, оренди житла тощо.

Окрему увагу слід приділити руйнуванню інфраструктури, що мало не лише економічні, а й глибокі соціальні наслідки. Масові обстріли, авіаудари, мінування та підриви цивільних об'єктів призвели до знищення житлових будинків, медичних установ, освітніх закладів, підприємств,

енергетичних та транспортних систем. Це унеможливило стабільну життєдіяльність великих територій, особливо в прифронтових та окупованих районах. Відсутність електропостачання, води, опалення та зв'язку під час активної фази бойових дій створила середовище, де порушення правопорядку стало важко контрольованим. За таких умов держава була змушена оперативно адаптувати адміністративно-управлінські механізми, запроваджуючи військову адміністрацію, евакуаційні протоколи та надзвичайні заходи забезпечення громадського порядку [1, с.8].

Війна спричинила суттєві зрушення у політичній структурі та системі публічного управління. Різке зростання загроз національній безпеці та територіальній цілісності зумовило мобілізацію державного апарату, консолідацію інституцій влади та посилення ролі силових структур. У таких умовах відбулося зростання впливу сектору оборони і безпеки, зокрема Збройних сил України, Національної гвардії, Служби безпеки України та інших структур, які взяли на себе не лише військові функції, а й частину поліцейських повноважень у прифронтових зонах. Водночас зросла роль волонтерських об'єднань, громадських ініціатив, територіальної оборони, що стали ключовими елементами підтримки правопорядку та соціальної стійкості на місцях.

У психологічному вимірі війна змінила загальний ментальний стан українського суспільства. Тривала присутність у стресовому середовищі, втрата близьких, руйнування домівок, тривожні новини, загроза життю – усе це призводить до колективної травми, яка відбивається як на індивідуальній поведінці, так і на загальному рівні соціальної довіри, почутті справедливості, оцінках законності та легітимності владних інституцій. Такий контекст породжує неоднорідні реакції: з одного боку, формується високий рівень патріотизму, бажання до самоорганізації, взаємодопомоги; з іншого – виникають симптоми агресії, соціальної ізоляції, депресії, втрати моральних орієнтирів, які в деяких випадках можуть трансформуватися у девіантну поведінку.

Крім того, війна суттєво змінила структуру економічної діяльності в країні. Частина підприємств була знищена або евакуйована, що призвело до втрати джерел доходу для мільйонів людей. Суттєве падіння зайнятості, інфляція, знецінення валюти, обмеження доступу до ресурсів, дефіцит товарів і послуг створили підґрунтя для посилення тіньових економічних практик. В умовах економічної нестабільності зросла кількість нелегальних трудових відносин, незаконної торгівлі, спроб уникнення оподаткування,

контрабанди, підробки документів. Окрім того, у регіонах, де частково втрачено контроль з боку держави, спостерігається зростання організованої кримінальної протиправності, що використовує війну як інструмент для посилення впливу на локальні спільноти.

Важливо також відзначити посилення мілітаризації громадянського життя. У зв'язку з широкою мобілізацією, волонтерською участю, діяльністю добровольчих формувань відбулося загальне зростання толерантності до присутності зброї, військових дій, форсованих методів забезпечення порядку. З одного боку, це сприяло консолідації суспільства у боротьбі з агресором, з іншого – створило умови для часткового знецінення мирних норм співіснування, послаблення уваги до правових процедур, формалізму у питаннях дотримання законності. У деяких випадках мілітаризація проявляється у підвищенні конфліктності, агресивності поведінки, нехтуванні нормами правопорядку, особливо серед осіб, які пройшли зону бойових дій та не отримали належної соціально-психологічної адаптації [2, с.9].

Повномасштабна війна створила сприятливе середовище для еволюції криміногенної ситуації, яка набуває складного, багатокомпонентного характеру. Підриг стабільності правоохоронної системи в окремих регіонах, зменшення поліцейської присутності у прифронтових зонах, вимушена евакуація частини органів правопорядку та судової системи – усе це призвело до тимчасового вакууму безпеки, яким негайно почали користуватися як дрібні правопорушники, так і організовані кримінальні угруповання. У деяких районах це спричинило повне зникнення офіційного правового контролю, що дозволило кримінальним елементам встановлювати власні «порядки» і впливати на повсякденне життя місцевого населення.

Окрему увагу слід приділити тому, як змінилася структура кримінальної протиправності. По-перше, спостерігається зростання кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних з обігом зброї. У зв'язку з масштабною мобілізацією, бойовими діями, активною участю добровольчих формувань, відбулося зростання кількості випадків незаконного обігу вогнепальної зброї, вибухових речовин та боєприпасів. Частина зброї потрапляє до рук цивільних осіб як трофейна, інша – як результат недосконалого обліку або корупційних схем. Така ситуація створює небезпеку не лише з точки зору вчинення збройних кримінальних правопорушень, а й у контексті зростання кількості нещасних випадків,

самогубств або конфліктів, що переростають у насильницькі інциденти з фатальними наслідками.

По-друге, на тлі руйнування економіки та зниження добробуту населення відзначається зростання кількості майнових кримінальних правопорушень. До них належать крадіжки, грабежі, розбої, привласнення гуманітарної допомоги, мародерство. У критичні періоди воєнних дій, коли певні населені пункти опинялися без енергозабезпечення, електронного зв'язку або були евакуйовані, посилились випадки пограбування покинутих осель, складів, магазинів. У деяких випадках ці дії набували ознак організованих протиправних схем, а не поодиноких проявів девіантної поведінки. У прифронтових зонах та на тимчасово окупованих територіях ця проблема має ще гостріший характер через відсутність можливості оперативного реагування з боку українських правоохоронців.

По-третє, спостерігається зростання кримінальних правопорушень у сфері інформаційної безпеки. Активізація інформаційної війни, використання соціальних мереж для поширення панічних настроїв, деструктивних меседжів, фейків, провокацій – усе це створює не тільки загрозу суспільному спокою, але й прямо впливає на криміногенну ситуацію. Крім того, зросла кількість шахрайських дій, що маскуються під волонтерські ініціативи або гуманітарну допомогу. Від імені неіснуючих фондів або організацій зловмисники збирають кошти, використовуючи війну як засіб для власного збагачення. В умовах, коли контроль за електронними транзакціями ускладнений, а довіра населення до волонтерського руху залишається високою, подібні кримінальні правопорушення складно виявляти, а ще складніше – притягати винних до відповідальності [4, с.85].

З початком повномасштабної війни в Україні криміногенна ситуація зазнала значних змін, що відображається у трансформації структури та динаміки кримінальних правопорушень. Зокрема, у 2024 році спостерігалось зростання певних видів кримінальних правопорушень, що свідчить про нові криміногенні ризики, спричинені війною та дестабілізацією соціально-економічної ситуації.

Загалом, за 2024 року в Україні було зареєстровано понад 492 479 кримінальних правопорушень, що майже 17 000 більше, ніж за 2023 рік. Це свідчить про підвищення загального рівня кримінальності, однак деякі категорії правопорушень демонструють досить високий темп зростання.

Зокрема, кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із обігом наркотичних засобів зросла приблизно на 10% порівняно з попереднім

роком. У 2024 році зареєстровано понад 17 000 кримінальних правопорушень, пов'язаних із виготовленням, зберіганням, перевезенням та збутом наркотиків, а також понад 20 000 кримінальних правопорушень, пов'язаних із наркотиками без мети збуту.

Кількість кримінально протиправних діянь із застосуванням зброї також різко зросла. У 2021 році було зареєстровано 273 таких кримінальних правопорушень, у 2022 році – 1 267, у 2023 році – 11 186, а за неповний 2024 рік – вже 11 489. Це свідчить про збільшення кількості діянь із застосуванням зброї у 42 рази порівняно з довоєнним 2021 роком. Водночас, кількість справ про шахрайство у 2024 році зменшилася на 21% порівняно з 2023 роком. Було відкрито майже 65 000 кримінальних проваджень за статтею 190 КК України «Шахрайство», що все ще у 2,7 рази більше, ніж до початку повномасштабної війни [7].

Також спостерігається збільшення кількості випадків дезертирства та ухилення від мобілізації. Згідно з офіційними даними, з початку війни в Україні було ініційовано майже 95 000 кримінальних проваджень проти військовослужбовців за самовільне залишення частини або дезертирство, більшість з яких припадає на 2024 рік. Це свідчить про серйозні проблеми в армії, пов'язані з моральним станом особового складу та високим рівнем стресу серед військовослужбовців.

Слід відзначити й окрему категорію правопорушень, що вчиняються військовослужбовцями або особами, які пройшли бойові дії. Унаслідок психологічного навантаження, посттравматичного стресового розладу, неможливості адаптації до мирного життя, частина з них може вдаватися до насильства, вживання алкоголю, наркотиків, участі у конфліктах, що переростають у кримінальні правопорушення. Це ставить перед державою завдання посилити психосоціальну підтримку та контроль за військовими після демобілізації, що є важливим елементом запобігання вторинній хвилі криміногенних наслідків війни.

Нарешті, варто згадати, що водночас із ускладненням криміногенної ситуації відбулися й певні позитивні зміни. Так, в умовах підвищеної загрози національній безпеці зросла мотивація громадян до правосвідомої поведінки, взаємодії з поліцією, волонтерства, фіксації кримінальних правопорушень, активного громадянського нагляду. Формуються нові механізми співпраці між громадянським суспільством та правоохоронними органами, які можуть стати ефективним інструментом у подоланні довоєнних системних проблем, пов'язаних із недовірою до судів, поліції та прокуратури [3].

Оскільки війна спричинила радикальні зміни в суспільстві та криміногенній ситуації, особливої уваги потребує аналіз того, як ці зміни вплинули на функціонування системи кримінальної юстиції. В умовах воєнного стану ця система перебуває в постійному режимі адаптації до нових викликів, що охоплюють як оперативне реагування на правопорушення, так і довгострокові інституційні трансформації. Особливо відчутним стало протиріччя між необхідністю дотримання стандартів прав людини та жорсткою реальністю воєнного часу, коли ефективність часто вимагає спрощення процедур і пришвидшеного прийняття рішень.

Система кримінальної юстиції зіткнулася з надзвичайно високим навантаженням. Значна частина працівників поліції, прокуратури та судів була мобілізована або евакуйована з небезпечних територій. Деякі установи юстиції фізично знищені внаслідок обстрілів, а в тимчасово окупованих районах – захоплені або змушені припинити діяльність. Це призвело до дезорганізації процесів розслідування та судового розгляду, накопичення нерозглянутих справ, зростання процесуальних порушень. Проте варто відзначити, що попри ці труднощі, система не була повністю паралізована – натомість відбувся пошук нових моделей організації роботи, що зумовило часткову трансформацію процедур.

Однією з ключових тенденцій стала цифровізація кримінальної юстиції. У зв'язку з вимушеним розосередженням фахівців, виникла нагальна потреба в дистанційних засобах спілкування, електронному документообігу, онлайн-розгляді справ, цифровому фіксуванні доказів. У певних регіонах України це дало можливість забезпечити безперервність кримінального процесу навіть в умовах відсутності фізичного доступу до судових установ. Проте така цифрова трансформація потребує нормативного унормування, технічної бази та відповідного захисту даних, аби не допустити маніпуляцій або порушення принципу змагальності.

Крім того, важливим чинником стала поява нового класу проваджень – воєнних кримінальних правопорушень, які вимагають не лише спеціальної кваліфікації з боку слідчих та прокурорів, а й активної участі міжнародних партнерів. У зв'язку з цим виникла необхідність у координації між українськими та міжнародними правоохоронними й судовими інституціями, що стало одним із кроків до поступового зближення української системи юстиції з європейськими стандартами. На практиці це проявляється у створенні спільних слідчих груп, використанні даних із відкритих джерел та залученні аналітичних центрів для збору доказів. Проте

проблема браку кадрів, ресурсів та усталеної судової практики в цій категорії проваджень поки що залишається гострою.

Загрозливою тенденцією є також зростання ризику вибіркового правосуддя або порушення прав обвинувачених у справах, пов'язаних із державною безпекою чи військовою діяльністю. Іноді, в умовах високої емоційної напруги в суспільстві, стираються межі між справедливістю та помстою, що створює небезпеку підриву довіри до судової системи. Саме тому надзвичайно важливо зберегти баланс між суворістю реагування на кримінальні правопорушення і дотриманням правових гарантій, передбачених як національним законодавством, так і міжнародними актами [5, с.14].

Водночас система кримінальної юстиції отримала певний поштовх до оновлення. Війна виявила не лише слабкі місця, а й потенціал до гнучкості, самоорганізації та ефективності. Посилилася координація між правоохоронними структурами та громадськими ініціативами, збільшилася кількість випадків, коли саме волонтери допомагають виявляти кримінальні правопорушення або фіксувати докази, що згодом передаються до правоохоронних органів. Зросла готовність суддів, слідчих, адвокатів працювати у надзвичайних умовах, що свідчить про внутрішню мобілізацію системи юстиції як частини стійкості держави.

Висновки. Зрештою, аналізуючи вплив війни на трансформацію криміногенної ситуації в Україні, слід зробити комплексний висновок. Повномасштабне вторгнення російської федерації стало не лише гуманітарною та безпековою катастрофою, а й викликом для національної системи правопорядку, який актуалізував як старі, так і породив нові загрози. Різке зростання насильницьких, майнових, інформаційних та воєнних кримінальних правопорушень, розповсюдження зброї, поява нових форм девіантної поведінки стали частиною нової реальності, у якій правова система змушена функціонувати. Водночас ця ситуація дала поштовх для реформування, адаптації й зміцнення інституційної спроможності правоохоронних і судових органів. На цьому тлі критично важливим завданням залишається збереження принципів верховенства права, дотримання прав людини та забезпечення справедливості навіть в умовах екзистенційної загрози. Саме така збалансована й стійка система юстиції здатна забезпечити не лише поточну безпеку, а й закласти фундамент для справедливого поствоєнного відновлення України.

Список використаних джерел

1. Киричко В. М. Актуальні кримінально-правові проблеми війни і миру (погляд із воєнного Харкова). *Вісник асоціації кримінального права України*. 2022. № 17. С. 1–15. URL: <https://vakp.nlu.edu.ua/article/view/258358> (дата звернення: 19 квітня 2025 р.).
2. Богатирьов І. Вплив війни в Україні на трансформаційні процеси переходу кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3 (118). С. 8–14. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/10541> (дата звернення: 19 квітня 2025 р.).
3. Сімакова С.І. Війна, та її вплив на стан злочинність в Україні. *Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції 21 лютого 2024 року м. Київ*. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/11391/3/Vijna_ta_yiyi_vp.pdf (дата звернення: 19 квітня 2025 р.).
4. Батраченко Т.С. Кримінологічні підходи до мінімізації загроз зростання злочинності в післявоєнній Україні. *Нове українське право*. 2024. С.83-89. URL: <https://surl.li/qyshjn> (дата звернення: 19 квітня 2025 р.).
5. Богатирьов І., Богатирьов А. Організована злочинність в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи їх подолання. *Law & Border*. (2024). 3.1 С. 5-26. URL: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/law_border/article/view/1637 (дата звернення: 19 квітня 2025 р.).
6. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції 2023 рік. *Український центр правових досліджень*. URL: https://ukrcls.com/studies-eng-5?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19 квітня 2025 р.).
7. Справ про шахрайство поменшало на 21% за рік. Опендатабот. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/fraud-2024-12> (дата звернення: 19 квітня 2025 р.).

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

У статті досліджено кримінологічні характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, в умовах війни в Україні. Проаналізовано динаміку, структуру та латентність кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством у період за останні п'ять років. Розкрито вплив факторів, обумовлених війною в країні, а саме: психологічного тиску, бойового досвіду, посттравматичного синдрому, доступу до зброї, інституційної нестабільності, на зміну поведінкових і мотиваційних рис правопорушників. Запропоновано напрями вдосконалення профілактичної політики та реагування на випадки домашнього насильства в умовах війни.

Ключові слова: кримінологія, кримінальні правопорушення, домашнє насильство, фактори впливу на кримінальність, заходи запобігання насильству в сім'ї.

The article examines the criminological characteristics of criminal offences related to domestic violence in the context of the war in Ukraine. The author analyses the dynamics, structure and latency of criminal offences related to domestic violence over the past five years. The influence of factors caused by the war in the country, namely psychological pressure, combat experience, post-traumatic syndrome, access to weapons, and institutional instability, on the change in behavioural and motivational traits of offenders is revealed. The author suggests ways to improve the prevention policy and response to domestic violence in wartime.

Keywords: criminology, criminal offences, domestic violence, factors influencing crime, measures to prevent domestic violence.

Вступ. Вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, є одним із найпоширеніших і водночас найбільш латентних явищ, що мають серйозні соціальні наслідки. У мирний час домашнє насильство становить складну кримінологічну проблему, оскільки часто залишається поза увагою правоохоронних органів через замовчування з боку жертв, соціальні стереотипи та інституційну безпорадність. А в період війни ці чинники лише посилюються, що призводить до якісної та кількісної трансформації кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. З початком повномасштабної війни на території України в країні спостерігаються значні зміни у соціальній структурі, правовій системі та криміногенній обстановці. Масові переміщення населення, мобілізація, повернення військовослужбовців із фронту, зниження економічної стабільності та загальний стресовий фон створюють сприятливі умови для зростання рівня насильства в сім'ї. При цьому змінюється не лише масштаб правопорушень, а й їхня структура, мотиваційні чинники, портрети

правопорушників і потерпілих. Аналіз цієї проблематики з кримінологічної точки зору є надзвичайно актуальним. Вивчення змін, які зазнає домашнє насильство в умовах війни, дозволяє не лише виявити нові тенденції, а й розробити ефективні профілактичні та кримінологічні механізми реагування на такі правопорушення. Мета цієї роботи – дослідити, яким чином війна впливає на кримінологічні характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, а також окреслити напрями підвищення ефективності їх попередження та розслідування.

Основний зміст. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 визначає домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [2].

До ратифікації Стамбульської конвенції (Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству), у більшості держав, зокрема й в Україні, домашнє насильство здебільшого розглядалося не як правопорушення кримінального характеру, а як внутрішньосімейна або морально-етична проблема. Такі діяння часто кваліфікувалися як адміністративні правопорушення або підлягали розгляду за процедурою приватного обвинувачення, що суттєво обмежувало можливість державного втручання. У кримінологічній науці цей феномен тривалий час залишався на периферії уваги, не формуючи окремої групи кримінальних правопорушень у відповідних класифікаціях.

Класична кримінологічна характеристика домашнього насильства включає:

1. Соціально-демографічний портрет правопорушника (як правило, чоловік середнього віку, часто без офіційного працевлаштування, із досвідом зловживання алкоголем чи наркотиками).
2. Портрет жертви (найчастіше – жінка, яка перебуває в економічній або емоційній залежності від кривдника, іноді – діти або особи похилого віку).
3. Мотиви (домінування, агресія, ревності, відчуття безкарності, психологічні проблеми).

4. Обставини вчинення (закритий простір, систематичність, циклічність насильства).

5. Латентність (низький рівень звернення до поліції, страх перед кривдником, недовіра до державних органів, соціальний тиск).

Із моменту ратифікації Стамбульської конвенції Україною у 2022 році [3], та разом з прийняттям Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2], а також внесенням відповідних змін до Кримінального кодексу (зокрема, шляхом впровадження статті 126-1 ККУ) [1], домашнє насильство було офіційно визнане окремим кримінальним правопорушенням. Така законодавча трансформація надала можливість розглядати зазначене явище не як суто морально-етичну проблему, а як суспільно небезпечне діяння, що підлягає кримінально-правовому реагуванню.

Окрему увагу слід звернути на криміналістичне значення домашнього насильства. Попри відсутність явних слідів правопорушення в багатьох випадках, фіксація тілесних ушкоджень, збір доказів психологічного тиску, документування погроз чи переслідування потребують чіткої методики, адаптованої до специфіки домашніх правопорушень. Слідчі дії в цій сфері часто ускладнені небажанням жертви співпрацювати, емоційною нестабільністю сторін та високим рівнем латентності кримінального правопорушення.

Військова агресія російської федерації, яка триває на території України з 2014 року і набула повномасштабного характеру у 2022 році, спричинила глибокі трансформації не лише в політичному й економічному житті держави, а й у криміногенному середовищі. Війна виступає надзвичайно потужним криміногенним чинником, який впливає як на динаміку і структуру кримінальності загалом, так і на специфічні категорії правопорушень – зокрема, на кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. Стан війни супроводжується стресом, невизначеністю та втратою відчуття безпеки. В умовах воєнного стану в населення загострюються психологічні розлади, такі як тривожність, депресія, емоційне вигорання.

Кримінологічний підхід до аналізу особи правопорушника, який вчиняє домашнє насильство, має включати вивчення психологічних чинників і посттравматичного досвіду. Наразі в Україні в умовах повномасштабної війни питання комплексного посттравматичного стресового розладу (ПТСР) набуває все більшої актуальності, особливо серед військовослужбовців, оскільки саме ця категорія населення піддається найбільшій кількості психотравмувальних факторів.

Комплексний ПТСР (також відомий як розлад екстремального стресу) – це стан, який розвивається в осіб, котрі мають пролонговану в часі психічну травму внаслідок різних життєвих подій (наприклад, війна, тривале жорстоке поводження з дітьми, фізичне чи сексуальне насильство, катування, перебування в заручниках або у військовому полоні) [4].

Середовище (економічне, правове, соціальне) відіграє визначальну роль у формуванні умов, сприятливих для вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень. У воєнний період в Україні спостерігається ослаблення інституційного контролю, перенавантаження правоохоронної системи, призупинення роботи частини соціальних служб у регіонах із високим рівнем небезпеки.

Усе це створює ефект безкарності, що, в поєднанні з психологічним тиском та побутовими труднощами, стимулює сплеск насильства в приватній сфері. Часто саме конкретна життєва ситуація, що є індивідуальною, стає поштовхом до вчинення домашнього насильства або інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

В умовах бойового минулого у частини кривдників знижено поріг емпатії, толерантності та здатності до самоконтролю. При цьому, за кримінологічною класифікацією, ці ознаки співвідносяться із підвищеним ризиком насильницьких кримінальних правопорушень.

Окремим криміногенним фактором, що суттєво впливає на ситуацію з домашнім насильством у воєнний час, є зростання доступу до зброї серед населення, зокрема – до незареєстрованої. Як зазначив заступник міністра внутрішніх справ Богдан Драп'ятій, станом на 2024 рік правоохоронними органами України відкрито понад 4700 кримінальних проваджень за статтями 263 та 263-1 КК України (незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами; незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї), що суттєво перевищує довоєнні показники [5].

У кримінологічному вимірі це означає розширення знарядь та засобів насильницьких кримінальних правопорушень, зокрема у сфері домашнього насильства. Зброя у конфліктному побутовому середовищі збільшує не лише рівень агресії, а й летальність таких інцидентів. Це підсилює тяжкість наслідків правопорушень та знижує ефективність попереджувальних механізмів, адже потенційна загроза життю жертви у випадках домашнього насильства різко зростає.

У період з 2020 по 2025 рік в Україні спостерігається стійка тенденція до зростання кількості кримінальних проваджень за статтею 126-1 КК України. Якщо у 2020 році було зареєстровано 2213 таких кримінальних

правопорушень (вручено повідомлення про підозру 1877), то вже у 2023 – 2705 (вручено повідомлення про підозру 2423), а у 2024 – 2810 випадків (вручено повідомлення про підозру 2505). За перші три місяці 2025 року вже зареєстровано 711 кримінальних правопорушень (вручено повідомлення про підозру 489), що може свідчити про подальше зростання до кінця року [6].

Але якщо аналізувати загалом кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством (частіше за все це тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості), то можна виділити ще одні досить ілюстративні дані, що детально відображають, як змінилася динаміка з початком повномасштабного вторгнення. За 2020 рік обліковано 3165 кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством (вручено повідомлення про підозру 2829 особам), у 2023 році таких вже 3476 випадків (вручено про підозру 3115), а в 2024 році – 8900 (вручено про підозру 8149). Та за перші три місяці 2025 року зареєстровано 2402 (вручено повідомлення про підозру 1815) [6]. Ці дані свідчать не лише про кількісне зростання кримінальних правопорушень, а й про підвищення ефективності роботи правоохоронних органів, адже відсоток випадків, у яких особі повідомлено про підозру, стабільно перевищує 85%. Це може вказувати на посилення кримінально-правового реагування на випадки домашнього насильства. Однак, з точки зору кримінології, така динаміка має двозначне значення: з одного боку – це ознака підвищеної уваги держави до проблеми, з іншого – маркер поглиблення латентної конфліктності в суспільстві на тлі війни.

Умови повномасштабної війни спричинили суттєві зміни у соціально-психологічному кліматі українського суспільства, які прямо вплинули на характер і масштаб проявів домашнього насильства. У кримінології така ситуація розглядається як підвищення вторинної віктимізації – коли жертва страждає не лише від зовнішніх чинників (війна, втрата домівки), а й від насильства в найближчому оточенні. Враховуючи поточну динаміку за перший квартал 2025 року (2402 зареєстрованих випадків), можна прогнозувати, що до кінця року кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством може перевищити навіть дані 2024 року, що свідчить про необхідність перегляду підходів до профілактики, а також про потребу у глибшій кримінологічній діагностиці причин насильства у воєнному та поствоєнному суспільстві.

Піднімаючи тему профілактики домашнього насильства в умовах війни, можна виділити, що однією з головних проблем є перенавантаження правоохоронних органів, які змушені працювати в екстремальних умовах, зокрема в прифронтових регіонах, де домінуючими стають військові злочини, мародерство, диверсії тощо. У таких умовах пріоритет

кримінального переслідування часто зміщується від побутових до стратегічно важливих правопорушень, унаслідок чого випадки домашнього насильства можуть залишатися без належної уваги та реагування.

Також обмежено функціонують соціальні служби, які традиційно виконують ключову роль у профілактиці насильства в сім'ї. Через переміщення, евакуацію, руйнування інфраструктури та кадровий дефіцит, механізми соціального супроводу постраждалих осіб часто не можуть бути реалізовані у повному обсязі.

У цьому контексті особливо важливою є багатокомпонентна кримінологічна профілактика, яка може включати три рівні: первинний, вторинний і третинний.

Первинна профілактика передбачає запобігання виникненню насильства шляхом інформаційно-просвітницької роботи, підвищення обізнаності громадян про суть і наслідки домашнього насильства, правові механізми захисту та соціальну відповідальність. Успішним прикладом у є ініціативи таких організацій, як UNFPA Україна, La Strada-Україна та «ЮрФем», які здійснювали не тільки дистанційні, але й безпосередньо живі/очні інформаційні сесії і надавали дуже важливу допомогу людям з різними проблемами.

Вторинна профілактика полягає у виявленні випадків домашнього насильства на ранньому етапі, забезпеченні невідкладної допомоги постраждалим та запобіганні повторним випадкам.

В умовах війни важливими заходами є:

- підтримка функціонування гарячих ліній та чат-ботів для анонімного звернення жертв;
- формування мобільних груп реагування у співпраці з волонтерами та соціальними службами;
- налагодження контактів між правоохоронцями та громадами, зокрема через інститут дільничних та муніципальних охоронців;
- створення антикризових кімнат та шелтерів, адаптованих до умов воєнного часу (зокрема, з підземними укриттями у разі повітряної тривоги);

Третинна профілактика спрямована на реінтеграцію правопорушників у суспільство, попередження рецидиву насильницької поведінки та відновлення психологічного здоров'я сторін конфлікту.

Особливого значення в умовах війни набувають:

- програми психологічної реабілітації для ветеранів та мобілізованих (зокрема тих, хто вже вчинив домашнє насильство);

- групові тренінги з ненасильницької комунікації та управління гнівом;
- пробаційні програми, альтернативні покаранню, для нетяжких форм домашнього насильства – з умовою проходження курсу ресоціалізації кривдника.

Висновки. Домашнє насильство в умовах війни потребує особливого кримінологічного підходу через зміну його динаміки, структури та умов вчинення. Військова агресія в Україні сприяє зростанню кількості таких правопорушень, появі нових груп ризику та посиленню латентності насильства.

Кримінологічна профілактика в умовах війни має базуватись з урахуванням психосоціальних змін, стану правової системи та безпекових викликів. Важливо розвивати ефективні механізми підтримки потерпілих, впроваджувати реабілітаційні програми для правопорушників і вдосконалювати криміналістичне забезпечення розслідувань у воєнних реаліях.

Список використаних джерел

1. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.04.2025 р.)
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII : станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 15.04.2025).
3. Стамбульська конвенція від 11.05.2011 р. № 2319-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11 (дата звернення: 15.04.2025).
4. Комплексний ПТСР, аналіз психотравмувальних факторів та їхні наслідки для військовослужбовців. *Здоров'я України | Інформація для спеціалістів охорони здоров'я - Health-ua*. URL: <https://health-ua.com/psychiatry/trivozni-rozlad/72060-kompleksnij-ptsr--analz-psihotravmuvalnih--faktorv-ta-hn-nasldki--dlya-vjsk> (дата звернення: 15.04.2025).
5. Поліція цього річ відкрила 4,7 тисячі справ щодо незаконного поводження зі зброєю. *Укрінформ - актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3930183-policia-cogoric-vidkrila-47-tisaci-sprav-sodo-nezakonnogo-povodzenna-zi-zbroeu.html> (дата звернення: 15.04.2025).
6. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Головна - Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 15.04.2025 р.).

НАШІ АВТОРИ

- Александренко Олена** – кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології Національної академії внутрішніх справ
- Баулін Юрій** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, голова робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України
- Бородіна Вікторія** – здобувачка бакалаврського рівня освіти 2 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»
- Бойко Валерія** – здобувачка бакалаврського рівня освіти 2 курсу, спеціальності «Право» КЗВО «Барський гуманітно-педагогічного коледжу ім. М. Грушевського»
- Бусел Андрій** – здобувач бакалаврського рівня освіти 4 курсу Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: *Грицюк Ігор* – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету
- Василенко Вікторія** – здобувачка магістерського рівня освіти 1 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: *Мусиченко Ольга* – PhD, доцентка, в.о. завідувача кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»
- Василяка Олеся** – кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»
- Дучимінська Леся** – начальниця управління контрольно-перевірочної роботи Головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області
- Женунтій Володимир** – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу організації

наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності
Національної академії внутрішніх справ

Заграничний Денис – здобувач бакалаврського рівня освіти 3 курсу
Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного
університету «Одеська юридична академія»

Калитаєв Володимир – аспірант кафедри кримінального права та інших
кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-
наукового інституту права Національного університету «Одеська
юридична академія»

Козаченко Олександр – доктор юридичних наук, професор, в.о. директора
Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного
університету «Одеська юридична академія»

Кравцова Софія – здобувачка магістерського рівня освіти 1 курсу
Миколаївського навчально-наукового інституту права університету
«Одеська юридична академія»

Науковий керівник: *Мусиченко Ольга* – PhD, доцентка, в.о. завідувача
кафедри кримінального права та інших кримінально-правових
дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Колб Дар'я – здобувачка повної середньої освіти Луцького ліцею №26
Луцької міської ради

Науковий керівник: *Грицюк Ігор* – кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права та процесу Державного податкового
університету

Колб Денис – здобувач повної середньої освіти Луцького ліцею №26
Луцької міської ради

Науковий керівник: *Грицюк Ігор* – кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права та процесу Державного податкового
університету

Колб Олександр – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист
України, професор кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету

Кубінець Інна – здобувачка магістерського рівня освіти 1 курсу
Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного
університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: *Мусиченко Ольга* – PhD, доцентка, в.о. завідувача
кафедри кримінального права та інших кримінально-правових

дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Мусиченко Ольга – докторка філософії в галузі права, доцентка, в.о. завідувача кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Мусиченко Віталій – здобувач магістерського рівня освіти 1 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Пирожик Олександр – депутат Волинської обласної ради, уповноважений з антикорупційної діяльності комунального підприємства «Волинський обласний фтизіопульмонологічний медичний центр» Волинської обласної ради

Svoboda Ivo – doc. JUDr. PhDr. Ph.D., LL.M., DBA. AMBIS, a.s. Vysoká škola, Česká republika

Супрун-Ковальчук Тетяна – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри соціально-економічних дисциплін КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічного коледжу ім. М. Грушевського»

Сушкова Вікторія – здобувачка бакалаврського рівня освіти 3 курсу факультету юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: *Борисов Вячеслав* – доктор юридичних наук, професор, радник при дирекції Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, професор кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Тарабанова Анастасія – здобувачка бакалаврського рівня освіти 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: *Мусиченко Ольга* – PhD, доцентка, в.о. завідувача кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Tuliakov Viacheslav – Dr Hab, Professor of Criminal Law and Criminology National University Odesa Law Academy (Ukraine), Professor of Human Rights ESIC University (Spain), ECHR Judge ‘ad hoc’ for the cases in favor of Ukraine

Топчій Василь – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, директор навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, м. Ірпінь

Швець Дарія – здобувачка бакалаврського рівня освіти 3 курсу Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: *Мусиченко Ольга* – PhD, доцентка, в.о. завідувача кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Шпілярович Вікторія – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ЗМІСТ

Переднє слово.....	3
--------------------	---

Розділ І

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Баулін Юрій

ПРИНЦИПОВІ ВІДМІННОСТІ ПРОЄКТУ НОВОГО КК ВІД ЧИННОГО КК УКРАЇНИ.....	7
---	---

Козаченко Олександр

ІНФОРМАЦІЙНА ТАКСОНОМІЧНА СИСТЕМА ЗАХОДІВ СОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ КОМПОНЕНТ	18
--	----

Колб Олександр, Пирожик Олександр, Дучимінська Леся

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗАПОБІГАННЯ ВПЛИВУ НА УКРАЇНЦІВ СПОТВОРЕНОЇ ПАРАЛЕЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	28
---	----

Топчій Василь, Колб Олександр, Svoboda Ivo

КРИМІНОЛОГІЧНА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПЕРМАНЕНТНОЇ ВІЙНИ З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ (2014-2025 Р.Р.)	37
---	----

Tuliakov Viacheslav

PATH TO THE EU: PROTECTION AND SUPPORT FOR CRIME VICTIMS	46
---	----

Александренко Олена, Женунтій Володимир

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО- ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	55
---	----

Василяка Олеся, Бородіна Вікторія

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕНТАЛІТЕТ.....	60
--------------------------------------	----

Мусиченко Ольга, Мусиченко Віталій

СУЧАСНА НОРМАТИВНА ТАКСОНОМІЯ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ.....	65
---	----

Супрун-Ковальчук Тетяна, Бойко Валерія

ЕВОЛЮЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ БОРОТЬБИ З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ.....	82
--	----

Калитаєв Володимир

ПРОБЛЕМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ НЕКАРАЛЬНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ: НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ.....88

Шпіляревич Вікторія

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ ОСОБЛИВОСТЕЙ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 109 КК УКРАЇНИ («ДІЇ, СПРЯМОВАНІ НА НАСИЛЬНИЦЬКУ ЗМІНУ ЧИ ПОВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ АБО НА ЗАХОПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ».).....96

Мусиченко Ольга, Заграничний Денис

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОНТРАБАНДОЮ.....106

Розділ II

НАУКОВИЙ ДОРОБОК МОЛОДИХ ПРАВознавців

Бусел Андрій, Колб Дар'я, Колб Денис

ПРО ДЕЯКІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....115

Василенко Вікторія

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІОНІЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ.....123

Кравцова Софія

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....130

Кубінець Інна

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ
У СПРАВАХ ПРО КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....135

Сушкова Вікторія

НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ ЗА КК УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ.....141

Тарабанова Анастасія

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ КРИМІНОГЕННОЇ
СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ.....146

Швець Дарія

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОМАШНІМ
НАСИЛЬСТВОМ.....155

Наші автори.....162

Електронне наукове видання

Новітні кримінально-правові дослідження – 2025

АЛЬМАНАХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Підписано до поширення через мережу Інтернет 08.05.2025.

Об'єм даних 1,34 Мб.

Видавництво Миколаївського навчально-наукового інституту права

Національного університету «Одеська юридична академія»

вул. Ген. Олекси Алмазова, 18, 54038, Україна

Тел./факс (0512) 40-86-54

Сайт: <https://mip.onua.edu.ua/>

E-mail для авторів: mip@onua.edu.ua